МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Навчальний посібник

Київ 2023

УДК 343.132:343.102

Рекомендовано до друку Вченою радою Національною академією внутрішніх справ
(протокол від 25.04.2023 р. № 9)

Авторський колектив:

Тема 1 – ***Римарчук О.В.***, кандидат юридичних наук, ***Мельник О.В.***, кандидат юридичних наук, доцент, ***Заїка С.О.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 2 – ***Макаров М.А.***, доктор юридичних наук, доцент, ***Терещенко Ю.В.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 3 – ***Никоненко М.Я.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 4 (питання: 4.1.-4.3.) – ***Никоненко М.Я.***, кандидат юридичних наук, доцент; (питання: 4.4.-4.5.) – ***Римарчук О.В.***, кандидат юридичних наук, ***Конюшенко Я.Ю.***, доктор юридичних наук, доцент; Тема 5 – ***Харченко С.В.***, кандидат юридичних наук; Тема 6, 7 – ***Удалова Л.Д.***, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений професор Національної академії внутрішніх справ, ***Хабло О.Ю.***, кандидат юридичних наук, доцент, ***Кубарєва О.В.***, кандидат юридичних наук; Тема 8. – ***Кулик М.Й.***, кандидат юридичних наук, доцент; ***Симчук А.С.***; Тема 9. – ***Сухомлин Ю.В.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 10 – ***Хахуцяк О.Ю.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 11 – ***Зарубей В.В.***, кандидат юридичних наук, професор, ***Сухомлин Ю.В.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 12 – ***Чурікова І.В.***, кандидат юридичних наук, доцент; ***Зарубей В.В.***, кандидат юридичних наук, професор, ***Литвинчук О.І.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 13 – ***Степанова Г.М***, кандидат юридичних наук, доцент, ***Хахуцяк О.Ю.***, кандидат юридичних наук, доцент; Тема 14 (питання: 14.1.-14.5., 14.7.) – ***Степанова Г.М.***, кандидат юридичних наук, доцент, ***Хахуцяк О.Ю.***, кандидат юридичних наук, доцент; (питання: 14.6.) – ***Письменний Д.П.***, кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, ***Галаган О.І.***, кандидат юридичних наук, доцент; (питання: 14.8.) – ***Зарубей В.В.***, кандидат юридичних наук, професор, ***Литвинчук О.І.***, кандидат юридичних наук, доцент.

Р е ц е н з е н т и:

Артем Шевчишен, доктор юридичних наук, доцент, Начальник управління розслідування особливо тяжких злочинів Головного слідчого управління Національної поліції України.

Віталій Панченко, керівник Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Офісу Генерального прокурора.

Досудове розслідування : навч. посіб. / Д.П. Письменний, О.В. Римарчук, Г.М. Степанова та ін. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2023. 308 с.

ISBN 978-966-999-397-7

У навчальному посібнику викладені основні питання про кримінальну процесуальну діяльність органів дізнання та досудового слідства, особливості початку досудового розслідування злочинів та кримінальних проступків, процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових); загальну характеристику процесуальних джерел доказів; процесуальний порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів під час досудового розслідування, повідомлення про підозру, закінчення досудового розслідування та здійснення особливих порядків кримінального провадження.

Навчальний посібник підготовлений для здобувачів вищої освіти, викладачів ВНЗ, науковців, також може стати у нагоді практичним працівникам (слідчим, дізнавачам, детективам, працівникам прокуратури, суду, адвокатам).

ISBN 978-966-999-397-7

© Авторський колектив, 2023;
© Національна академія внутрішніх справ, 2023.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА…….. 6

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……. 7

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
1.1. Сутність і значення стадії досудового розслідування…… 8
1.2. Початок досудового розслідування.…… 12
1.3. Підслідність кримінальних проваджень..…… 17
1.4. Об’єднання і виділення матеріалів досудового розслідування…….. 19
1.5. Місце проведення досудового розслідування.…… 22
1.6. Строки досудового розслідування.…….. 23
1.7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування……..…… 28
1.8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення…… 30
1.9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування……...……. 31

ТЕМА 2. ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
2.1. Загальні положення та форми фіксування кримінального провадження…….…… 34
2.2. Процесуальні рішення...……... 41

ТЕМА 3. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
3.1. Кримінальне процесуальне доказування: поняття та значення…..…… 47
3.2. Збирання, перевірка та оцінка доказів у кримінальному провадженні..…… 48
3.3. Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими……...……..... 52
3.4. Предмет, межі та суб’єкти доказування під час досудового розслідування……..……..……..……... 54
3.5. Поняття, значення та класифікація доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі……..……..…… 56
3.6. Загальна характеристика джерел доказів…….……...…….…… 59

ТЕМА 4. ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
4.1. Поняття, система, види та значення слідчих (розшукових) дій……. 64
4.2. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій…… 67
4.3. Процесуальна характеристика слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення…… 69
4.4. Підстави та загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій……... 80

4.5. Характеристика негласних слідчих (розшукових) дій…….…… 85

ТЕМА 5. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ
5.1. Поняття, сутність та значення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні…….. 93
5.2. Підстави повідомлення про підозру, вимоги до змісту та форми письмового повідомлення про підозру……..…. 95
5.3. Вручення письмового повідомлення про підозру……..…… 99
5.4. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб…..…… 102
5.5. Підстави і процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру..... 102

ТЕМА 6. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
6.1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види.. 106
6.2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження……. 108
6.3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування…….. 110

ТЕМА 7. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
7.1. Поняття та види запобіжних заходів……... 132
7.2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів……... 134
7.3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів…… 140
7.4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування…… 148
7.5. Затримання особи у кримінальному провадженні…….. 162

ТЕМА 8. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
8.1. Поняття, підстави та умови зупинення досудового розслідування…….. 172
8.2. Процесуальний порядок зупинення досудового розслідування……... 177
8.3. Розшук підозрюваного…….. 178
8.4. Відновлення досудового розслідування…….. 181

ТЕМА 9. ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
9.1. Форми закінчення досудового розслідування……. 183
9.2. Закриття кримінального провадження…… 184
9.3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності……. 189
9.4. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру...…… 190

ТЕМА 10. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ……. 194

ТЕМА 11. ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ…… 199

ТЕМА 12. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

12.1. Поняття та суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування…… 210

12.2. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування…… 211

12.3. Оскарження недотримання розумних строків…… 216

12.4. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування…… 217

12.5. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора …… 221

ТЕМА 13. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…… 223

ТЕМА 14. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

14.1. Особливі порядки кримінального провадження як прояв диференціації та уніфікації кримінальної процесуальної форми…… 228

14.2. Здійснення досудового розслідування на підставі угод…… 229

14.3. Особливості досудового розслідування у формі приватного обвинувачення…… 234

14.4. Процесуальний порядок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб…… 236

14.5. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності …… 244

14.6. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру…… 257

14.7. Досудове розслідування, яке містить відомості, що становлять державну таємницю…… 263

14.8. Провадження досудового розслідування на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні…… 265

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 277

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник підготовлений у межах чинного кримінального процесуального законодавства України з урахуванням положень указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 та Законів України від 14.04.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15.03.2022 р.

«Досудове розслідування» – одна з дисциплін, що викладається для підготовки висококваліфікованих спеціалістів-юристів з метою опанування ними теоретичних знань про діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду з розслідування кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків); навчити диференціювати процесуальні джерела доказів у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків та злочинів; формувати практичні навички правильного застосування кримінального процесуального закону під час досудового розслідування, зокрема, під час застосування запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, повідомленні про підозру та інших процесуальних дій, здійснення особливих порядків кримінального провадження.

Навчальний посібник «Досудове розслідування» допоможе здобувачам вищої освіти під час підготовки до складання заліків та іспитів, науковцям та викладачам – у розробці навчальних занять, а також може стати у пригоді практичним працівникам (слідчим, дізнавачам, детективам, прокурорам, суддям, адвокатам). Під час дослідження питань, що стосуються зміцнення законності та правопорядку, посилення протидії злочинності, підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, також варто звертатися до таких нормативно-правових актів, як Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про судоустрій і статус суддів України», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також інших підзаконних нормативних актів.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим
ВАКС – Вищий антикорупційний суд
ВРУ – Верховна Рада України
ДБР – Державне бюро розслідувань
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК України – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС – Міністерство внутрішніх справ
Мін'юст – Міністерство юстиції України
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії
НМДГ – неоподаткований мінімум доходів громадян
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ЦК України – Цивільний кодекс України
ст. – стаття
п. – пункт
ч. – частина
абз. – абзац

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Сутність і значення стадії досудового розслідування
1.2. Початок досудового розслідування
1.3. Підслідність кримінальних проваджень
1.4. Об’єднання і виділення матеріалів досудового розслідування
1.5. Місце проведення досудового розслідування
1.6. Строки досудового розслідування
1.7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування
1.8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення
1.9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

1.1. Сутність і значення стадії досудового розслідування

У п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено поняття досудового розслідування як стадії кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Зазначена стадія є першою стадією кримінального провадження, що передує стадії судового розгляду, тому й отримала назву «досудового» розслідування.

Досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні *особливі ознаки*, до яких можна віднести:

1) наявність власних самостійних завдань, які ґрунтуються на загальних завданнях кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України:

– швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень з тим, щоб: кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; жоден невинуватий не був обвинувачений; жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура;

– вжиття заходів щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ст. 127 КПК України);

2) визначені межі у системі стадій кримінального провадження: починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до ухвалення рішення, яким завершується досудове розслідування;

3) визначається власним порядком провадження, виконання окремих процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень – процесуальною формою: досудове слідство та дізнання;

4) у структурі процесу досудового розслідування наявні етапи, кожний з яких має конкретну мету, специфіку та порядок: початок досудового

розслідування, повідомлення про підозру та закінчення досудового розслідування;

5) визначене коло суб'єктів, які залучаються на цій стадії: слідчий суддя, сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст;

6) специфічні рішення, які можуть бути ухвалені після закінчення досудового розслідування: постанова про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Визначені законом правила, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування як стадії, своїми вимогами спонукають органи досудового розслідування до швидкого, всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження, виконання завдань цієї стадії та охорони в ній прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, передбачені у *загальних положеннях досудового розслідування*.

До загальних положень досудового розслідування належать норми КПК України, які регулюють:

– початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України);

– досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків (ст. 215 КПК України);

− підслідність (ст. 216 КПК України);

– об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України);

– місце проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України);

– строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України);

– розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України);

– ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України);

– недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України).

Порядок кримінального провадження – це правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні. Тому діяльність органів досудового розслідування, прокуратури й суду, а також інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є упорядкованою, врегульованою та єдиною для всіх (у межах

функціональних обов'язків кожного органу) системою дій. Кримінальні провадження, яким властиві окремі процесуальні умови, що характеризуються специфічними юридично значущими властивостями, здійснюються за особливим порядком.

Стаття 215 КПК України визначає *форми досудового розслідування*: дізнання та досудове слідство.

Дізнання – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 215 КПК України).

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25 КПК України (Особливості досудового розслідування кримінальних проступків).

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання) полягають у такому:

1. Наявні специфічні процесуальні джерела доказів: пояснення осіб; результати медичного освідування; висновок спеціаліста; показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, а також речові докази, документи, висновки експертів.

2. Передбачені спеціальні випадки, строки та процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298^2 КПК України), та вилучення речей і документів (ст. 298^3 КПК України).

3. Під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються лише такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

4. До внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускається відібрати пояснення; проводити медичне освідування; отримувати висновок спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, які є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей; проводити огляд місця події (відомості вносяться до ЄРДР невідкладно після завершення огляду).

5. Відповідно до ст. 300 КПК України для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати:

– всі гласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України;

– негласні слідчі (розшукові) дії: здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

– відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального

проступку; проводити медичне освідування; отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта; знімати показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України).

6. Специфічний порядок повідомлення про підозру особи, яка підлягала медичному освідуванню (ст. 298^4 КПК України).

7. Визначені власні строки провадження дізнання (статті 219, 294-295^1, 298^5 КПК України) та передбачений специфічний процесуальний порядок закінчення (ст. 301 КПК України).

8. Власне коло суб'єктів, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків: підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 215 КПК України).

Зазначеній формі досудового розслідування притаманні такі основні ознаки:

1. Досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань та підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

2. Процесуальний порядок розслідування злочинів здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України.

3. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні, в якому здійснюється розслідування злочинів, є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Такі процесуальні джерела, як пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису не можуть використовуватися у кримінальному провадженні щодо злочину, не інакше, як на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора (ст. 298^1 КПК України).

2. Передбачений особливий порядок затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України).

3. Під час досудового слідства застосовуються усі види запобіжних заходів: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

4. До внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускається проводити лише огляд місця події (відомості вносяться до ЄРДР невідкладно після завершення огляду).

5. Під час досудового розслідування злочинів проводяться всі гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України.

6. Строки досудового слідства відмінні від строків дізнання (статті 219, 294–295[1] КПК України).

1.2. Початок досудового розслідування

Відповідно до вимог п. 5 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Єдиний реєстр досудових розслідувань – це електронна база даних, створена за допомогою автоматизованої системи, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до неї, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних і доступу до інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК України суб'єктами, уповноваженими починати досудове розслідування шляхом внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, є слідчий, дізнавач, прокурор. Відповідно до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення (далі – Положення)[1] визначаються такі суб'єкти, уповноважені на здійснення певних видів діяльності з ЄРДР: власник і розпорядник, реєстратор та користувач[1]. *Власником і розпорядником ЄРДР* є Офіс Генерального прокурора. *Реєстратори ЄРДР* – уповноважені службові особи органів прокуратури та органів досудового розслідування, які за допомогою програмних засобів ведення ЄРДР з урахуванням повноважень, визначених КПК України та Положенням, створюють (редагують) інформацію (електронні форми) про кримінальні правопорушення, осіб, що їх вчинили, та рух кримінальних проваджень, формують витяг з ЄРДР тощо. Реєстраторами є прокурори, керівники органів досудового розслідування та органів дізнання, слідчі, дізнавачі. *Користувачами інформації ЄРДР* є реєстратори та інші уповноважені особи органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, органів Національної поліції, безпеки, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України та Національного бюро, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та

1. Про затвердження Положення Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text

ведення спеціальних обліків (оперативних, оперативно-довідкових, дактилоскопічних тощо), що користуються інформацією, яка обробляється в Реєстрі, для виконання покладених на них завдань у межах, визначених адміністратором з урахуванням вимог чинного законодавства.

Приводом для внесення відомостей до ЄРДР є подання особою заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Схематично можна визначити загальний порядок початку досудового розслідування так: 1) подання заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення; 2) прийняття та реєстрація заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення у внутрішніх журналах обліку вхідної кореспонденції, уповноваженого на це органу; 3) внесення відомостей до ЄРДР.

1) Подання заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 40 Конституції України кожен має право направляти письмові звернення (індивідуальні, колективні) або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути зазначені звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Для зазначених суб'єктів, уповноважених на ухвалення рішення щодо звернень громадян, *джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення* можуть бути:

1) заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб, які надійшли безпосередньо до слідчого, дізнавача, прокурора або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію таких заяв або повідомлень, і містять відомості про вчинення кримінального правопорушення;

2) самостійно виявлені слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставини вчинення кримінального правопорушення;

3) заяви або повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні (ст. 207, п. 2 ч. 1 ст. 208, ст. 298^2 КПК України);

4) з'явлення із зізнанням;

5) заяви або повідомлення, опубліковані в засобах масової інформації;

6) інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення;

7) повідомлення працівників медичних установ про звернення по медичну допомогу осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень;

8) інформація про вчинення кримінального правопорушення, яку виявлено з іншого джерела.

2) Прийняття та реєстрація заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення у внутрішніх журналах обліку вхідної кореспонденції уповноваженого на це органу.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язаний прийняти та зареєструвати заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Відмова у прийнятті та реєстрації не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України).

Незалежно від особи, яка повідомляє, місця і часу вчинення кримінального правопорушення, повноти повідомлених даних і форми подання, такі заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення в обов'язковому порядку невідкладно приймаються та реєструються у день їх надходження органом, до якого надійшла така інформація.

У разі звернення особи з усною заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, уповноважена особа зобов'язана скласти протокол прийняття заяви про вчинення кримінального правопорушення (далі – протокол) з дотриманням вимог статей 60, 104 та 214 КПК України, у якому викладаються обставини вчинення кримінального правопорушення. Якщо особа особисто звертається із складеною власноруч письмовою заявою або повідомленням, уповноважена особа зобов'язана її прийняти, не складаючи додатково протокол.

Особа, яка звертається із заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, є потерпілою або заявником. Перед прийняттям заяви або повідомлення особу, яка заявляє про кримінальне правопорушення, попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України).

Після здійснення вищезазначених процесуальних дій *заява чи протокол реєструються в журналі обліку вхідної кореспонденції.*

На лицьовому боці поданої заяви проставляється штамп з присвоєнням реєстраційного порядкового номера (реєстраційного індексу). У разі особистого звернення до відповідного правоохоронного органу особі видається талон-повідомлення про його прийняття і реєстрацію, а потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки (ч. 2 ст. 55 КПК України). Корінець талона-повідомлення зберігається в уповноваженої особи, який у разі ухвалення рішення про внесення відомостей до ЄРДР долучається до матеріалів кримінального провадження.

Заяви, що надійшли з використанням засобів поштового зв'язку, мережі «Інтернет», електронного зв'язку, через контактні центри, телефон, реєструються службою діловодства та невідкладно передаються керівнику органу або органу досудового розслідування, який повинен ухвалити рішення про реєстрацію в журналі обліку вхідної кореспонденції для подальшого розгляду відповідно до законодавства України.

У разі самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором або іншою уповноваженою особою з будь-якого джерела обставин, що можуть

свідчити про кримінальне правопорушення, складається рапорт (службова записка) про виявлене кримінальне правопорушення, який потім реєструється у журналі обліку вхідної кореспонденції. Після реєстрації письмово повідомляється керівник органу та керівник органу досудового розслідування, який повинен ухвалити рішення про внесення відомостей до ЄРДР.

3) Внесення відомостей до ЄРДР.

Після реєстрації у журналі обліку внутрішньої кореспонденції та встановлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення в поданій заяві, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний *невідкладно, але не пізніше 24 годин*, внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати досудове розслідування. Саме із цього моменту розпочинається формування ЄРДР.

Відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України до ЄРДР вносяться такі відомості:

1) дата надходження заяви про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до ЄРДР, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до ЄРДР та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

Керівник органу досудового розслідування визначає слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, а керівник органу дізнання – дізнавача. У разі відсутності підрозділу дізнання дізнавач призначається керівником органу досудового розслідування.

Інформація про початок досудового розслідування та призначення слідчого (дізнавача) вноситься до ЄРДР *невідкладно*. У такі ж строки керівник органу прокуратури призначає процесуального керівника.

Після внесення відомостей до ЄРДР слідчий дізнавач у письмовій формі повідомляє про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, які підлягають внесенню до ЄРДР:

– *невідкладно* – прокурора;

– *протягом 24 годин* – Національне агентство з питань запобігання корупції, якщо досудове розслідування почалось за участю викривача;

– *не пізніше наступного робочого дня* – юридичну особу.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний *протягом п'яти робочих днів* з дня внесення таких відомостей, з дотриманням правил підслідності, передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити його проведення.

Прокурору не дозволяється перенаправляти отриману заяву або повідомлення до іншого органу досудового розслідування для подальшої її реєстрації в ЄРДР. Відповідно до положень ч. 7 ст. 214 КПК України з метою дотримання правил підслідності прокурор може передавати матеріали кримінального провадження лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а не до цього.

Через 24 години з моменту внесення відомостей до ЄРДР слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний надати заявнику *витяг з ЄРДР* (документ згенерований програмними засобами ведення ЄРДР, який засвідчує факт реєстрації в ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, отриманих за відповідними параметрами, які актуальні на момент його формування).

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків, передбачених КПК України.

У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події. Після завершення огляду відомості до ЄРДР вносяться *невідкладно*. До внесення відомостей до ЄРДР для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може бути:

1) відібрано пояснення;

2) проведено медичне освідування;

3) отримано висновок спеціаліста;

4) знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

5) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Кримінальний процесуальний закон передбачає особливі порядки початку досудового розслідування, зокрема, ідеться про спеціальний правові умови, що діють на території України або місця виявлення (вчинення) кримінального правопорушення.

Так, у разі запровадження воєнного стану та відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР слідчий, дізнавач або прокурор виносить постанову про початок досудового розслідування. Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться за першої можливості (більш детально про особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану розглянуто у темі 13).

Також варто зауважити, що досудове розслідування розпочинається негайно, а відомості про кримінальне правопорушення вносяться до ЄРДР за першої можливості, якщо були виявлені ознаки кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України (ч. 3 ст. 214

КПК України). Глава 41 КПК України визначає особливий порядок такого кримінального провадження.

1.3. Підслідність кримінальних проваджень

Кримінальний процесуальний закон не дає визначення поняття підслідності. Беручи до уваги теорію кримінального процесуального права України, підслідністю кримінальних проваджень можна вважати встановлену законом сукупність ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до віддання того чи іншого органу досудового розслідування. Підслідність обумовлює правильний розподіл кримінальних проваджень між органами досудового розслідування, визначеними у ст. 38 КПК України у порядку, передбаченому ст. 216 КПК України.

Інститут підслідності кримінальних проваджень, передбачений ст. 216 КПК України, визначає підстави, порядок та органи досудового розслідування, на які покладається обов'язок здійснювати досудове розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень, а також випадки передачі кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування іншому, процесуальний порядок визначення спорів про підслідність.

Нормативне визначення видів підслідності у КПК України також відсутнє, тому з урахуванням системного аналізу наукової літератури та відповідних положень кримінального процесуального законодавства можна визначити такі види підслідності:

1) *предметна (родова)* – диференціація кримінальних проваджень між органами досудового розслідування відповідно до кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення (частини 1–5 ст. 216 КПК України). Так, наприклад, слідчі органів Національної поліції України здійснюють досудове розслідування умисного вбивства (ст. 115 КК України), слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування контрабанди (ст. 201 КК України), слідчі органів Державного бюро розслідувань уповноважені розслідувати кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), детективи органів Бюро економічної безпеки України – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України)).

2) *територіальна (місцева)* – досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем, детективом того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення (частини 1, 3 ст. 218 КПК України).

Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в справі № 487/7605/19 від 22.04.2020 р. встановив, що *територіальна підсудність* визначається за місцем знаходження (реєстрації) відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ.

3) *персональна (спеціальна, суб'єктна)* – визначається відповідно до специфічного статусу (службового становища) суб'єкта кримінального

правопорушення (наприклад, слідчі Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України; детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею Конституційного Суду України тощо (частини 4, 5 ст. 216 КПК України)).

4) *за зв'язком кримінальних проваджень* – застосовується тоді, коли розслідування одного кримінального правопорушення пов'язане з розслідуванням іншого (наприклад, якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364–367, 425, 426 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці правопорушення віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України) (абз. 2 ч. 2, абз. 2 ч. 3, ч. 7, ч. 9, 10 ст. 216 КПК України).

5) *альтернативна підслідність.* Якщо слідчому із заяви або повідомлення чи інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність. У разі виникнення спору про підслідність його вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня, а у провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України – Генеральний прокурор або його заступник (частини 2, 5 ст. 218 КПК України).

6) *інстанційна підслідність* (ч. 5 ст. 36 КПК України). Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України).

Підслідність кримінальних проваджень визначається виключно кримінальним процесуальним законом, а саме ст. 216 КПК України. На підставі ч. 5 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі

слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, лише у випадку неефективності такого розслідування.

Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування якщо кримінальне правопорушення:

– підслідне Національному антикорупційному бюро України;

– вчинене народним депутатом України (крім випадків, коли кримінальне правопорушення підслідне Національному антикорупційному бюро України та центральному апарату Державного бюро розслідувань).

У разі неможливості виділення в окреме провадження матеріалів про вчинення інших кримінальних правопорушень, вчинених особою, щодо якої вже ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов’язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої вже ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, то прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність всіх цих кримінальних правопорушень.

Правила підслідності при визначенні органу, що здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання, застосовуються у тому ж порядку, що і для досудового слідства, тобто відповідно до ст. 216 КПК України.

Порушення правил підслідності є підставою для визнання доказів недопустимими у порядку, передбаченому ч. 3 п. 2 ст. 87 КПК України.

1.4. Об’єднання і виділення матеріалів досудового розслідування

Матеріали кримінального провадження можливо об’єднати або виділити в окреме провадження на стадії досудового розслідування та під час судового провадження.

Метою ухвалення одного з процесуальних рішень про об’єднання або виділення матеріалів кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд.

Об’єднання або виділення матеріалів кримінального провадження під час судового провадження регламентоване ст. 334 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 334 КПК України матеріали кримінального провадження, у тому числі матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину, можуть об’єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають.

Процесуальний порядок об’єднання і виділення матеріалів кримінального провадження на стадії досудового розслідування передбачені ст. 217 КПК України. Рішення про об’єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором (ч. 5 ст. 217 КПК України).

Законодавець наділив дискреційними повноваженнями прокурора у кожному кримінальному провадженні, у якому постає питання про можливість ухвалення рішення об’єднати або виділити матеріали кримінального провадження.

Під час ухвалення рішення про виділення або об'єднання матеріалів кримінального провадження потрібно керуватися вимогами, передбаченими ст. 217 КПК України, та наявними підставами. Порушення вимог кримінального процесуального закону є істотними, оскільки перешкоджають суду повно, об'єктивно та всебічно з'ясувати обставини кримінального провадження і постановити судове рішення, яке відповідало б вимогам КПК України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження – це процесуальна дія, що полягає в ухваленні прокурором на стадії досудового розслідування або судом під час судового провадження рішення про зміну обсягу матеріалів кримінального провадження та процесуального порядку в зв'язку з наявністю передбачених КПК України відповідних підстав та умов.

Випадки для об'єднання матеріалів кримінального провадження передбачені у ч. 1 ст. 217 КПК України, відповідно до якої *об'єднанню підлягають* матеріали досудових розслідувань:

– щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення;

– щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

– якщо не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами);

– щодо кримінального провадження, яке здійснюється в загальному порядку і спеціального досудового розслідування, якщо виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування (ч. 2 ст. 297^1 КПК України);

– щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 510 КПК України);

– якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші кримінальні правопорушення, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, та у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження (ч. 10 ст. 216 КПК України);

– якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364–367, 425, 426 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування (абз. 2 ч. 2 ст. 216 КПК України);

– якщо під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 192, 199,

200, 222, 222[1], 358, 366 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування (абз. 2 ч. 3 ст. 216 КПК України).

Кримінальний процесуальний закон також передбачає імперативні правові приписи щодо процесуальних обмежень об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 217 КПК України *не можуть бути об'єднані в одне провадження* матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування. У таких випадках розслідування злочину та кримінального проступку здійснюється за правилами досудового слідства без застосування норм, які регулюють особливий порядок розслідування кримінальних проступків.

У кримінальному процесуальному кодексі України визначаються *випадки виділення в окреме провадження матеріалів кримінального проводження,* зокрема, до них належать такі:

– щодо одного або кількох кримінальних правопорушень, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 217 КПК України);

– якщо під час досудового розслідування неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом з повнолітнім (ч. 1 ст. 494 КПК України);

– щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і спеціального досудового розслідування, а виділення матеріалів щодо них не може негативно вплинути на повноту досудового розслідування (ч. 2 ст. 297[1] КПК України);

– якщо в кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення досудового розслідування стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних (ч. 3 ст. 280 КПК України);

– якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України);

– якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України);

– щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 510 КПК України);

Наступним імперативним приписом щодо процесуальних обмежень під час вирішення питання про виділення матеріалів кримінального провадження

виступає ч. 4 ст. 216 КПК України, відповідно до якої матеріали досудового розслідування *не можуть бути виділені в окреме провадження*, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування.

Повнота досудового розслідування визначається встановленням всіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні відповідно до ст. 91 КПК України, а також перевіркою інших обставин, що виправдовують, або обвинувачують особу (осіб) у вчиненні кримінального правопорушення.

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали. А у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, потрібно вважати день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше (ч. 7 ст. 217 КПК України).

Як зазначалося раніше, виключно прокурор ухвалює рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, яке не підлягає оскарженню (частини 5, 6 ст. 217 КПК України). Таке процесуальне рішення ухвалюється у формі постанови, яка повинна відповідати усім вимогам ст. 110 КПК України.

Протягом 24 годин з моменту ухвалення рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування прокурор повинен внести відомості до ЄРДР. У разі виділення з кримінального провадження матеріалів щодо окремої особи у випадку вчинення кримінального правопорушення групою осіб (усіма її членами) відомості про правопорушення у ЄРДР обліковуються у новоствореному кримінальному провадженні з присвоєнням нового номера.

1.5. Місце проведення досудового розслідування

За загальним правилом досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем того органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 218 КПК України).

На початку розслідування обов'язково перевіряється наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення. У разі виявлення кримінального провадження щодо того ж кримінального правопорушення, наявні матеріали та відомості передаються органу досудового розслідування, який першим розпочав розслідування, з обов'язковим повідомленням прокурора, потерпілого або заявника та внесенням відповідних відомостей до ЄРДР.

Місце досудового розслідування також визначається залежно від встановлених ознак складу злочину або кримінального проступку, так:

1) якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, слідчий за погодженням з прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності;

2) якщо під час дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням з прокурором надсилає матеріали кримінального

провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

У випадках, коли під час розслідування з'ясовується, що кримінальне правопорушення не належить до компетенції відповідного слідчого, або виявлені ознаки іншого кримінального правопорушення, вчиненого поза межами територіальної юрисдикції, або надійшла заява про вчинене кримінальне правопорушення, місце вчинення якого також знаходиться на території юрисдикції іншого органу досудового розслідування, слідчий *протягом п'яти днів з дня встановлення таких обставин* повідомляє письмово про це прокурора.

Після перевірки та встановлення ознак, які вказують на те, що досудове розслідування здійснюється органом, якому воно не підслідне, або порушена територіальна юрисдикція, прокурор своєю вмотивованою постановою визначає орган досудового розслідування, якому доручається продовжувати здійснювати розслідування та (або) місце його проведення. Про ухвалене рішення відповідні відомості вносяться до ЄРДР.

Доти, поки не буде ухвалене рішення прокурором про визначення іншої підслідності та територіальну юрисдикцію – місцем досудового розслідування буде той орган досудового розслідування, який прийняв заяву та розпочав досудове розслідування (ст. 218 КПК України). Категорично заборонено передавати матеріали кримінального провадження до іншого органу досудового розслідування без попередньої їх реєстрації та внесення відомостей до ЄРДР.

У разі виникнення спорів, на який орган досудового розслідування покласти обов'язок здійснювати досудове розслідування, їх вирішує:

– керівник органу прокуратури вищого рівня.

– Генеральний прокурор або його заступник у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Якщо *місце вчинення кримінального правопорушення невідоме* або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначається з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

Кримінальний процесуальний закон дозволяє слідчому, прокурору проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або доручати проведення таких дій іншому органу досудового розслідування.

1.6. Строки досудового розслідування

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов`язані (мають право) ухвалювати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Відповідно до завдань кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та

неупередженого розслідування КПК України визначаються загальні строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України).

Загальний строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 219 КПК України).

Утім, строк досудового розслідування обчислюється за такими *двома етапами (критеріями):*

1) з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру;

2) з дня повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс України розмежовує строки досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків. Це пов'язано з їх характером і ступенем суспільної небезпечності діяння. Оскільки інтенсивність посягання, вид та розмір (обсяг) шкоди, що заподіюється під час вчиненням кримінального правопорушення, визначають витрати часу для проведення дізнання та досудового слідства, законодавець здійснив диференційований підхід до визначення строків.

Так, у кримінальному провадженні строк досудового розслідування злочинів з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить *дванадцять місяців* щодо нетяжкого злочину та *вісімнадцять місяців* щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

З дня повідомлення особі про підозру досудове слідство повинно бути закінчене протягом *двох місяців*.

Строк досудового розслідування кримінальних проступків з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру *законом не встановлений*.

Відповідно до ухвали колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 28.12.2021 р. (справа № 489/3647/21) чинним кримінальним процесуальним законом врегульовано питання строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру лише щодо злочинів та не визначено питання щодо їх обчислення стосовно кримінальних проступків, які за своїм змістом є менш тяжкими діяннями, у зв'язку з чим *строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування, встановленого для злочинів.*

Частина 2 ст. 298 глави 25 КПК України «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» встановлює правило про те, що

досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25.

Тобто чинним КПК України не визначено строк дізнання для кримінальних проступків з моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Водночас кримінальні проступки за ст. 12 КК України є найменш суспільно небезпечними діяннями. Наступний щабель градації щодо суспільної небезпеки займають нетяжкі злочини. Частина 2 ст. 219 КПК України визначає строк досудового розслідування для нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів.

З огляду на те, що кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними діяннями порівняно з нетяжкими злочинами, то і строк їхнього розслідування не повинен бути більшим, ніж для нетяжких злочинів. Такий підхід відображений в ухвалі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 28.12.2021 р. у справі № 489/3647/21[1] та у справі № 204/1781/21 від 04.04.2022 р., у справі № 461/9707/21 від 06.06.2023 р.[2].

Водночас *дізнання повинно бути закінчене* з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку:

– *протягом 72 годин* у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298[2] КПК України (затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, яку застали під час вчинення проступку або замаху на його вчинення, або безпосередньо після вчинення проступку очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказує на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок при цьому або відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку, або чинить опір; або намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; або під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи);

– *протягом двадцяти діб*, якщо підозрюваний не визнає вини або виникла необхідність у проведенні додаткових слідчих (розшукових) дій, або у разі вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

– *протягом одного місяця* у разі звернення підозрюваного до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи через його незгоду з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста (ч. 2 ст. 298[4] КПК України).

Не включається у загальні строки досудового розслідування:

– строк з дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження;

---

[1] Ухвалі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду 461/9707/21 від 06.06.2023 р. *ІПС ЛІГА : ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111431127

[2] Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.12.2021 р. у справі № 489/3647/21 та у справі № 204/1781/21 від 04.04.2022 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111431127

– строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України.

Строк з дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею *включається* у загальні строки досудового розслідування.

За загальними правилами будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. Втім, якщо досудове розслідування неможливо закінчити у встановлені ст. 219 КПК України строки, законодавець надав можливість продовжити такі строки досудового розслідування у порядку, передбаченому статтями 294–297 КПК України.

Під час ухвалення рішення про продовження строку досудового розслідування, відповідно до ч. 3 ст. 294 КПК України прокурори та слідчі судді звертають увагу на наявність таких підстав, як «складність», «особлива складність» та «виняткова складність» кримінального провадження.

Строк досудового розслідування злочину до моменту повідомлення особі про підозру може бути продовжений *неодноразово* слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк до *дванадцяти місяців* щодо нетяжкого злочину та *вісімнадцяти місяців* щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

З дня повідомлення особі про підозру строки досудового слідства можуть бути продовжені:

– *до трьох місяців* – внаслідок складності провадження керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора;

– *до шести місяців* – внаслідок особливої складності провадження нетяжкого злочину слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора;

– *до дванадцяти місяців* – внаслідок виняткової складності провадження тяжкого або особливо тяжкого злочину слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з Генеральним прокурором чи його заступниками.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у строк, зазначений у пунктах 1, 2 ч. 3 ст. 219 КПК України, такий строк продовжується прокурором *до двох місяців.*

Процесуальний порядок продовження строку досудового розслідування прокурором та слідчим суддею передбачені статтями 295–295[1] КПК України. У разі виникнення необхідності у продовженні строку досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину до трьох місяців, слідчий або прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, *не пізніше як за п'ять днів* до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК України, звертається із

клопотанням до прокурора, уповноваженого на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Слідчий або прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний *не пізніше ніж за п'ять днів* до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування, вручити копію клопотання про продовження строку досудового розслідування підозрюваному та його захиснику. Останні мають право подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання *не пізніше трьох днів з дня його отримання*, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування. За результатами такого розгляду прокурор у своїй постанові аргументує ухвалене рішення про задоволення або відмову у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування.

Прокурор *задовольняє клопотання* та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, та визначає новий строк досудового розслідування.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

За таких обставин, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний *протягом п'яти днів* здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження або звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

У випадках продовження строку досудового розслідування слідчим суддею, не *пізніше п'яти днів* до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК України, слідчий або прокурор подає клопотання про продовження строку досудового розслідування. До клопотання додаються витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання,

оригінали або копії документів та матеріалів, якими прокурор, слідчий буде обґрунтовувати доводи клопотання.

Відповідно до ч. 7 ст. 217 КПК України днем початку досудового розслідування у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, є день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше. У виділеному в окреме провадження днем початку досудового розслідування потрібно вважати той день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали.

Обчислення загального строку досудового розслідування у разі об'єднання кримінальних проваджень визначається таким чином:

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування щодо кожного з таких проваджень, які не перетинаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування, з урахуванням можливості його продовження *до дванадцяти місяців* – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; *до вісімнадцяти місяців* – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

1.7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування

У загальному значенні поняття «клопотання» викладено у ст. 3 Закону України «Про звернення громадян», відповідно до якої заява (клопотання) – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо, а також проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством її прав.

До кола предмета клопотання, заявленого під час досудового розслідування, можуть належати: прохання про проведення або відмову в проведенні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних процесуальних дій (повідомлення про підозру, відновлення досудового розслідування, закриття кримінального провадження тощо); процесуальне визначення процесуального статусу особи або залучення осіб як учасників кримінального провадження; заявлення відводів тощо.

У ст. 220 КПК України визначений процесуальний порядок розгляду клопотань під час досудового розслідування. Законодавець визначає вичерпний перелік суб'єктів, які мають право подавати клопотання під час досудового розслідування:

1) сторона захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України): підозрюваний, обвинувачений (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України); засуджений, виправданий (п. 12 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 43 КПК України); особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування (ст. 506 КПК України); їх захисники та законні представники (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46 КПК України);

2) потерпілий, його представник чи законний представник (п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58 КПК України);

3) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 7 ч. 3 ст. 64^1 КПК України);

4) інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника (пункти 16^1, 25 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 220, ч. 9 ст. 289 КПК України).

Виходячи з вищевикладеного, можна виокремити *загальні ознаки, що притаманні клопотанню, заявленому під час досудового розслідування*:

1. Суб'єкт подання клопотання: сторона захисту, потерпілий, його представник чи законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника.

2. Суб'єкт, уповноважений на розгляд клопотання під час досудового розслідування: слідчий, дізнавач, прокурор.

3. Предмет клопотання: звернення про виконання будь-якої процесуальної дії.

4. Форма подання клопотання: у письмовій формі.

Отже, клопотання, подане у порядку, передбаченому ст. 220 КПК України, – це письмове звернення сторони захисту, потерпілого, його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника до слідчого, дізнавача, прокурора з проханням виконання певних процесуальних дій у кримінальному провадженні.

У разі подання клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний розглянути його в строк *не більше трьох днів* з моменту подання.

Слідчий, дізнавач, прокурор не має права залишити без розгляду подане клопотання. Не залежно від того, яке рішення буде ухвалене слідчим чи прокурором, вони зобов'язані повідомити зацікавлених осіб про результати його розгляду. За результатами розгляду клопотання слідчий, дізнавач, прокурор за наявності відповідних підстав може ухвалити одне з таких рішень: задовольнити клопотання, частково або повністю відмовити у задоволенні клопотання.

Задоволенню підлягають ті клопотання, у яких просять встановити обставини, які можуть мати значення для кримінального провадження, або у разі наявності обґрунтованих підстав, що вказують на порушення прав і свобод осіб, які заявили клопотання. Задоволене клопотання означає, що слідчий, дізнавач чи прокурор повинен виконати усі заявлені пункти.

Імперативність положень ч. 2 ст. 220 КПК України свідчить про те, що слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний винести вмотивовану постанову в разі повної або часткової відмови в задоволенні клопотання. А також вручати копію такої постанови особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надіслати їй за місцем реєстрації або останнім відомим місцем проживання у спосіб, встановлений кримінальним процесуальним

законом. Не є порушенням винесення вмотивованої постанови у разі задоволення клопотання. Крім цього, після виконання усіх положень, викладених у клопотанні, – потрібно надсилати повідомлення про результати проведених процесуальних дій.

Постанова про часткову або повну відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ч. 3 ст. 93, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Процесуальний порядок оскарження рішення, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування, передбачений § 1 главою 26 КПК України. Відповідно до зазначених положень скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора можуть бути подані *протягом десяти днів* з моменту ухвалення рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого, дізнавача чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. Варто також пам’ятати, що не всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Вичерпний перелік процесуальних рішень та дій, що підлягають оскарженню під час досудового розслідування, викладений у ст. 303 КПК України.

Положення інституту заявлення клопотань повинні відповідати завданням кримінального провадження щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

1.8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення

Визначене законом коло суб’єктів під час досудового розслідування може ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, до завершення досудового розслідування, та у порядку ст. 290 КПК України, коли прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє про завершення досудового розслідування та надає доступ до матеріалів досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 221 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор зобов’язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів:

– про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

– ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

Під *матеріалами, ознайомлення з якими на стадії досудового розслідування може зашкодити досудовому розслідуванню*, потрібно розуміти

матеріали кримінального провадження, які містять державну та іншу охоронювану законом таємницю (наприклад, лікарську, нотаріальну, банківську, адвокатську, таємницю сповіді тощо); відомості про приватне (особисте та сімейне) життя чи обставини, які принижують гідність особи; відомості про слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, розголошення яких може призвести до втрати чи знищення доказів чи іншим чином зашкодити досудовому розслідуванню.

Порядок подання та розгляд клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення здійснюється у порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Вмотивоване рішення про можливість ознайомлення та обсяг матеріалів, який буде наданий для ознайомлення, визначає слідчий, дізнавач або прокурор у своїй постанові.

Час для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до його завершення повинен бути достатній для підготовки свого захисту.

Категорично забороняється відмовляти у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого наявний в матеріалах досудового розслідування (ч. 1 ст. 221 КПК України). До загальнодоступних документів можна віднести витяг з ЄРДР; ухвали слідчих суддів та рішення судів, які мають преюдиційне значення; документ, який не містить державної таємниці, відомостей про приватне (особисте та сімейне) життя чи обставин, які принижують гідність особи; матеріали, які містять відомості, одержані із загальнодоступних джерел, або публічна інформація у формі відкритих даних тощо.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії (ч. 2 ст. 221 КПК України).

1.9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування – це заборона учасникам досудового розслідування без письмового дозволу слідчого або прокурора розголошувати відомості, що стали їм відомі у зв’язку з їхньою участю в кримінальному провадженні, або розголошувати ці відомості в обсязі більшому, ніж це було дозволено слідчим або прокурором.

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (ч. 1 ст. 222 КПК України).

Обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ, тому якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» *інформацією з обмеженим доступом є*: конфіденційна інформація; таємна інформація; службова інформація.

Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб’єктів владних повноважень, та яка

може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

До *службової* належить така *інформація*:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

Таємною інформацією можна вважати інформацію, доступ до якої здійснюється за дотримання сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю.

Велика Палата Верховного Суду у справі № 826/7244/18 визначила, що *інформацією, яка містить таємницю досудового розслідування*, є та, яку було створено або одержано у кримінальному провадженні *після внесення до ЄРДР відомостей* про вчинення кримінального правопорушення. Доступ до такої інформації мають учасники кримінального провадження та інші особи. Так, КПК України регламентує спеціальний порядок доступу (ознайомлення) учасників кримінального провадження з інформацією, створеною (одержаною) у ході досудового розслідування та судового провадження відповідної кримінальної справи.

А тому доступ учасників кримінального провадження, до яких належить, зокрема, адвокат, до інформації, створеної (одержаної) у ході досудового розслідування, забезпечується в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Інші особи, які не є учасниками кримінального провадження, можуть реалізувати своє право на отримання відповідної інформації за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 222 КПК України.

Втім, із зазначеною позицією не погоджуються деякі судді Великої Палати Верховного Суду, наголошуючи на тому, що досудове розслідування відповідно до положень ч. 2 ст. 214 КПК України розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Отже, кримінальне провадження вважається розпочатим з того моменту, коли до ЄРДР були внесені відповідні відомості про вчинення кримінального правопорушення.

Отже, як тільки до ЄРДР вносяться відомості, будь-яка інформація чи копії документів можуть надаватися в порядку, встановленому КПК України. Термін «під час кримінального провадження» не може розумітися у відриві від початку кримінального провадження. Адже початковий етап провадження невіддільний від його перебігу. Штучне відокремлення внесення відомостей до ЄРДР від перебігу кримінального провадження призвело б до необхідності додатково встановлювати якийсь інший початок темпорального періоду, під час якого здійснюється кримінальне провадження.

Тому інформація про внесення до ЄРДР є такою, яка має місце під час здійснення кримінального провадження, і може бути наданою на запит у порядку, передбаченому КПК України.

У випадках, коли особам стали відомі відомості досудового розслідування, слідчий, прокурор попереджає їх про обов’язок нерозголошення таких відомостей без дозволу (ч. 2 ст. 222 КПК України).

Слідчий, прокурор має право за власним розсудом попереджати будь-якого учасника кримінального провадження про нерозголошення відомостей досудового розслідування.

Зазначене попередження формується в протоколі (у випадку фіксування попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі, а носій інформації додається до нього), в якому зазначається: положення ст. 222 КПК України; обсяг відомостей, які не підлягають розголосу, та правові наслідки, у разі порушення зобов’язань (за незаконне розголошення відомостей досудового розслідування передбачена кримінальна відповідальність за ст. 387 КК України).

ТЕМА 2. ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Загальні положення та форми фіксування кримінального провадження
2.2. Процесуальні рішення

2.1. Загальні положення та форми фіксування кримінального провадження

Кримінальне процесуальне законодавство України загалом визначає питання фіксування кримінального провадження як на етапі досудового розслідування, так і на етапах судового провадження.

Фіксування кримінального провадження – це складова процесуальної діяльності слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, яка полягає у закріпленні доказової інформації у встановленій процесуальній формі, що відображена у протоколах, на технічних носіях, у журналах судового засідання, постановах і ухвалах та інших процесуальних документах щодо ходу і результатів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і судових дій та інших процесуальних дій і рішень.

Форми фіксування кримінального провадження передбачено у ст. 103 КПК України, відповідно до якої процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

– у протоколі;

– на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;

– у журналі судового засідання.

Фіксування процесуальних дій у будь-якій іншій формі не допускається, а результати не передбаченого законом фіксування не можуть мати ніякого юридичного значення.

Зазначені форми фіксування можуть використовуватись як окремо, так і в *комбінованому вигляді*. Так, наприклад, для фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, за необхідності здійснюється фіксування шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів, водночас зі складанням уповноваженою особою (слідчим, дізнавачем, прокурором) протоколу освідування (абз. 3. ч. 3 ст. 241 КПК України).

Відповідно до вимог КПК України під час досудового розслідування на слідчого, дізнавача, прокурора, які проводять відповідну процесуальну дію, покладається обов’язок складання протоколу. При цьому закон зобов’язує виконати цю вимогу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

Протокол – це письмовий документ, складений уповноваженими на те учасниками кримінального провадження, що містить інформацію про проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій, їхній зміст та отримані в результаті відомості важливі

для кримінального провадження, у тому числі виявлені та вилучені речі та документи.

Відповідно до ч. 3 ст. 104 КПК України протокол складається з таких частин:

1) *вступної частини*, яка повинна містити відомості про:

– місце, час проведення та назву процесуальної дії;

– особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

– всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

– інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) *описової частини*, яка повинна містити відомості про:

– послідовність дій;

– отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) *заключної частини*, яка повинна містити відомості про:

– вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;

– виготовлені дублікати документів, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їх ідентифікації;

– спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;

– зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Крім того, встановленні у ст. 104 КПК України загальні вимоги для всіх протоколів, можуть, своєю чергою, конкретизуватися у відповідних статтях КПК України, що регламентують порядок складання та зміст протоколу певної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії. Так, наприклад у ст. 231 КПК України визначені вимоги до протоколу про пред'явлення для впізнання особи, речі чи трупа. У ч. 5 ст. 208 КПК України наведено відомості, які зазначаються у протоколі про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі особи, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до

протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Особою, яка проводила процесуальну дію, відповідно до вимог ст. 105 КПК України можуть долучатися до протоколу як додатки:

– спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;

– письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

– стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

– фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Порушення правил складання і засвідчення протоколу слідчої (розшукової) дії або іншої процесуальної дії викликає сумнів у достовірності викладених у ньому відомостей і тягне за собою недопустимість використання їх у кримінальному провадженні.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, дізнавача, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Варто звернути увагу, що порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження регламентовано в постанові Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень КПК України» від 19.11.2012 р. № 1104[1].

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Проте відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події, за результатами якого складається протокол (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду в разі виявлення ознак кримінального правопорушення).

Крім того, варто зазначити, що після введення 24.02.2022 р. в Україні воєнного стану[2] були внесені зміни до ст. 615 КПК України розділу IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану»[3]. Зміст вказаної статті було доповнено положенням про те, що у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна

1. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1104-2012-%D0%BF

2. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин.

Водночас варто пам'ятати, що складання протоколу може здійснюватися і судом. Так, відповідно до положень КПК України, це можливо, коли огляд місця події проводиться під час судового розгляду (ч. 5 ст. 361 КПК України). Також слідчий, прокурор або суд для виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу викликає особу для вручення документів і при цьому складає протокол про вручення особі документів, із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписується особою, якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень під час отримання документів (частини 2, 3 ст. 564 КПК України).

Для вдосконалення процедури складання протоколу під час допиту слідчому, дізнавачу, прокурору стане в пригоді фіксування ходу його проведення за допомогою технічних засобів. Застосування технічних засобів фіксації може здійснюватися безпосередньо зазначеними учасниками кримінального провадження, які проводять процесуальну дію, або ж спеціалістом, залученим відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Роз'яснення застосування цієї правової норми, закріплено у відомчих нормативно-правових актах. Так, у наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 р. № 575, у п. 10 розділу II[1] передбачено обов'язок інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) на місці події з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, а також виявлення, фіксація, здійснення вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення тощо.

1. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17

Відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК України рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

Застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії обов'язкове у трьох випадках:

1) коли про це є клопотання учасників процесуальної дії (ч. 1 ст. 107 КПК України).

На це звертається увага суддів першої та апеляційної інстанцій. Так, у Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13 (абз. 3, п. 11) через роз'яснення, що повне фіксування судового розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу (за допомогою звукозаписувального технічного засобу) здійснюється у разі наявності клопотання про таке фіксування. За відсутності відповідного клопотання фіксування судового розгляду за допомогою технічних засобів не здійснюється, що не позбавляє секретаря судового засідання обов'язку вести журнал судового засідання[1].

2) *у випадках, коли застосування технічних засобів є обов'язковим* (наприклад, відповідно обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксуються за допомогою аудіо- та відеозапису (абз. 2 ч. 1. ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України, крім цього, таке правило діє і щодо огляду житла чи іншого володіння особи ч. 2 ст. 237 КПК України)).

Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

Крім цього, варто зазначити, що відповідно до абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Враховуючи, що з 24.02.2022 р. в Україні запроваджений воєнний стан, саме тому, відповідно до абз. 4 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України особливістю проведення обшуку є те, що у разі потенційної небезпеки для життя чи здоров'я понятих або об'єктивної неможливості їх залучення до проведення обшуку чи обшуку особи, така слідча (розшукова) дія може проводитися без участі понятих та за умови обов'язкової фіксації доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису[2].

---

1. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511- 550/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0511740-13

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

3) *у суді, під час судового провадження* (ч. 5 ст. 27 КПК України, ч. 4 ст. 107 КПК України). Так, у ч. 5 ст. 27 КПК України передбачено, що під час судового розгляду та у випадках, передбачених КПК України, під час досудового розслідування забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК України.

Крім цього, відповідно до ч. 4 ст. 107 КПК України фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та в суді під час судового провадження є обов'язковим. У разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень КПК України судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється.

Слідчий суддя, суд може обмежити чи заборонити доступ сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надав результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Потрібно враховувати правову позицію Верховного Суду. Так, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 219/828/18 від 16.12.2020 р. (Злочини проти життя та здоров'я особи) постановив, що попри обов'язковість фіксування судового процесу ч. 6 ст. 107 КПК України встановлено виняток, а саме, незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, але якщо при цьому сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними, не веде до недійсності відповідної процесуальної дії та її результатів[1].

Відповідно до п. 7. ч. 2. ст. 412 КПК України судове рішення підлягає скасуванню, якщо у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції, оскільки це буде вважатися істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, які перешкодили чи могли перешкодити, суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

Проте, як ідеться у вищезазначеному рішенні Верховного Суду, системно-структурний аналіз зазначених норм КПК України свідчить, що для з'ясування питання про те, як неповне фіксування судового провадження за допомогою технічних засобів вплинуло на законність ухваленого судом рішення, необхідно

1. Постанова Верховного Суду від 16 груд. 2020 р. Справа № 219/828/18. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-2460км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93698340

виходити з «рівня істотності» відхилень від вимог норми кримінального процесуального права.

Суд не виключає, що за певних обставин відсутність звукозаписів окремих судових засідань може стати підставою для скасування судових рішень, якщо сторона, яка посилається на таку обставину, доведе, що це істотно вплинуло або могло вплинути на законність та вмотивованість судового рішення. У вищезазначеній справі сторона захисту протягом апеляційного та касаційного розгляду не обґрунтувала, яким чином відсутність технічного запису вищезазначеного судового засідання вплинула на законність і обґрунтованість судових рішень та вирішення справи по суті.

Отже, у цій справі Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду постановив, що відсутність запису судового засідання суду першої інстанції не є безумовною підставою для скасування судових рішень у розумінні п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України.

Крім того, відсутність оптичного диска, на якому зафіксовано хід судового засідання, є підставою для відкладення касаційного розгляду матеріалів кримінального провадження, про що зазначено в ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.01.2023 р. справа № 161/730/20 провадження № 51-3385 км 22[1].

Порядок роботи з технічними засобами фіксування судового засідання встановлений Інструкцією щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 06.06.2022 р. № 156[2].

Так, відповідно до зазначеної Інструкції фіксування судового засідання здійснюється за допомогою наявних у судах технічних засобів відео- та (або) звукозапису з використанням підсистеми відеоконференцзв'язку Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – підсистема відеоконференцзв'язку).

Результатом фіксування судового засідання є створення:

1. Технічного запису судового засідання – електронного файлу у форматі відео- та (або) звукозапису. При цьому файл відеозапису судового засідання містить у собі одночасно відео- та звукозапис судового засідання.

2. Журналу судового засідання відповідно до вимог процесуального законодавства. Так, журнал судового засідання складається відповідно до правил кримінального судочинства.

Згідно з ч. 1 ст. 108 КПК України у журналі судового засідання зазначаються такі відомості:

1) найменування та склад суду (слідчий суддя);

2) реквізити кримінального провадження та відомості щодо його учасників;

---

1. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 січ. 2023 р. Справа № 161/730/20 Провадження № 51–3385 км 22. *ІПС IPLEX*: [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108654515&red=100003366b3f3e2161ea0fa8ad0eff3d2adb26&d=5

2. Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання: наказ Державної судової адміністрації України від 06 черв. 2022 р. № 156. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750-22

3) дата і час початку та закінчення судового засідання;

4) час, номер та найменування процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них;

5) ухвали, постановлені судом (слідчим суддею) без виходу до нарадчої кімнати;

6) інші відомості у випадках, передбачених КПК України.

Журнал судового засідання ведеться та підписується секретарем судового засідання.

У випадку відсутності секретаря судового засідання його функції виконує інший працівник апарату суду, на якого відповідно до посадової інструкції чи іншого розпорядчого документа суду покладено обов'язки секретаря судового засідання.

У разі встановлення відсутності журналу судового засідання у матеріалах провадження суд апеляційної інстанції ухвалює рішення про скасування вироку або ухвали суду та призначає новий судовий розгляд у суді першої інстанції (п. 1 ч. 1 ст. 415 КПК України). Із цієї підстави суд касаційної інстанції скасовує судове рішення та призначає новий розгляд у суді першої або апеляційної інстанції (п. 2 ч. 1 ст. 436 КПК України).

Відповідно до Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затвердженої наказом Державної судової адміністрацією України від 06.06.2022 р. № 156, після закінчення судового засідання секретар судового засідання зобов'язаний зупинити запис перебігу цього засідання шляхом завершення конференції засобами підсистеми відеоконференцзв'язку. Технічний запис судового засідання при цьому автоматично зберігається в централізованому файловому сховищі, яке використовується підсистемою відеоконференцзв'язку.

2.2. Процесуальні рішення

Процесуальні рішення – це прийняті уповноваженими учасниками кримінального провадження законні, обґрунтовані, вмотивовані рішення для забезпечення його завдань, що викладені за встановленою процесуальною формою у відповідному документі згідно з вимогами кримінального процесуального закону та зафіксовані на матеріальному носії.

Процесуальні рішення приймаються винятково учасниками, якими здійснюється кримінальне провадження та які наділені владними повноваженнями. Законодавцем до таких учасників віднесено: органи досудового розслідування (органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання), прокурора, слідчого суддю, суд. Відповідно до положень статей 38, 39, 39^1 КПК України процесуальні рішення у кримінальному провадженні також можуть прийматися керівником органу досудового розслідування та/або керівником органу дізнання (наприклад, у випадку відсторонення слідчого та/або дізнавача від проведення досудового розслідування, та/або дізнання), уповноваженими особами і інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки,

органів Бюро економічної безпеки України, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також, коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

Постанова – це процесуальний документ, виготовлений на офіційному бланку, що складається та посвідчується слідчим, дізнавачем, прокурором про ухвалення відповідного рішення у кримінальному провадженні з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства України.

Так, постанову має бути винесено слідчим, дізнавачем або прокурором у випадках, прямо передбачених у кримінальному процесуальному законі. КПК України передбачає обов'язкове винесення слідчим, дізнавачем чи прокурором постанови, зокрема в таких випадках:

1) ухвалення рішення про проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (статті 239, 241, 272 КПК України);

2) наділення осіб процесуальним статусом або відмови в цьому (ч. 3 ст. 44 КПК України);

3) під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження (п. 1 ч. 1 ст. 169 КПК України);

4) при вирішенні клопотань під час досудового розслідування, а саме у разі повної або часткової відмови в їх задоволенні (ч. 2 ст. 220 КПК України);

5) під час ухвалення рішення про зупинення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280 КПК України) тощо.

Постанови складаються не тільки у випадках, безпосередньо передбачених процесуальним законом, а й тоді, коли під час ухвалення процесуального рішення слідчий, дізнавач або прокурор визнає це за необхідне (наприклад, постанова слідчого про визнання речей та документів речовими доказами, постанова слідчого, дізнавача про уточнення анкетних даних підозрюваних тощо).

У разі необхідності постанова слідчого, прокурора виготовляється в *електронній формі* з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106^1 КПК України.

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 106^1 КПК України порядок функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування визначається положенням, яке затверджується спільно Офісом Генерального прокурора, органом, у складі якого функціонує орган досудового розслідування, а також органом, що затверджує положення про систему, яка функціонує в суді відповідно до ст. 35 КПК України.

Так, положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування затверджено спільним наказом Офісу Генерального прокурора,

Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 р. № 175/390/57/72[1].

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається з трьох частин:

1. вступної частини, яка повинна містити відомості про:

– місце і час прийняття постанови;

– прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;

2. мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про:

– зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

– мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України;

3. резолютивної частини, яка повинна містити відомості про:

– зміст прийнятого процесуального рішення;

– місце та час (строки) його виконання;

– особу, якій належить виконати постанову;

– можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

Судові рішення приймаються у формі *ухвали*, *постанови* або *вироку*. Такі судові рішення, як вироки й ухвали, мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 КПК України. Водночас судові рішення у кримінальному провадженні мають відповідати загальним для них правовим властивостям – бути *законними*, *обґрунтованими* та *вмотивованими*. Ці загальні властивості процесуальних рішень випливають із засади законності в кримінальному провадженні і природи процесуальних рішень, як актів застосування права. Такі вимоги встановлені ст. 370 КПК України. Так, *законними* є рішення, ухвалені компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. *Обґрунтованими* є рішення, ухвалені судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. *Вмотивованими* є рішення, в яких наведені належні і достатні мотиви та підстави їх ухвалення.

Крім того, варто також окремо зупинитися на процесуальному рішенні, яке ухвалюється у формі обвинувального акта. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України обвинувальний акт є однією з форм закінчення досудового розслідування, тобто моменту, коли на досудовому розслідуванні уповноваженими на те учасниками кримінального провадження сформовано офіційну версію про вчинення особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення й надається доступ до матеріалів стороні захисту.

1. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 груд. 2021 р. № 175/390/57/72. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0390886-21

Відповідно до ч. 1 ст. 291 КПК України обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодився з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем. Для суду цей процесуальний документ є правовою підставою для призначення підготовчого судового засідання, судового розгляду, визначення його меж. Так, відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта.

Отже, аналіз норм КПК України дає змогу визначити, що **обвинувальний акт** – це процесуальний документ, складений за результатами досудового розслідування, в якому на підставі зібраних доказів обґрунтовуються висновки слідчого, дізнавача чи прокурора щодо винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення і юридичної кваліфікації його діянь та формулюється щодо нього обвинувачення.

Відповідно до ч. 2 ст. 291 КПК України *обвинувальний акт повинен містити такі відомості*:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

4) анкетні відомості викривача (прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

5) прізвище, ім’я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

6) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

7) обставини, які обтяжують чи пом’якшують покарання;

8) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

9) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

10) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

11) розмір пропонованої винагороди викривачу;

12) дату та місце його складення та затвердження.

Обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем та прокурором, який його затвердив або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

Якщо у вчиненні кримінального правопорушення підозрюється декілька осіб, то обвинувачення складається стосовно кожної з них окремо.

У разі якщо підозрюваний не володіє мовою, якою складений обвинувальний акт, прокурор, слідчий, дізнавач зобов’язаний зробити його

переклад на мову, якою він володіє. Переклад повинен бути доданим до копії обвинувального акта, яка вручається підозрюваному.

До обвинувального акта обов'язково додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297^1 КПК України);

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим, дізнавачем або прокурором як процесуальний документ фіксування кримінального провадження і є інформаційним додатком до обвинувального акта. Він дає можливість суду в судовому засіданні ретельно і повною мірою дослідити, перевірити зібрані під час досудового розслідування докази та постановити обґрунтоване рішення.

Реєстр матеріалів досудового розслідування має відображати хід і проміжні результати досудового розслідування, використані в розслідуванні джерела доказів, а тому в ньому обов'язково мають міститися:

– у хронологічному порядку дані про кожну процесуальну дію, проведену під час досудового розслідування – її номер, найменування та час проведення (дата і часовий відрізок), зокрема, повідомлення про внесення відомостей, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, до ЄРДР і початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України), помітка про ознайомлення сторони захисту, потерпілого з матеріалами досудового розслідування до його завершення, інформація про кожну проведену слідчу (розшукову) дію та негласну слідчу (розшукову) дію, дані про факт відкриття матеріалів кожною стороною протилежній стороні по закінченні досудового розслідування та письмового підтвердження факту надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ст. 290 КПК України). Такі письмові підтвердження повинні окремо від реєстру матеріалів досудового розслідування міститись у матеріалах досудового розслідування;

– зазначення в певній послідовності про прийняті під час досудового розслідування рішення, зокрема, вручення письмового повідомлення про підозру, з якого, власне, й починається кримінальне переслідування (цю акцію потрібно віднести з певною часткою умовності до категорії процесуальних рішень, а не процесуальних дій, оскільки її необхідність формується на

встановленні передбачених законом підстав (ст. 276 КПК України) і появи рішучого переконання слідчого або прокурора про виявлення особи підозрюваного), постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду, які містять найменування документа, дату прийняття рішення, предмет урегульованих відносин, наслідки для відповідних учасників цієї процесуальної ситуації;

– усі обставини, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження (дата прийняття, строк застосування), які приймаються на підставі ухвали слідчого судді або суду. Виключний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, які вживаються під час досудового розслідування, наводиться в ч. 2 ст. 131 КПК України[1].

Процесуальні рішення, прийняті в межах наданих відповідним суб'єктам повноважень, є обов'язковими для виконання усіма юридичними та фізичними особами. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, дізнавача та прокурора (ч. 1 ст. 36 КПК України, ч. 5 ст. 40 КПК України, ч. 4 ст. 40^1 КПК України).

Обов'язковість судових рішень є однією із засад кримінального провадження (п. 14 ст. 7 КПК України). Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України (ч. 2 ст. 21 КПК України).

1. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 208–209

ТЕМА 3. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Кримінальне процесуальне доказування: поняття та значення
3.2. Збирання, перевірка та оцінка доказів у кримінальному провадженні
3.3. Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими
3.4. Предмет, межі та суб'єкти доказування під час досудового розслідування
3.5. Поняття, значення та класифікація доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі
3.6. Загальна характеристика джерел доказів

3.1. Кримінальне процесуальне доказування: поняття та значення

Доказування посідає центральне місце в кримінальному процесі. І як стрижень кримінального процесу доказування проявляється через засвідчення і пізнання певних обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

У науці кримінального процесуального права наукове комплексне дослідження кримінального процесуального доказування як правового явища дістало назву «теорія доказів». Отже, теорія доказів є частиною науки кримінального процесуального права. Своїм змістом таке дослідження охоплює питання збирання, перевірки та оцінки доказів; поняття, класифікацію і види доказів; визначає шляхи удосконалення процесу доказування; формує рекомендації щодо вдосконалення норм права, якими врегульовується процес доказування, вивчає практику застосування норм права і формує рекомендації щодо вдосконалення практики застосування норм права, якими врегульовується процес доказування у кримінальному провадженні.

Норми кримінального процесуального права, якими врегульовано означення поняття доказів, поняття кримінального процесуального доказування, порядок, способи, зміст та межі діяльності уповноважених суб'єктів з доказування фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, іменуються доказовим правом.

Як специфічний вид діяльності доказування в кримінальному провадженні – доволі складна процесуальна категорія і являє собою різновид процесу пізнання об'єктивної дійсності, складовими елементами якого є збирання, перевірка та оцінка доказів. Як різновид процесу пізнання доказування в кримінальному провадженні є, з одного боку, розумовою діяльністю, яка здійснюється з дотриманням законів логіки, а з іншого боку – діяльністю практичною. Великою мірою доказування поєднує в собі як пізнавальну, так і засвідчувальну сторони єдиного процесу пізнання об'єктивної дійсності.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Здійснюють таку діяльність державні органи й

уповноважені на це особи, які встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, а також інші учасники кримінального провадження. Теорія доказів доповнює традиційне означення процесу доказування, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів, ще кількома складовими елементами, до яких належать: висунення можливих версій щодо обставин кримінального провадження; формування певних тез (висновків) за результатами збирання, перевірки та оцінки доказів, а також наведення аргументів для обґрунтування таких тез (висновків).

Значення доказування в кримінальному провадженні потрібно розглядати з точки зору міждисциплінарних зв'язків двох навчальних дисциплін – кримінального права і кримінального процесуального права. З погляду кримінального права доказування в кримінальному провадженні створює можливості встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення і, у разі встановлення його наявності, з'ясувати, яке саме правопорушення вчинено, хто винуватий у його вчиненні, час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. З'ясування названих обставин надасть можливість здійснити кримінально-правову кваліфікацію дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім того, доказування в кримінальному провадженні з точки зору кримінального права гарантує реалізацію кримінальної відповідальності як категорії кримінального права.

Що стосується значення доказування в кримінальному провадженні з погляду кримінального процесуального права, то, по-перше, його здійснення з дотриманням кримінальної процесуальної форми забезпечує охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; по-друге, саме в процесі здійснення доказування створюються умови для реалізації засад кримінального провадження; по-третє, жодне з проблемних питань, які виникають під час кримінального провадження, не може бути вирішене будь-яким іншим шляхом, крім здійснення доказування у встановленій законом процесуальній формі; по-четверте, будь-яке рішення у кримінальному провадженні ухвалюється лише за результатами здійснення кримінального процесуального доказування.

3.2. Збирання, перевірка та оцінка доказів у кримінальному провадженні

Збирання доказів – це врегульована кримінальним процесуальним законом, здійснювана з дотриманням кримінальної процесуальної форми діяльність представників сторін кримінального провадження (сторони обвинувачення та сторони захисту), потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, яка направлена на пошук, виявлення і фіксацію фактичних даних з метою встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Привертає увагу той факт, що закон чітко визначає способи збирання доказів і наголошує на певною мірою відмінності способів збирання доказів залежно від того, яка саме сторона кримінального провадження здійснює такий вид діяльності.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Своєю чергою, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Водночас ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов’язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. І що дуже важливо, законодавець передбачив гарантії розгляду таких клопотань. Так, відповідно до ч. 2 ст. 220 КПК України про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об’єктивних причин – надсилається їй.

Понад те, названі вище гарантії розгляду клопотань підсилюються ще одним положенням законодавця. Так, згідно з ч. 3 ст. 93 КПК України постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Перевірка доказів – це діяльність уповноважених державних органів і службових осіб (дізнавача, слідчого, прокурора, суду), яка направлена на встановлення можливості чи неможливості використання зібраних доказів, а також надійності чи ненадійності процесуального джерела, з якого такі докази отримані.

Як елемент процесу доказування в кримінальному провадженні перевірка доказів здійснюється після такого елементу процесу доказування, як збирання доказів, і перед таким його елементом, як оцінка доказів. При цьому варто звернути увагу на умовність такого поділу.

Докази не можуть бути використані у процесі доказування без здійснення їх перевірки. Перевірка доказів поєднує в собі розумову і практичну діяльність уповноважених державних органів і службових осіб. Перевірці підлягають як докази, так і процесуальні джерела, з яких такі докази отримані. Крім того, перевірці можуть підлягати як кожен доказ окремо, так і сукупність доказів.

Розумова діяльність під час перевірки доказів полягає у здійсненні:

– аналізу кожного доказу окремо і сукупності доказів на предмет їхнього змісту;

– зіставлення доказу, що перевіряється, із встановленими обставинами кримінального правопорушення;

– зіставлення доказу, що перевіряється, з іншими доказами і порівняння між собою на предмет їх несуперечності.

Практична діяльність суб'єктів доказування під час перевірки доказів здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Оцінка доказів – це розумова (логічна) діяльність уповноважених державних органів і службових осіб (дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду), яка направлена на визначення належності, достовірності, допустимості кожного доказу окремо, а також визначення достатності доказів в їх сукупності та взаємозв'язку з метою використання їх для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення відповідного процесуального рішення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Отже, оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, за умови, що названі суб'єкти під час здійснення оцінки доказів керуються законом.

Належність доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин,

які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Іншими словами, під належністю доказів потрібно розуміти їх належність до конкретного кримінального провадження. І тут важливим є встановлення зв'язку між доказом і обставинами, які підлягають доказуванню, та іншими обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Належність доказів може визначатись на етапі збирання і перевірки доказів, ще до зібрання повної сукупності доказів у кримінальному провадженні.

Достовірність доказів. Достовірність доказів визначається через відповідність доказу фактичним обставинам справи, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Характерною ознакою визначення достовірності доказів є те, що як властивість доказів, достовірність, на відміну від таких властивостей доказів як допустимість і належність, встановлюється лише в результаті перевірки відповідних доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Достатність доказів. Про достатність доказів у кримінальному провадженні взагалі можливо говорити суто через оцінку всієї сукупності зібраних і перевірених доказів на відміну від таких властивостей доказів, як належність і допустимість, які можуть визначатись у результаті оцінки кожного доказу окремо. А, знову ж таки, що стосується такої властивості доказів, як достовірність, то, як було вище зазначено, для визначення достовірності доказу іноді потрібна перевірка цілої низки доказів, хоча не йдеться, як щодо достатності доказів, про наявність всієї сукупності доказів у кримінальному провадженні.

За великим рахунком, достатніми можливо визначити ті докази у конкретному кримінальному провадженні, сукупність і взаємозв'язок яких дає можливість сформувати певний висновок (тезу) на тому чи іншому етапі кримінального провадження і прийняти конкретне процесуальне рішення. При цьому варто звернути увагу на те, що визначення такої властивості доказів, як достатність, як, до речі, і інших властивостей, здійснюється за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування.

Допустимість доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Отже, в основу такої властивості доказів, як допустимість, потрібно віднести суворе дотримання кримінальної процесуальної форми як визначеного законом порядку здійснення кримінальної процесуальної діяльності в цілому, порядку проведення окремої процесуальної дії, порядку прийняття процесуального рішення, порядку оформлення процесуальної дії і процесуального рішення, а також порядку звернення рішення до виконання.

Можна з впевненістю зазначити, що така властивість доказів, як допустимість, під час оцінки доказів визначається лише з точки зору форми отримання доказів і не стосується їхнього змісту. Цим допустимість відрізняється від інших критеріїв оцінки доказів. І це дає нам право стверджувати, що під допустимістю доказів потрібно розуміти законність їх отримання.

3.3. Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Варто зазначити, що існують певні правила, за якими докази оцінюються на предмет їх допустимості в конкретному кримінальному провадженні. І першим таким правилом є правило про уповноваженого суб'єкта. Уповноваженим суб'єктом потрібно вважати такого учасника кримінального провадження, який законом уповноважений здійснювати діяльність із збирання і перевірки доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Водночас не варто забувати, що, власне, саму оцінку доказів, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України здійснює слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом.

Другим правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості в конкретному кримінальному провадженні, прийнято вважати правило про належне джерело, з якого доказ отримано. І тут буде доречним звернутись до ч. 2 ст. 84 КПК України, де знайшла своє закріплення система процесуальних джерел доказів, яку складають *показання, речові докази, документи, висновки експертів.*

Відповідно до ч. 1 ст. 298^1 КПК України, процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Отже, належним варто вважати джерело доказів, що врегульоване законом.

Третім правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості у конкретному кримінальному провадженні, заведено вважати правило про належний порядок збирання доказів. Тут потрібно говорити про дотримання кримінальної процесуальної форми під час збирання доказів. Акцентувати при цьому варто як на визначеному законодавцем способі збирання доказів, так і дотриманні врегульованої законом процедури збирання доказів під час використання визначеного законом способу збирання доказів.

Четвертим правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості в конкретному кримінальному провадженні, прийнято вважати правило про дотримання під час збирання доказів прав та свобод людини.

Відповідно до ч. 1 ст. 89 КПК України питання допустимості доказів вирішує саме суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Тобто, в кінцевому варіанті ніхто, крім суду, не має права вирішувати питання допустимості доказів. І в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК України).

Проте законодавець визначив перелік певних діянь, за наявності яких суд не лише має право, а зобов'язаний визнати істотними порушення прав людини й основоположних свобод.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит.

Відповідно до ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є також докази, що були отримані:

1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;

3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;

4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

Що ж стосується участі у вирішенні питання про допустимість доказів інших учасників кримінального провадження, то в ч. 3 ст. 89 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.

Важливо зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України недопустимий доказ не може бути використаний під час ухвалення процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд під час ухвалення судового рішення.

Водночас варто звернути увагу на один, доволі суттєвий момент, про який прямо зазначено в законі. Так, докази, передбачені ст. 87 КПК України, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Також варто зауважити, що законодавець у ч. 5 ст. 87 КПК України зазначив, що в умовах воєнного стану положення ст. 87 КПК України застосовуються з урахуванням особливостей, визначених ст. 615 КПК України, яка має назву «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану».

3.4. Предмет, межі та суб'єкти доказування під час досудового розслідування

Предмет доказування становить коло фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню уповноваженими державними органами і службовими особами. Варто звернути увагу, що йдеться саме про встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Без встановлення наявності або відсутності таких фактів і обставин неможливо виконати завдання кримінального провадження. І якщо говорити більш детально, то встановлення наявності або відсутності названих фактів і обставин дає змогу вирішити заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, встановити осіб, які їх вчинили, ухвалити законні, обґрунтовані і вмотивовані рішення і, в кінцевому підсумку, вирішити все кримінальне провадження. А встановити все коло фактів і обставин можливо лише завдяки доказам.

Розгляньмо, які саме факти й обставини мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України *в кримінальному провадженні підлягають доказуванню:*

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи

пом’якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов’язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

З питанням про предмет доказування доволі тісно пов’язане питання про *межі доказування.* Знову ж таки йдеться про коло фактів і обставин, що підлягають доказуванню. Це свого роду рамки, в яких і здійснюється доказування фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження. Під час визначення меж доказування увагу варто звертати саме на обсяг доказів, завдяки яким встановлюються факти й обставини. І тому, з одного боку, межі доказування обумовлюються предметом доказування як сукупністю обставин, що підлягають доказуванню. А, з іншого боку, межі доказування обумовлюються такою сукупністю доказів, яка дає можливість з’ясувати наявність або відсутність кожної з обставин, що підлягають доказуванню, й ухвалити законне, обґрунтоване і вмотивоване рішення щодо кожного кримінального провадження. І з цього боку визначення меж доказування віднесено на розсуд суб’єкта доказування, який і визначає обсяг доказування за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом, з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження.

Розглядаючи питання про *суб’єктів кримінального процесуального доказування,* необхідно констатувати, що кримінальне процесуальне законодавство не містить означення поняття «суб’єкти кримінального процесуального доказування». Натомість у ч. 1 ст. 3 КПК України містяться означення учасників кримінального провадження (п. 25), сторін кримінального провадження (п. 19), учасників судового провадження (п. 26), головуючого (п. 2), дізнавача (п. 4^1), керівника органу дізнання (п. 7^1), керівника органу досудового розслідування (п. 8), керівника органу прокуратури (п. 9), прокурора (п. 15), іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16^1), викривача (п. 16^2, слідчого (п. 17), слідчого судді (п. 18), судді (п. 23).

Так, відповідно до закону, **учасники кримінального провадження** – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо

якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Водночас положення теорії кримінального процесу свідчать про те, що суб'єктів доказування можна розділити на дві групи: *державні органи і службові особи,* які згідно із законом *зобов'язані* здійснювати доказування у кримінальному провадженні; *інші учасники кримінального провадження,* які *мають право* брати участь у процесі доказування в кримінальному провадженні.

Варто звернути увагу на той факт, що законодавець чітко визначив суб'єктів кримінального провадження, на яких покладається обов'язок доказування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, за винятком випадків, передбачених ч. 2 названої статті КПК України, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого.

Якщо говорити про право на збирання та подання доказів у кримінальному провадженні, то неможливо обійти увагою положення ч. 2 ст. 22 КПК України, згідно з яким на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів рівні права мають саме сторони кримінального провадження. Саме таке правило є реалізацією засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

А вже саму *оцінку доказів* відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України керуючись законом, *здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд* за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

3.5. Поняття, значення та класифікація доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

У зв'язку з тим, що самі по собі факти чи обставини не можливо приєднати до матеріалів кримінального провадження, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд можеоперувати лише відомостями (інформацією) про такі факти й обставини.

Факти – це події, явища, що мали місце в дійсності. **Обставини** – це процесуальні категорії, які супроводжують факти. Так, вчинення особою кримінального правопорушення – це подія, яка мала місце в дійсності і визнається як факт. А час, місце, спосіб та інші обставини вчинення

кримінального правопорушення – це обставини, які характеризують подію як факт вчинення особою кримінального правопорушення.

Прийнято здійснювати класифікацію доказів залежно від їхніх властивостей і ознак.

Своєю чергою, класифікація доказів створює можливість поділу їх на певні види. Так, враховуючи ознаки і властивості доказів, останні можуть бути класифіковані і поділені на такі види:

– залежно від механізму їх формування докази поділяються на особистісні й речові;

– залежно від відношення до обставин, що підлягають доказуванню, докази поділяються на прямі й непрямі (побічні);

– залежно від відношення до предмета підозри чи обвинувачення докази поділяються на обвинувальні й виправдувальні;

– залежно від джерела отримання відомостей про факти й обставини докази поділяються на первинні й похідні.

Особистісні докази – це фактичні дані, які сприйняті фізичною особою, сформовані у її свідомості й передані усно або письмово шляхом дачі показань на допиті (свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим), під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, під час складання висновку експерта, складання інших документів.

Речові докази – це відомості про факти й обставини, які містяться на об’єктах матеріального світу і безпосередньо сприймаються особою, яка уповноважена на здійснення доказування, через ознаки і властивості такого об’єкта.

Прямі докази – це фактичні дані, які безпосередньо вказують на наявність або відсутність тієї чи іншої обставини, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні. Прикладом прямого доказу можна назвати відомості, які повідомив свідок про обставини вчинення кримінального правопорушення: час, місце, спосіб вчинення кримінального правопорушення; особу, яка вчинила таке правопорушення, та інші обставини, що підлягають доказуванню. Головною ознакою при цьому є те, що свідок повідомляв про ті обставини вчинення кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню.

На відміну від прямих доказів *непрямі (побічні) докази* характеризуються тим, що вони безпосередньо не вказують на наявність або відсутність тієї чи іншої обставини, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні. Проте вони вказують на інші обставини, докази про які у своїй сукупності можуть допомогти встановити обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Наприклад, під час проведення обшуку в житлі підозрюваного виявлено речі, про які потерпілий зазначав у заяві про їх викрадення. Для того, щоб встановити, що викрадення названих речей здійснив саме підозрюваний, необхідно зібрати докази про цілу низку обставин, що у своїй сукупності і дадуть можливість зробити висновок про наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, зокрема, про винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Обвинувальні докази – це фактичні дані, які вказують на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, і які дають можливість зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення вчинено певною особою, а також про встановлення обставин, які обтяжують покарання особи.

Виправдувальні докази – це фактичні дані, які вказують на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, і які дають можливість зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення певна особа не вчиняла, або про встановлення обставин, які пом'якшують її покарання.

Первинні докази – це фактичні дані, які отримані з першоджерела. Прикладом первинного доказу може бути отримання показань від свідка, який був очевидцем певної події і безпосередньо спостерігав за обставинами вчинення кримінального правопорушення. Саме показання такого свідка і визнаються першоджерелом, а отримані з таких показань фактичні дані про обставини вчинення кримінального правопорушення і будуть визнаватися первинними доказами.

Похідні докази – це фактичні дані, які отримані з джерел, які не є першоджерелами. Це можуть бути показання свідка, який повідомляє про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, які він особисто не спостерігав і дізнався про них від інших осіб. Прикладом таких доказів можуть бути відомості, отримані від особи, яка дає показання з чужих слів. Попри те, що похідні докази отримані не з першоджерела, вони також можуть відіграти позитивну роль у процесі доказування.

Що стосується класифікації джерел доказів, то відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Водночас варто звернути увагу, що відповідно до ч. 1 ст. 298^1 КПК України, яка міститься в главі 25 КПК України, що регулює особливості досудового розслідування кримінальних проступків, вказано, що процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених у ст. 84 КПК, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Що стосується значення доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному провадженні під час здійснення досудового розслідування, то як і при визначенні, власне, значення всього процесу доказування, варто акцентувати на тому, що завдяки саме доказам і процесуальним джерелам, з яких ми і черпаємо ті чи інші докази, можливо встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення та інші обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. А саме по собі з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, надасть можливість уповноваженим суб'єктам

здійснити кримінально-правову кваліфікацію дій особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, саме завдяки доказам та їх процесуальним джерелам можлива реалізація кримінальної відповідальності як категорії кримінального права. Крім того, завдяки доказам та їх процесуальним джерелам забезпечується охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Завдяки доказам та їх процесуальним джерелам реалізуються засади кримінального провадження. Завдяки доказам та їх процесуальним джерелам вирішуються всі проблемні питання, які виникають під час кримінального провадження. І саме завдяки доказам та їх процесуальним джерелам можливе ухвалення того чи іншого рішення у кримінальному провадженні.

3.6. Загальна характеристика джерел доказів

Варто зазначити, що КПК України не містить означення поняття процесуального джерела доказів.

Якщо говорити про систему процесуальних джерел доказів, то відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України систему процесуальних джерел доказів становлять показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Розгляньмо детально кожне з названих законодавцем процесуальних джерел доказів.

Показання. Відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Кожного разу, коли необхідно звертатись до показань як процесуального джерела доказів, необхідно враховувати статус особи, яка може надавати такі показання, з тією метою, щоб застосувати саме той процесуальний порядок отримання показань, який визначений законом і обумовлюється кримінальною процесуальною формою.

Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання. А відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати. Тобто, з одного боку, підозрюваний, обвинувачений має право не давати показання, а з іншого – має право давати показання.

Що стосується потерпілого як наступного учасника кримінального провадження, який може бути допитаним у кримінальному провадженні, то відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК, якою визначені права потерпілого, протягом кримінального провадження потерпілий має право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати.

Законодавець надалі врахував ці положення, які в сукупності з іншими положеннями закону характеризують процесуальний статус названих учасників кримінального провадження, і в ч. 2 ст. 95 КПК зазначив, що підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду. А таке положення своєю чергою дає підстави зробити висновок про те, що підозрюваний, обвинувачений і потерпілий не попереджаються на допиті про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань.

Статус наступного учасника кримінального провадження – свідка – має свої особливості з урахуванням тієї обставини, що свідок є учасником кримінального провадження, який не має власного інтересу в конкретному кримінальному провадженні. За своїм статусом він належить до групи учасників кримінального провадження, які відіграють допоміжну роль у провадженні.

Так, згідно з ч. 2 ст. 66 КПК України свідок зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду і давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Проте не варто забувати, що згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню.

Експерт як учасник кримінального провадження, який може надавати показання під час допиту, відповідно до п. 1 ст. 69 КПК України зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його, а відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України зобов'язаний прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту.

Відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 КПК України.

Речові докази. Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Отже, перше, на що потрібно звернути увагу, – це те, що речовим доказом є об'єкт матеріального світу.

Існують певні правила поводження з речовими доказами як з об'єктами матеріального світу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 100 КПК України речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174 КПК України. Тобто, йдеться про випадки, коли здійснюється тимчасовий доступ до речей і документів або накладення арешту на майно.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України речовий доказ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ, зобов'язана зберігати його у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Так, Постановою КМУ від 19.11.2012 р. № 1104 затверджено Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження.

Умовою зберігання речових доказів повинне бути забезпечення збереження їхніх істотних ознак та властивостей. Забороняється зберігання речових доказів в умовах, що можуть призвести до їх знищення чи псування. У разі потреби необхідне вжиття невідкладних заходів для приведення таких речових доказів до стану, що дає змогу забезпечити їх подальше зберігання.

У разі закриття слідчим, дізнавачем, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові слідчого, дізнавача, прокурора.

Варто зазначити, що документи, що є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Документи. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України до документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ;

3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок.

Висновок експерта. У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» вказано, що *судова експертиза* – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Важливо зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 69 КПК України не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Відповідно до ч. 3 ст. 101 КПК України висновок експерта повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження.

З урахуванням вищевикладеного, варто звернути увагу на положення законодавства стосовно доказового значення висновку експерта, що закріплене в ч. 10 ст. 101 КПК України, згідно з яким висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які здійснюють провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку.

Беручи до уваги, що **висновок експерта** – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручили проведення експертизи, необхідно звернути увагу на його структуру. Так, за структурою висновок складається з трьох частин: вступна, дослідницька і, власне, висновки.

Відповідно до ч. 1 ст. 102 КПК України у висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній під час проведення експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене запитання.

У ч. 1 ст. 70 КПК України зазначено, що за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у

суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом. Досить логічним є закріплення такого положення і у висновку експерта. А тому законодавець у ч. 2 ст. 102 КПК України вказав, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

І ще необхідно звернути увагу на одну важливу деталь. Так, виходячи з положення закону про те, що експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність, законодавець у ч. 3 ст. 102 КПК України зробив застереження, вказавши, що висновок підписується експертом.

ТЕМА 4. ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

4.1. Поняття, система, види та значення слідчих (розшукових) дій
4.2. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій
4.3. Процесуальна характеристика слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення
4.4. Підстави та загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій
4.5. Характеристика негласних слідчих (розшукових) дій

4.1. Поняття, система, види та значення слідчих (розшукових) дій

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України *слідчі (розшукові) дії* є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Отже, законодавець зробив спробу наблизити слідчі (розшукові) дії як один з основних способів збирання доказів до, власне, самого процесу доказування у кримінальному провадженні, підкресливши ті спільні властивості, які підтверджують єдність слідчих (розшукових) дій з процесом доказування. Ідеться про завдання, яке законодавець висунув перед слідчими (розшуковими) діями і яке, в окремій частині, збігається із завданням, яке законодавець поставив перед процесом доказування у кримінальному провадженні. І таким завданням є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів, що є частиною завдання всього процесу доказування у кримінальному провадженні.

Отже, враховуючи теоретичні напрацювання, що стосуються поняття слідчих (розшукових) дій, позицію законодавця, а також практику діяльності уповноважених державних органів і службових осіб у питаннях проведення слідчих (розшукових) дій, стає можливим означити, що *слідчі (розшукові) дії* – це регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, які здійснюються уповноваженою особою і являють собою сукупність пошукових, пізнавальних і засвідчувальних операцій, направлених на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Що стосується *системи слідчих (розшукових) дій,* то вона не знайшла свого самостійного відображення в законодавстві. Проте в КПК України врегульовано проведення таких слідчих (розшукових) дій: допит (статті 224–226, 232, 351–354, 356, 567 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (статті 228, 232, 355 КПК України); пред'явлення речей для впізнання (статті 229, 232, 355 КПК України); пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України); обшук (статті 233–236 КПК України); огляд місцевості, приміщення, речей та документів (статті 237, 361 КПК України); огляд трупа (ст. 238 КПК України); огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України); слідчий

експеримент (ст. 240 КПК України); освідування особи (ст. 241 КПК України); призначення та проведення експертизи (статті 242–245 КПК України); зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245^1 КПК України).

Самостійну групу слідчих (розшукових) дій становлять *негласні слідчі (розшукові) дії.* Так, згідно з ч. 1 ст. 246 КПК України *негласні слідчі (розшукові) дії* – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Слідчі (розшукові) дії можна розділити на *види* за характерними їм окремими властивостями.

1. Залежно від того, чи підлягають розголошенню відомості про сам факт проведення слідчої (розшукової) дії, та методів проведення такої дії, вони поділяються на *гласні слідчі (розшукові) дії* та *негласні слідчі (розшукові) дії.*

2. Залежно від обсягу предмета пошуку чи пізнання слідчі (розшукові) дії поділяються на *основні* та *додаткові.* Так, наприклад, перший допит свідка-очевидця вчинення кримінального правопорушення проводиться з метою з'ясування всього кола обставин, які мають значення для кримінального провадження. Така слідча (розшукова) дія буде основною. Коли в ході подальшого розслідування виникне необхідність з'ясування окремих обставин вчинення кримінального правопорушення, то такий допит того самого свідка-очевидця кримінального правопорушення буде додатковою слідчою (розшуковою) дією.

3. Залежно від кількості разів проведення однієї і тієї самої слідчої дії в кримінальному провадженні, слідчі (розшукові) дії поділяються на *первинні* та *повторні.* Первинною буде така слідча (розшукова) дія, яка в конкретному кримінальному провадженні проводиться вперше. І цим вона дуже схожа з основною слідчою (розшуковою) дією. Проведення такої самої слідчої (розшукової) в конкретному кримінальному провадженні з тим самим учасником слідчої дії, або з тим самим предметом пошуку чи пізнання з метою отримання інформації від того самого учасника слідчої дії в повному обсязі чи з'ясування в повному обсязі предмета пошуку чи пізнання, якщо така дія здійснюється після проведення первинної, буде характеризувати таку слідчу (розшукову) дію як повторну, незалежно від кількості разів проведення таких слідчих (розшукових) у подальшому в конкретному кримінальному провадженні.

4. Залежно від визначення проміжку часу, в який та чи інша слідча (розшукова) дія повинна бути проведена, слідчі (розшукові) дії поділяються на *невідкладні* та *такі, проведення яких може бути відкладено* на інший період часу (*інші*). Невідкладність як ознака цього виду слідчих (розшукових) дій може виникнути як на початковому етапі кримінального провадження, так і на наступних його етапах.

5. За рівнем обов'язковості проведення слідчої (розшукової) дії у конкретному кримінальному провадженні слідчі (розшукові) дії поділяються на *обов'язкові* та *необов'язкові.* Важливо зазначити, що рівень обов'язковості

проведення слідчої (розшукової) дії у конкретному кримінальному провадженні може визначити сам слідчий.

Крім того, обов'язковість проведення слідчої (розшукової) дії може випливати з прямої регламентації в законі, визначатись вказівками прокурора чи керівника органу досудового розслідування. Обов'язковість проведення слідчої (розшукової) дії може також випливати з клопотання підозрюваного чи його захисника, а також інших осіб. До необов'язкових можна віднести такі слідчі (розшукові) дії, не проведення яких у конкретному кримінальному провадженні не зможе вплинути на всебічність, повноту та неупередженість досудового розслідування та судового розгляду. Необов'язковість слідчої (розшукової) дії може обумовлюватись і межами доказування у конкретному кримінальному провадженні.

6. Залежно від способу одержання інформації слідчі (розшукові) дії поділяються на *вербальні, невербальні, змішані.* До вербальних належать такі слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких одержується інформація зі слів осіб, наприклад, у процесі допиту. До невербальних належать такі слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких слідчий, прокурор самостійно отримують інформацію, що є на об'єктах матеріального світу. До таких слідчих (розшукових) дій відносимо огляд, обшук, освідування особи. До змішаних належать такі слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких інформація отримується як зі слів осіб, так і така, що є на об'єктах матеріального світу й отримується слідчим, прокурором безпосередньо. Прикладом таких слідчих (розшукових) дій може виступати пред'явлення особи для впізнання, слідчий експеримент.

Слідчі (розшукові) дії заведено поділяти на види також за *процесуальною формою.*

Так, за своєю процесуальною формою слідчі (розшукові) дії поділяються на такі, що проводяться:

1) *за постановою слідчого і без неї.* За постановою слідчого проводяться допит чи впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування. За постановою слідчого може бути призначена експертиза; проведено освідування особи добровільно;

2) *за ухвалою слідчого судді і без неї.* За ухвалою слідчого судді проводять обшук, огляд житла чи іншого володіння особи. За ухвалою слідчого судді може бути проведена експертиза в експертній установі, експертом або експертами;

3) *за постановою прокурора і без неї.* За постановою прокурора здійснюється огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією; освідування особи. Виключно на підставі постанови прокурора здійснюється освідування особи примусово;

4) *за участю понятих і без них.* За участю понятих проводяться пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, у тому числі пов'язаний з ексгумацією, слідчий експеримент, освідування особи, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи.

Значення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні необхідно розглядати з двох боків. Варто зазначити, що з одного боку слідчі (розшукові дії) є основним способом збирання доказів. З іншого боку, слідчі (розшукові) дії є основним засобом забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже, сприяють виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

4.2. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій

Загальні вимоги до проведення всіх слідчих (розшукових) дій врегульовано ст. 223 КПК України. Положення названої статті застосовуються під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, передбаченої КПК України з урахуванням особливостей її проведення, передбачених спеціальними нормами, що врегульовують процесуальний порядок проведення саме конкретної слідчої (розшукової) дії.

Першою *загальною вимогою* до проведення слідчої (розшукової) дії закон визначає *підстави* для її проведення. Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є *наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.*

Наступною *вимогою* до проведення слідчих (розшукових) дій є *забезпечення присутності при їх проведенні певного кола осіб та роз'яснення прав і обов'язків особам, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях.*

За загальним правилом, всі слідчі (розшукові) дії повинні проводитись у денний час доби. Це правило випливає з наступної загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, яка полягає у *забороні проводити слідчі (розшукові) дії у нічний час (з 22 до 6 години).*

Проте, враховуючи специфіку діяльності органів досудового розслідування, законодавець встановив виняток з названого загального правила про заборону, дозволивши у невідкладних випадках проводити слідчі (розшукові) дії і в нічний час, а саме — коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також, крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 КПК України (ч. 4 ст. 223 КПК України). Окремого обґрунтування в протоколі необхідності проведення слідчої (розшукової) дії у нічний час закон не вимагає.

У наступній загальній вимозі до проведення слідчих (розшукових) дій міститься віддзеркалення елементів завдань кримінального провадження, а саме тих, що стосуються забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Так, згідно з ч. 5 ст. 223 КПК України у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, *слідчий, прокурор зобов'язані*

провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Наступна загальна вимога до проведення слідчих (розшукових) дій викликана необхідністю захисту прав сторони захисту, а також охорони прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження.

Так, слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, *проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника,* крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК України).

Не менш важливою є загальна вимога проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язана із *залученням до участі й участю у кримінальному провадженні незаінтересованих осіб (понятих).* **Поняті** – це особи, які не заінтересовані у результатах кримінального провадження. Їх призначення викликано необхідністю засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, її ходу та результатів, а також засвідчення відповідності проведених дій їх відображенню у протоколі.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. *Винятками* є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатимуть це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Завершує систему загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій правило щодо проміжку часу, в якому можливо проведення таких дій. Так, відповідно до ч. 8 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії не можуть *проводитися після закінчення строків досудового розслідування,* крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК

України. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

4.3. Процесуальна характеристика слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення

Допит (ст. 224 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться уповноваженою особою у встановленому законом порядку і направлена на отримання в усній або письмовій формі від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта відомостей щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Предметом допиту виступають відомості щодо обставин і фактів у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження.

Види допиту в кримінальному провадженні формуються залежно від кількох ознак. Якщо йдеться про поділ допиту за ознаками слідчої дії, то тоді допит поділяється на основний та додатковий, первинний та повторний. Якщо поділяти допит за способами отримання відомостей, то тоді варто говорити про допит, за якого відомості отримуються в усній формі, і допит, під час якого відомості отримуються в письмовій формі. Допит поділяється на види також залежно від того, хто з учасників кримінального провадження підлягає допиту. Так, законом визначено, що у кримінальному провадженні підлягають допиту підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт. Особливий порядок допиту законодавець встановив щодо малолітньої або неповнолітньої особи.

Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. Враховуючи, що допит – це складний психологічний процес спілкування, законодавець встановив часовий ліміт на спілкування в режимі допиту – вісім годин на день. Отже, згідно з нормою закону, допит не може продовжуватися понад вісім годин на день, при цьому без перерви допит не може продовжуватися понад дві години. Скільки часу відводиться на перерву, законодавець не встановлював. Уявляється, що цей час повинен бути достатнім для відпочинку або досягнення іншої мети перерви.

Перш ніж розпочати допит, слідчий, прокурор встановлюють особу, яка підлягає допиту.

Після того, як особа, яка підлягає допиту, встановлена, їй роз’яснюються її права, передбачені законом. Після вільної розповіді про певні обставини, особа відповідає на запитання слідчого. За бажанням допитуваної особи, вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а

потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Особі також потрібно роз'яснити, що вона згідно із законом має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті. Уявляється, що після завершення допиту такі документи і нотатки особа може подати для приєднання до матеріалів кримінального провадження.

Перед допитом особі роз'яснюється також право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування.

Виняток із цього правила становлять положення ч. 1 ст. 66 КПК України, згідно з якими свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України і про які йшлося вище, не підлягають розголошенню.

А що стосується допиту підозрюваного, то згідно з ч. 4 ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Однією з особливостей допиту неповнолітньої або малолітньої особи є те, що її допит проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Крім того, враховуючи знову ж таки, що допит – це складний психологічний процес спілкування, законом встановлено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

Кримінальна відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань може наступати з досягненням особою шістнадцятирічного віку. А тому законодавець визначив, що особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджаючи їх при цьому про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Крім допиту однієї особи окремо від інших осіб, закон передбачає, що слідчий, прокурор мають право провести *одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб* для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

Відповідно до закону перед проведенням одночасного допиту двох і більше вже допитаних осіб, за загальним правилом, свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань. Водночас варто також враховувати встановлене законом право свідка і потерпілого відмовитися від давання показань, про що раніше було зазначено.

Окрему увагу варто звернути на *допит під час досудового розслідування в судовому засіданні.*

Так, відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України у виняткових випадках, пов'язаних з необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

У порядку, визначеному цією статтею, може бути допитаний свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом ухвалено рішення про обмін як військовополоненого.

Заслуговує окремої уваги також питання *проведення допиту в режимі відеоконференції* під час досудового розслідування. Так, згідно з ч. 1 ст. 232 КПК України допит осіб під час досудового розслідування може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Варто зазначити, що за загальним правилом рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування ухвалюється слідчим, прокурором. При цьому законодавець застерігає, що в разі здійснення у режимі відеоконференції допиту згідно із ст. 225 КПК України, рішення про проведення такого допиту ухвалюється лише слідчим суддею. Таке рішення слідчий суддя ухвалює або з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

Якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя можуть ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній ухвалене рішення.

Пред'явлення для впізнання – це самостійна слідча (розшукова) дія, яка проводиться уповноваженою особою у визначеному законом порядку і полягає у пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому об'єкта впізнання з метою встановлення тотожності, подібності або відмінності певного об'єкта з тим об'єктом, який свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений спостерігали за певних обставинах раніше.

Залежно від об'єкта пред'явлення для впізнання розрізняють такі його види: пред'явлення особи для впізнання, пред'явлення речей для впізнання, пред'явлення трупа для впізнання.

Перед проведенням такої слідчої (розшукової) дії закон не передбачає винесення спеціальної постанови. Виняток із загального правила становлять лише випадки, коли сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечують проти проведення впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 232 КПК України, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя можуть ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній ухвалене рішення.

За своєю сутністю пред'явлення для впізнання полягає у проведенні ідентифікації об'єкта. З метою отримання об'єктивної інформації перед пред'явленням для впізнання необхідно з'ясувати, за якими ознаками чи прикметами особа може впізнати об'єкт, який їй пред'являється.

Пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України). Відповідно до ст. 228 КПК України перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовують, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Проте може скластися ситуація, що особа, якій пред'являється для впізнання інша особа, назвати прикмети особи, яка пред'являється для впізнання, не може. Після того, як її допитали про зовнішній вигляд особи, яку вона могла раніше бачити, а також про її прикмети й інші ознаки, які можуть свідчити, що саме цю особу вона могла бачити, особа, якій пред'являється для впізнання інша особа, заявляє про те, що вона може назвати лише загальні ознаки, які у своїй сукупності можуть свідчити про те, що саме цю особу вона раніше могла бачити. Законодавець і в такому випадку дозволяє проводити пред'явлення для впізнання. Доказове значення результатів проведення пред'явлення для впізнання особи саме в такий спосіб не зменшується порівняно з пред'явленням для впізнання за конкретними прикметами.

Законом врегульовано саму процедуру пред'явлення особи для впізнання. Так, особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких

відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перш ніж пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються.

Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Проведення слідчої (розшукової) дії – *пред'явлення особи для впізнання* має також певні особливості, які пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Так, згідно із законом з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання.

У разі пред'явлення особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК України вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо.

Закон передбачає також проведення пред'явлення для впізнання особи за фотознімками, а також матеріалами відеозапису. Таке пред'явлення для впізнання особи здійснюється за загальними правилами, передбаченими для пред'явлення особи для впізнання, про які йшлося вище

Різновидом пред'явлення особи для впізнання є передбачена законом можливість здійснення пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою. При цьому законом встановлено застереження, сутність якого полягає в тому, що впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

Пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК України). У разі пред'явлення речей для впізнання законом встановлені правила, які багато в чому схожі з правилами пред'явлення особи для впізнання. Так, згідно з ч. 1 і ч. 2 ст. 229 КПК України перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Проте закон передбачає і особливий порядок пред'явлення речей для впізнання. Так, якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК України).

Законом передбачено також проведення *пред'явлення для впізнання осіб чи речей* під час досудового розслідування *у режимі відеоконференції*. Таке пред'явлення для впізнання можливе в окремих випадках, які перераховані в законі і які вище називались під час характеристики проведення допиту в режимі відеоконференції.

Пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 230 КПК України пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з додержанням вимог, передбачених частинами 1 і 8 ст. 228 КПК України.

Обшук (ст. 234 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Фактичною підставою для проведення обшуку є наявність достатніх підстав вважати, що:

1) було вчинено кримінальне правопорушення;

2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;

3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;

4) відшукувані речі, документи або особи наявні у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;

5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукання та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи.

Законодавець підкреслив, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведуть наявність достатніх підстав.

Юридичною (правовою) підставою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді.

Перед тим, як говорити про можливість проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, варто звернути увагу, що законом гарантується недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Відповідно до ст. 13 КПК України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України.

Звернімось до ст. 233 КПК України, якою передбачено процесуальний порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Так, згідно з ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за *добровільною згодою особи*, яка ними володіє, або на підставі *ухвали слідчого судді,* крім випадків, установлених частиною третьою цієї самої ст. 233 КПК України.

А випадки, про які йдеться в названій ч. 3 ст. 233 КПК України, полягають у тому, що слідчий, дізнавач, прокурор мають право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних з *врятуванням життя людей та майна* чи з *безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.*

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку мають право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України.

Під час обшуку слідчий, прокурор мають право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх стосунку до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та які не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Особи, у присутності яких здійснюється обшук, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.

Другий примірник протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

У разі проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Огляд (ст. 237 КПК України). Відповідно до ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних.

Огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їхнього змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Під час огляду слідчий, прокурор або за їхнім дорученням залучений спеціаліст мають право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх стосунку до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Закон передбачає, що проведення огляду житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

Про хід і результати огляду обов'язково складається протокол огляду. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Окремим видом огляду законодавець визнав *огляд трупа* (ст. 238 КПК України). Відповідно до закону огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК України про огляд житла чи іншого володіння особи.

Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Під час здійснення кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 615 КПК України, письмовий дозвіл на видачу трупа видається прокурором або слідчим після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті.

Законом передбачено проведення *огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією* (ст. 239 КПК України). Важливо зазначити, що згідно з КПК України ексгумація трупа здійснюється виключно за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил ст. 238 КПК України. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

Законом передбачено, що, у разі необхідності, труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо під час ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться в передбаченому законом порядку уповноваженою особою з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Закон наділяє слідчого і прокурора правом проведення слідчого експерименту, визначаючи при цьому, що проведений слідчий експеримент може бути шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Згідно із законом слідчий експеримент може бути проведений у житлі чи іншому володінні особи. У такому випадку ця слідча (розшукова) дія здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Проте, в якому б місці не проводився слідчий експеримент, закон визначає, що проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

До участі в слідчому експерименті, якщо це викликається необхідністю і не може негативно вплинути на досягнення мети цієї слідчої (розшукової) дії, можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. За необхідності слідчий експеримент може проводитися також за участю спеціаліста.

Як і під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Складання протоколу під час проведення слідчого експерименту є обов'язковим. Законом визначено, що про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складають протокол згідно з вимогами КПК України. Важливим моментом при цьому є те, що закон встановлює таку вимогу, щоб у протоколі докладно викладалися умови і результати слідчого експерименту.

Освідування особи (ст. 241 КПК України). Дізнавач, слідчий, прокурор здійснюють освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та

їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста.

Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком здійснення освідування лікарем. Дізнавач, слідчий, прокурор не мають права бути присутніми на освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню.

Під час освідування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування.

За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, на одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи застосування інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатися як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

Про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами КПК України, копія якого надається особі, освідування якої здійснювалося.

Призначення та проведення експертизи (статті 242–245 КПК України). Відповідно до закону *експертиза* проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні *спеціальні знання.*

Спеціальні знання, про які йдеться, можуть стосуватися будь-якої сфери людської діяльності – *науки, техніки, мистецтва,* а також іншої сфери діяльності. Єдине застереження при цьому закон встановлює щодо питань права. Так, законодавець підкреслив, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Згідно із законом слідчий або прокурор *зобов'язані* забезпечити проведення експертизи щодо:

1) встановлення причин смерті;

2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;

3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Законодавець зазначив, що експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Водночас варто звернути увагу на те, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Відповідно до закону експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Так, у ч. 1 ст. 244 КПК України зазначено, що *сторона захисту* має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його, або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Відповідно до закону, слідчий суддя за результатами розгляду клопотання *має право* своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність підстав, визначених ч. 1 ст. 244 КПК України.

Варто звернути увагу, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Важливо наголосити, що висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він залучений.

Відповідно до ст. 245 КПК України у разі необхідності *отримання зразків для проведення експертизи* вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася по проведення експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245^1 КПК України). Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за винятком місць, що належать до приватних помешкань осіб.

Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється на підставі постанови слідчого, прокурора та, за необхідності, за участю спеціаліста.

Для здійснення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису особі, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, пред'являється постанова слідчого, прокурора.

4.4. Підстави та загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Глава 21 КПК України регламентує процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України **негласні слідчі (розшукові) дії** – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Втім, варто зазначити, що з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства отримання інформації для безпеки громадян, суспільства і держави може проводитися й оперативно-розшукова діяльність. Суть зазначеної діяльності полягає у системі гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Негласні слідчі (розшукові) дії споріднені з оперативно-розшуковими заходами за способом проведення та певними методами

проведення, втім, різняться вони за юридичними підставами проведення, правовим статусом суб'єктів, порядком використання отриманих результатів під час доказування тощо.

Види НСРД визначені главою 21 КПК України: пов'язані з втручанням у приватне спілкування та інші НСРД. Так, за ступенем та формою втручання у приватне спілкування такі дії поділяють на:

1.1. Негласні (слідчі) розшукові дії, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

1.2. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); моніторинг банківських рахунків (ст. 269[1] КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

З метою забезпечення негласності факту ухваленого рішення у формі постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД, ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, клопотання про дозвіл на проведення НСРД та додатки до нього, протокол про проведення НСРД, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

Слідчий, прокурор, співробітник уповноваженого оперативного підрозділу, слідчий суддя надають на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю[1], відповідному документу гриф секретності, тим самим засекречують зазначені матеріальні носії інформації. У разі виготовлення секретних документів з використанням засобів обчислювальної техніки мають бути забезпечені вимоги законодавства у сфері технічного захисту інформації. Матеріальні носії інформації щодо проведення НСРД, які містять відомості, що становлять державну таємницю, підлягають реєстрації в режимно-секретному підрозділі у встановленому чинним законодавством порядку без розкриття відомостей про особу, стосовно якої заплановано проведення НСРД, та виду цієї слідчої (розшукової) дії. На слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують НСРД, покладається

1. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: затв. наказом ЦУ СБУ від 23.12.2020 р. № 383. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052- 21#Text

обов’язок забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю під час проведення НСРД. За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із Законом України «Про державну таємницю»[1]. Загальні процедури організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні визначені в Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

У статті 246 КПК України визначено декілька *підстав проведення НСРД:*

1. Відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, не можливо отримати в інший спосіб. Тобто, єдиним можливим способом отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення є проведення НСРД. Оскільки гласні методи отримання інформації можуть призвести до знищення, спотворення, підробки доказів, зміни обстановки та поведінки суб’єктів, а відкритість дій слідчого, дізнавача, прокурора, оперативних працівників може негативно вплинути на результати досудового розслідування;

2. Вчинення відповідного ступеню тяжкості кримінального правопорушення. Такі види НСРД, як зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов’язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК України) та встановлення місця перебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) можуть проводитися під час розслідування кримінального проступку та злочинів будь-якого ступеня тяжкості. Всі інші види НСРД можна проводити за умови вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 264 КПК України);

3. Ухвалення рішення уповноваженим суб’єктом про проведення конкретного виду НСРД (на підставі ухвали слідчого судді, постанови слідчого, дізнавача, чи слідчого, за погодженням з керівником органу досудового розслідування або виключно).

У разі ухвалення рішення про проведення відповідного виду НСРД слідчий зобов’язаний повідомити прокурора про ухвалення рішення. У передбачених ч. 2 ст. 246 КПК України випадках прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов’язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення НСРД. До клопотання слідчий, прокурор додають витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання та інші матеріали, що доводять наявність достатніх підстав вважати, що вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості та під час проведення НСРД

2. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text

можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Подане клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчий суддя зобов'язаний розглянути *протягом шести годин* з моменту його отримання за участю особи, яка його подала.

В ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД зазначається строк її проведення (ч. 5 ст. 246 КПК України), який не може перевищувати *двох місяців* (ч. 1 ст. 249 КПК України). Відмова в наданні дозволу на проведення НСРД не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ст. 248 КПК України).

Строк проведення НСРД може бути продовжений:

– *до вісімнадцяти місяців* – прокурором, якщо НСРД проводиться за його рішенням;

– *до шести місяців* – керівником органу досудового розслідування, якщо НСРД проводиться за його або слідчого рішенням;

– *до дванадцяти місяців* – начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого;

– *до вісімнадцяти місяців* – Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого;

– *строк не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування* – слідчим суддею.

Якщо НСРД проводиться з метою встановлення місцеперебування особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцеперебування розшукуваної особи.

У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209 КПК України), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України) та спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) можуть бути розпочаті до постановлення ухвали слідчого судді, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Виконання будь-яких дій з проведення НСРД повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про

відмову в наданні дозволу на її проведення. Отримана внаслідок такої слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена (ч. 3 ст. 250 КПК України).

На місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій ці повноваження виконує відповідний прокурор (ст. 615 КПК України).

Фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим Главою 5 КПК України. Про хід і результати проведення НСРД (або їх етапів) складається протокол, який складає слідчий, якщо вони проводяться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноважений працівник оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Виконавці НСРД зобов'язані вживати необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору. Проведення НСРД може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів. Тому до протоколу можуть долучатися додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; стенограма, аудіо-, відеозапис НСРД; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їхні копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК України).

Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Особи, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом (ч. 2 ст. 256 КПК України).

Після припинення проведення НСРД *не пізніше ніж через 24 години* усі протоколи НСРД з додатками передаються прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, який вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 253 КПК України прокурор або за його дорученням слідчий повинні письмово повідомити особу, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені про таке обмеження. Конкретний

час повідомлення про факт і результати НСРД визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення таких дій, втім, відповідне повідомлення повинне бути здійснене *протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій*, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК України).

Після завершення проведення НСРД грифи секретності матеріальних носіїв інформації щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора.

За загальним правилом, до розсекречених матеріалів (ухвал слідчого судді, постанов прокурора про дозвіл на проведення НСРД, інших матеріалів досудового розслідування) доступ надається в порядку ст. 290 КПК України, оскільки без з'ясування їхнього змісту суд не може ухвалити рішення про допустимість протоколів з результатами НСРД, а отже, не має права допустити такі відомості як доказ.

4.5. Характеристика негласних слідчих (розшукових) дій

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) − є різновидом втручання у приватне спілкування особи, яке проводиться негласно (без її відома), шляхом фіксації та обробки з використанням технічних засобів, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Проводиться аудіо-, відеоконтроль особи на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Основною метою проведення зазначеної НСРД є прихований відеозапис та аудіофіксація спеціальними оперативно-технічними засобами звуків, рухів, розмов, дій, поведінки особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування та отримання аутентичних даних (аудіо- чи відеозапису), за допомогою яких можливо встановити наявність або відсутність обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають подальшому доказуванню.

Аудіо-, відеоконтроль особи проводиться щодо конкретної особи незалежно від місця її перебування і може здійснюватися безперервно або епізодично залежно від дій особи та її місця перебування, кола суб'єктів, з якими зазначена особа контактує. У разі отримання фактичних даних, що розмови, дії особи, щодо якої здійснюється аудіо-, відеоконтроль, можуть містити відомості, які мають значення для кримінального провадження, відбуватимуться у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором повинні звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (ч. 1 ст. 267 КПК України). Строк проведення *до двох*

місяців, а у разі необхідності може бути продовжений і він не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату (без його відома), якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію як вид НСРД складається з таких етапів: накладення арешту на кореспонденцію; огляд затриманої кореспонденції; визначення подальших дій щодо кореспонденції; складання протоколу. Отже, накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК України).

Об'єктом накладення арешту відповідно до ст. 261 КПК України є кореспонденція. Частина 4 ст. 261 КПК України визначає, що кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами.

Проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Строки проведення визначаються в ухвалі слідчого судді. Після закінчення строку накладений на кореспонденцію арешт – скасовується.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмці або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточення чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Проводиться огляд і виїмка кореспонденції на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності − за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття й оглядає затриману кореспонденцію.

Строки проведення визначаються в ухвалі слідчого судді. Після закінчення строку накладений на кореспонденцію арешт – скасовується.

У разі виявлення в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути ухвалене рішення про нанесення на виявлені речі і

документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточення чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) − є різновидом втручання у приватне спілкування та комплексом технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Суть зазначеної слідчої (розшукової) дії полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки. Керівники та працівники операторів електронних комунікацій зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Проводиться на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування з обов'язковим зазначенням ідентифікаційних ознак, які допоможуть унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронної комунікаційної мережі, кінцевого (термінального) обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає у пошуку, виявленні і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частинах, доступі до електронної інформаційної системи або її частини, а також отриманні таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

Об'єктами зняття інформації з електронних інформаційних систем є: електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку, які накопичують, обробляють, зберігають або передають відомості про тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Зазначений вид НСРД проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Підставою проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є: ухвала слідчого судді (із зазначенням ідентифікаційних ознак електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у

приватне спілкування); рішення слідчого, дізнавача, прокурора − якщо доступ до електронної інформаційної системи або її частини не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Способи проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем: 1) безпосередній фізичний доступ фахівцями уповноважених правоохоронних органів до комп'ютерних систем та мереж; 2) програмне проникнення.

Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді на здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Відповідно до положень ст. 250 КПК України у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209 КПК України), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, зняття інформації з електронних інформаційних систем може бути розпочате до постановлення ухвали слідчого судді, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає у таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою:

1) виявлення і фіксації слідів злочину;

2) проведення огляду;

3) виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування;

4) виготовлення копій чи їх зразків;

5) виявлення осіб, які розшукуються;

6) або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Публічно недоступне місце – це місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (ч. 2 ст. 267 КПК України).

Відмінність такого місця від публічно доступного полягає у можливості безперешкодного відвідування загальнодоступного місця; ними також можуть бути будь-які будівлі, споруди, які доступні або відкриті для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони (громадські місця).

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України) – є НСРД, що полягає у застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку – даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Підстава проведення:

1) ухвала слідчого судді (із зазначенням ідентифікаційних ознак, які допоможуть унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронної комунікаційної мережі, кінцевого (термінального) обладнання);

2) рішення слідчого, погодженого з прокурором або прокурором − до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, визначених ст. 250 КПК України;

3) не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника. Проводиться установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) незалежно від тяжкості вчинення кримінального правопорушення.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) − це візуальне спостереження (постійне або вибіркове дослідження з подальшим узагальненням і аналізом отриманих даних), у тому числі з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів, з метою пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях.

Існує декілька видів спостереження: фізичне, електронне та комплексне. *Фізичне спостереження* базується на візуальному способі отримання інформації, здійснюється або самим ініціатором, або іншими особами за його завданням. *Електронне спостереження* полягає у застосуванні спеціальних технічних засобів з метою контролю особи, речі та місця. *Комплексне спостереження* дозволяє фіксувати у хронологічному порядку, в реальному часі, буквально всю життєдіяльність особи, речі та місця, що контролюється.

Юридичною підставою проведення спостереження за особою, річчю або місцем є: 1) ухвала слідчого судді; 2) рішення слідчого, узгоджене з прокурором, або прокурора − до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, визначених ст. 250 КПК України. Спостереження за особою, річчю або місцем проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269^1 КПК України) здійснюється за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунка, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації у кримінальних

провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України. Сутність такого виду НСРД полягає в отриманні у поточному режимі інформації про операції, що здійснюються на одному або кількох банківських рахунках, з обов'язковим повідомленням ініціатора НСРД щодо стану відповідної операції на них.

Проводиться виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Виключно прокурор має право ініціювати моніторинг банківських рахунків перед слідчим суддею (ч. 1 ст. 269^1 КПК України), втім, проводити такий вид НСРД уповноважені виключно детективи Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України (ч. 3 ст. 269^1 КПК України).

Підстава проведення моніторингу банківських рахунків − ухвала слідчого судді, в якій останній: 1) повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність; 2) зобов'язує банк надавати Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України в поточному режимі інформацію до виконання відповідної операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках, а у разі неможливості − негайно після її виконання. Керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї НСРД і про можливу кримінальну відповідальність. Форма та порядок такого повідомлення забезпечує таємний, прихований характер проведення моніторингу банківських рахунків. Рух коштів по банківському рахунку фіксується в протоколі цієї НСРД.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) − здійснення прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їхнього власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Об'єктом аудіо-, відеоконтролю місця є розмови, інші звуки, рухи, дії суб'єктів, а також інші події, суть яких має значення для кримінального провадження.

Проводиться аудіо-, відеоконтроль місця на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) − здійснюється у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Контроль за вчиненням злочину проводиться в таких формах:

1) контрольована поставка;

2) контрольована та оперативна закупка;

3) спеціальний слідчий експеримент;

4) імітування обстановки злочину (ч. 1 ст. 271 КПК України).

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та ухваленням нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створять в оточення уявлення про вчинення реального злочину, з метою запобігання йому та викриття відомої чи невідомої особи/осіб, що планувала/-и чи замовляла/-и його вчинення.

Умовою проведення контролю за вчиненням злочину є наявність можливостей повністю запобігти: 1) посяганню на життя або заподіянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Проводиться за постановою прокурора та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України). Полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Під час досудового розслідування можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» № 3341-XII надає право спеціальним підрозділам,

якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників. До співробітництва також можуть залучатися учасники організованих злочинних угруповань, які згодом можуть бути частково або повністю звільнені від кримінальної відповідальності та покарання, якщо вони сприяли викриттю організованих злочинних угруповань та вчинених ними кримінальних правопорушень, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі. Пунктом 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» правом виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 КПК України наділені оперативні підрозділи, визначені ст. 5 цього Закону.

Виконання спеціального завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або постанови прокурора зі збереженням в таємниці достовірних відомостей про особу (ч. 2 ст. 272 КПК України).

Виконання спеціального завдання не може перевищувати *шість місяців*, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) − отримання без відома власника чи володільця зразків матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях, для порівняльного дослідження лише у випадку, якщо їх отримання не можливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

ТЕМА 5. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

5.1. Поняття, сутність та значення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні
5.2. Підстави повідомлення про підозру, вимоги до змісту та форми письмового повідомлення про підозру
5.3. Вручення письмового повідомлення про підозру
5.4. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб
5.5. Підстави і процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру

5.1. Поняття, сутність та значення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні

Повідомлення про підозру (глава 22 КПК України) – один з найважливіших процесуальних документів на стадії досудового розслідування. Процес доказування в кримінальному провадженні здійснюється за допомогою процесуальних засобів для підтвердження або спростування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення й, відповідно, полягає у забезпеченні притягнення її до кримінальної відповідальності.

Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого, дізнавача та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізовано у повідомлення про підозру та повинно бути перевірено з метою його спростування або підтвердження.

Обґрунтована підозра означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р.).

Отже, сторона обвинувачення вважає, що підозрювана особа своїми діями пов'язана із вчиненим кримінальним правопорушенням, тобто допускається можливість вчинення нею цього кримінального правопорушення. Підозра є складовою частиною, одним з елементів обвинувачення. Не тільки затримання, а й застосування усіх видів запобіжних заходів є елементами функції обвинувачення, оскільки вони застосовуються у зв'язку з підозрою і конкретним фактом, який викриває особу у вчиненні кримінального правопорушення.

Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення є одним з основних етапів стадії досудового розслідування, з яким кримінально процесуальний закон фактично пов'язує початок притягнення особи до кримінальної відповідальності. Саме цей етап є точкою відправлення у подальшому розвитку розслідування, а отже, безумовно необхідно бути обізнаним про основні підстави, які характеризують обґрунтованість підозри, порядок її вручення та можливість оскарження, і метою захисту своїх прав у кримінальному провадженні.

Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок та підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування.

Повідомлення про підозру як кримінальна процесуальна дія – це здійснення компетентною посадовою особою (прокурором або за дорученням прокурора слідчим чи дізнавачем) своїх обов'язків щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності у межах наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень.

Повідомлення про підозру як акт правового застосування – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора слідчого або дізнавача), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, отже, визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного), та міру її відповідальності.

Повідомлення про підозру як кримінальний процесуальний документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, яке оформляє у кримінальному процесуальному порядку прокурор або за дорученням прокурора слідчий або дізнавач і яке має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу.

Повідомлення про підозру як кримінальне процесуальне рішення – це розумова діяльність прокурора, слідчого або дізнавача з визначення майбутнього правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та визначення подальшого руху кримінального провадження.

Аналіз ознак повідомлення особі про підозру є важливою складовою ґрунтовного дослідження цього поняття. Основні ознаки підозри у кримінальному провадженні:

– може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– підозру формулюють особи, які здійснюють досудове розслідування;

– підозра – це попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. У разі отримання нових доказів раніше повідомлена підозра може бути змінена;

– підозра повинна бути обґрунтованою. У п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України вказано, що особа повідомляється про підозру за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення;

– підозра повинна бути формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру – який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК України;

– підозра повинна бути перевірена під час кримінального процесуального доказування з метою її спростування або підтвердження та трансформації в обвинувальне твердження в обвинувальному акті;

– підозра – це обов'язковий етап кримінального провадження. Саме з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Повідомлення особі про підозру має важливе юридичне значення, оскільки після його складення настають відповідні правові наслідки. Згідно з п. 14 ч. 2 ст. 3 КПК України момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення означає притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності.

Крім цього, відповідно до змісту ч. 1 ст. 42 КПК України після повідомлення особі про підозру особа, яка залучається до сфери кримінального судочинства, набуває відповідного процесуального статусу, а саме підозрюваного. Складення такого кримінального процесуального акта сприяє виконанню таких завдань кримінального провадження, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду, а також до кожного учасника кримінального провадження застосовується належна правова процедура.

Після повідомлення про підозру кримінальний процесуальний закон надає право компетентним державним органам та посадовим особам за відповідних підстав застосовувати до підозрюваного запобіжні заходи.

До того ж відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 42 КПК України законодавець зазначив, що особою, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, є фізична особа, стосовно якої за результатами проведеного досудового розслідування настав випадок та існують підстави, передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України для повідомлення про підозру, але якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, не повідомлено про підозру через її смерть.

Отже, можемо зробити висновки, що повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за погодженням з прокурором слідчим або дізнавачем), що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, що спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою відповідного процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

5.2. Підстави повідомлення про підозру, вимоги до змісту та форми письмового повідомлення про підозру

Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого, дізнавача та/або прокурора про вчинення особою кримінального правопорушення. Така підозра

органів досудового розслідування формалізується у процесуальному документі «повідомлення про підозру». Таким чином, праву підозрюваного «знати, у вчинені якого кримінального правопорушення його підозрюють» (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України) кореспондує обов'язок сторони обвинувачення довести це до його відома, повідомити про наявність підозри.

Коли йдеться про процесуальний порядок виконання будь-якого процесуального акту, то на увазі мається сукупність ознак, які характеризують:

– суб'єкта, що здійснює цей акт;

– процесуальні документи, якими він оформлюється;

– строки, в які повинні бути вирішені необхідні процесуальні дії, процедуру виконання цих дій;

– спеціальні заходи, які застосовуються для забезпечення прав і законних інтересів осіб, яких стосується цей акт.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у таких випадках **(підстави повідомлення про підозру):**

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 276 КПК України).

Повідомлення про підозру полягає у здійсненні таких процесуальних дій:

– збирання доказів, встановлення обставин щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення;

– юридичне оформлення рішення повідомлення про підозру;

– вручення письмового повідомлення про підозру;

– повідомлення та роз'яснення підозрюваному його прав;

– внесення відомостей до ЄРДР.

Якщо повідомлення про підозру відбувається на підставі п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, то *для складання повідомлення про підозру має бути встановлено:*

– подію кримінального правопорушення;

– наявність у цій події всіх передбачених кримінальним законом ознак складу певного кримінального правопорушення;

– вчинення цього діяння конкретною особою, яка за своїми характеристиками може бути суб'єктом кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 277 КПК України письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням з прокурором і має містити такі відомості:

– прізвище та посаду слідчого, дізнавача, прокурора, який здійснив повідомлення;

– анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

– найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

– зміст підозри;

– правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

– права підозрюваного;

– підпис слідчого, дізнавача, прокурора, який здійснив повідомлення.

Зміст і форма повідомлення про підозру визначаються загальними вимогами до рішень слідчого, дізнавача, викладеними в статтях 110, 112 КПК України, та його особливостями, викладеними у ст. 277 КПК України. Цей процесуальний акт має складатися з 3 частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної.

У вступній частині мають бути вказані: найменування процесуального документа; місце та час його складання; посада, спеціальне звання, прізвище особи, яка склала повідомлення; номер кримінального провадження, у межах якого здійснюється таке повідомлення, відомості щодо особи, якій повідомляється про підозру, та обставини провадження, з приводу яких здійснюється повідомлення.

В описово-мотивувальній частині повідомлення про підозру вказуються: прізвище, ім’я та по батькові особи, якій повідомляється про підозру, її вік. кримінальне правопорушення, у вчиненні якого вона підозрюється, із зазначенням часу, місця, способу, наслідків та інших обставин його вчинення, кваліфікація дій підозрюваного (посилання на статтю КК України, яка передбачає відповідальність за вчинене діяння).

Виклад у постанові інкримінованих підозрюваному діянь має бути конкретним, стислим і юридично доцільним (викладаються юридично значимі обставини діяння). Формулювання підозри має містити виклад конкретних фактичних обставин кримінально карної події та її кваліфікацію. Ступінь деталізації цих обставин може бути різний. Закон не вимагає, щоб у повідомленні вказувалися докази, якими обґрунтована підозра. Проте у будь-якому випадку мають бути вказані всі ознаки, суттєві для цього складу кримінального правопорушення.

У резолютивній частині повідомлення міститься рішення слідчого, дізнавача притягти як підозрюваного конкретну особу, вказуються її основні анкетні дані, а також пункт, частина та стаття кримінального закону, за якими кваліфіковано її дії. Мають бути викладені права підозрюваного, передбачені ст. 42 КПК України. Повідомлення про підозру підписується слідчим, дізнавачем чи прокурором, які здійснюють повідомлення.

Повідомлення про підозру має характеризуватись:

– об’єктивністю викладення фактичних даних;

– логічністю;

– законністю;

– обґрунтованістю;

– вмотивованістю;

– юридичною чіткістю формулювання.

Об'єктивність – відповідність викладених у повідомленні про підозру відомостей та висновків про обставини справи об'єктивній дійсності, реальним фактам.

Логічність – відображення у змісті повідомлення про підозру внутрішнього зв'язку фактів між собою, відповідність змісту логіці фактичних обставин справи. Сформульовані висновки мають випливати з описово-мотивувальної частини.

Законність повідомлення про підозру означає, що:

а) постанова винесена уповноваженою на те посадовою особою в межах її компетенції за наявності для того передбачених законом підстав (беззаперечних доказів вчинення кримінального правопорушення);

б) дано правильну юридичну кваліфікацію дій підозрюваного;

в) повідомлення про підозру відповідає встановленим законом вимогам щодо змісту і форми.

Обґрунтованість повідомлення про підозру означає, що кожне положення, сформульоване в ній, ґрунтується на зібраних доказах.

Під *вмотивованістю* повідомлення про підозру варто розуміти такі систему та форму викладення фактів, які приводять до логічного переконання у правильності висновку. Кваліфікації кримінального правопорушення має передувати виклад усіх основних та кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, з яких, за правилами логіки, з необхідністю випливає сформульований висновок.

Вимогам щодо юридичної чіткості формулювання повідомлення про підозру відповідатиме в разі, коли висновок є лаконічним, чітко сформульованим і не містить логічного протиріччя; фактичні обставини справи викладені за допомогою тих юридичних понять і тих юридичних формулювань, які використовує законодавець стосовно конкретного складу кримінального правопорушення. У документі використані такі слова і фразеологізми, які унеможливлюють багатозначність.

Мова документа має бути простою, зрозумілою та доцільною. Використовуються такі граматичні засоби мови, які за умови стислого викладу дають максимум інформації. Всі речі позначаються словами, які дають про них точне уявлення. Синтаксичні зв'язки формулюються залежно від логічних зв'язків. Текст повідомлення про підозру має бути точним, простим, лаконічним.

Повідомлення про підозру є юридичним фактом, який обумовлює подальший розвиток кримінально-процесуальних правовідносин:

– у кримінальному процесі на досудовому розслідуванні з'являється одна з центральних фігур сторони захисту – підозрюваний, якому мають бути надані та роз'яснені його процесуальні права, забезпечена можливість їх реалізації;

– повідомлення про підозру є основою для обвинувального висновку та судового розгляду;

– з моменту оформлення повідомлення про підозру органи розслідування отримують право на застосування низки засобів примусу: обрання запобіжних, заходів, а також право оголосити розшук підозрюваного;

– повідомлення про підозру є юридичним фактом, який дає підозрюваному безапеляційне право користуватися послугами захисника, мати з ним конфіденційне побачення наодинці;

– повідомлення про підозру дає початок змагальності кримінального процесу: чітко визначаються сторони та права учасників процесу, функції захисту отримують можливість активного прояву;

– між підозрюваним, захисником та іншими учасниками процесу виникають кримінально-процесуальні відносини, які характеризуються змагальністю та конструктивним розвитком у межах процесуальної форми в напрямку розв'язання справи по суті.

5.3. Вручення письмового повідомлення про підозру

Повідомленню про підозру виділяється особлива роль під час досудового розслідування, оскільки воно підсумовує виконану до цього моменту роботу, зібрані докази, установлює напрями наступного розслідування, визначає строки досудового розслідування кримінальних правопорушень. Порушення закону та помилки, що можуть бути допущені в процесі повідомлення особи про підозру, можуть спричинити істотні обмеження прав і свобод громадян. Точне вирішення питання щодо повідомлення особи про підозру сприяє досягненню завдань кримінального провадження як зміцненню законності і правопорядку, охорони інтересів суспільства, прав і свобод громадян та виховання їх у дусі дотримання Конституції та законів України.

Під процесуальною формою повідомлення особи про підозру в кримінальному провадженні варто розуміти чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок прийняття, оформлення та вручення процесуального документа у вигляді повідомлення особи про підозру уповноваженими на те суб'єктами.

Необхідно зазначити, що за результатом ухвалення такого рішення конкретна особа набуває «особливого правового статусу». Набуття статусу підозрюваного в кримінальному процесі має одне з найголовніших значень, з якого, фактично, і розпочинається одна з активніших фаз захисту. Після повідомлення особі про підозру до неї може бути застосовано низку обмежень (її можна відсторонити від займаної посади, накласти арешт на майно, обрати запобіжний захід тощо).

Згідно з ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, ч. 1 ст. 276 КПК визначає, що повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, відповідно до норм якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення

слідчим або дізнавачем чи прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Отже, у разі неможливості вручити особисто повідомлення про підозру вручається у спосіб, передбачений для виклику та приводу особи (глава 11 КПК України, статті 135, 136), тобто шляхом:

– надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України);

– врученням під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає «для передання»;

– врученням житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України).

З викладеного вище можемо стверджувати, що КПК України містить вичерпний перелік способів, з дотриманням яких повідомлення про підозру може бути вручене.

Норма ч. 1 ст. 278 КПК України пропонує у таких випадках скористатися способом, передбаченим КПК України для вручення повідомлень, тобто приписами глави 6 КПК України «Повідомлення». Водночас ч. 3 ст. 111 КПК України пропонує здійснювати повідомлення в кримінальному провадженні в порядку, передбаченому главою 11 КПК України «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, привід».

Повідомлення про підозру повинно здійснюватися прокурором, слідчим, дізнавачем або іншою уповноваженою особою безпосередньо, оскільки правова норма передбачає саме вручення, а не передачу. Систематичне й буквальне тлумачення цих норм свідчить, що у спосіб, передбачений главою 11 КПК України, здійснюється не вручення повідомлення про підозру особі, якій у даний момент не можливо зробити таке вручення, а виклик до слідчого або дізнавача чи прокурора для вручення повідомлення шляхом надання повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України). У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України).

Однак розглядувані способи вручення не забезпечують виконання вимог п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України щодо права підозрюваного на отримання роз'яснення своїх прав. А також законодавством передбачено те, що:

– особі мають повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 29 КПК України);

– одночасно з повідомленням особі про підозру має вручатися пам'ятка про її процесуальні права та обов'язки особою, яка здійснює таке повідомлення (ч. 8 ст. 42 КПК України).

Забезпечення права на захист під час повідомлення особі про підозру має враховувати:

– належне забезпечення права підозрюваного мати захисника або відмовитись від нього у формі, встановленій кримінальним процесуальним законом;

– можливість залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, зокрема до повідомлення особі про підозру;

– обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України, незалежно від волі підозрюваного;

– добросовісність виконання захисником своїх професійних обов'язків;

– створення стороною обвинувачення умов для реалізації підозрюваним права на самозахист поряд з професійним захистом зі сторони адвоката;

– недопущення обмеження права на захист.

Отже, ч. 6 ст. 135 КПК України встановлює коло осіб, до повноважень яких віднесено вручення повістки про виклик (вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим або дізнавачем, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду), а не вручення письмового повідомлення про підозру. Також варто пам'ятати, що глава 37 КПК України встановлює певні особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб, які займають особливо відповідальне становище в державі.

Враховуючи викладене вище, необхідно зауважити, що у нормах КПК України не роз'яснюється значення терміна «вручення». У контексті ст. 278 КПК України це поняття охоплює низку процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або дізнавачем чи прокурором, а саме:

1) виклик особи відповідно до вимог статей 133, 135–143 КПК України;

2) встановлення особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру;

3) усне оголошення їй повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення суті підозри, відібрання в особи розписки про виконання зазначених дій слідчим або дізнавачем чи прокурором;

4) повідомлення особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК України, роз'яснення їх суті, відібрання в особи відповідної розписки;

5) фактична передача письмового повідомлення про підозру особі;

6) відібрання в особи розписки про те, що їй вручено письмове повідомлення про підозру, із зазначенням часу та дати виконання такої дії слідчим, дізнавачем або прокурором.

Водночас доволі часто виникають ситуації, коли особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, на виклики не з'являється без поважних причин, навмисно уникає одержання повідомлення про підозру й обрання стосовно неї у зв'язку із цим процесуального запобіжного заходу, чим затягує строки розслідування та унеможливлює проведення багатьох слідчих (розшукових) дій, які вимагають участі підозрюваного. У цьому разі до такої особи не може бути застосований привід, тобто примусове супроводження особи до місця її виклику, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 140 КПК України привід може бути застосований до підозрюваного, обвинуваченого або свідка, а ця особа ще не набула офіційного статусу підозрюваного (ч. 1 ст. 42 КПК України) і не є ні свідком, ні

обвинуваченим. Тому, у такій ситуації стосовно підозрюваної особи, котра ухиляється від явки, на підставі ухвали слідчого судді може бути застосовано тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання (ч. 2 ст. 176 КПК України), оскільки така особа переховується від органів досудового розслідування, перешкоджає кримінальному провадженню (пункти 1, 4 ч. 1 ст. 177 КПК України). Після затримання особи та доставляння її до місця проведення офіційного розслідування їй *протягом 24 годин* вручається повідомлення про підозру та виконуються всі інші передбачені законом дії.

5.4. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 КПК України, де зазначено **суб'єктів, які уповноважені здійснювати повідомлення про підозру** (ст. 481 КПК України), а саме:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради АРК, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому ВРУ з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

4) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 ст. 481 КПК України, у порядку, передбаченому частинами 1 і 2 ст. 278 КПК України.

5.5. Підстави і процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру

Повідомлення особі про підозру, що ґрунтується на зібраних під час досудового розслідування доказах, встановлює межі судового розгляду. Подальше досудове розслідування може встановити обставини, які зумовлять

зміну підозри чи складання нової підозри. Згідно з ч. 1 ст. 279 КПК України у випадку появи підстав для повідомлення про нову підозру чи зміну раніше оголошеної слідчий або дізнавач та прокурор мусить виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру чи змінити раніше повідомлену підозру має право лише прокурор.

На законодавчому рівні не існує визначення термінів «зміна підозри» та «нова підозра», а також не вказано конкретних випадків їх застосування. Як наслідок, на практиці виникають питання, пов'язані з реалізацією положень ст. 279 КПК України, і для їх вирішення необхідне детальне роз'яснення. Для розкриття питання зміни підозри, виходячи зі змісту ст. 279 КПК України, для початку варто встановити підстави, за наявності яких відбувається зміна підозри або повідомляється нова підозра, а також визначити суть понять «зміна раніше повідомленої підозри» та «нова підозра».

В юридичній літературі зазначений перелік випадків для зміни підозри:

– відсутні підтвердження будь-якої події кримінального правопорушення, що інкримінується підозрюваному;

– відсутність у діях особи складу кримінального правопорушення;

– недоведеність участі підозрюваного у вчиненні одного чи кількох кримінальних правопорушень з числа тих, що ставляться йому у вину під час притягнення як підозрюваного;

– не аргументовано обставини, які обтяжують відповідальність;

– встановлення обставин, що змінюють оцінку та кваліфікацію вчинку (замах, закінчений злочин, повторність, продовжуваний злочин);

– з'ясування обставин, які спричиняють зміну оцінки ступеня співучасті підозрюваного у кримінальному правопорушенні;

– встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність;

– факт достатніх доказів, які свідчать про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, що не інкримінувалося йому раніше.

Поняття «зміна повідомлення про підозру» розглядають у широкому і вузькому значенні. Що стосується зміни повідомлення про підозру в широкому розумінні, то зміст його поняття розкривається у таких значеннях:

– відсутнє аргументування частини повідомлення про підозру;

– доповнення повідомлення про підозру;

– зміна повідомлення про підозру.

Отже, не підтвердження частини повідомлення про підозру значить, що повідомлення про підозру за окремим епізодом або самостійним діянням не підтвердилося; не дістала підтвердження кваліфікуюча ознака; не дістала підтвердження та чи інша дія у структурі окремого епізоду або діяння: виявилася зайвою кваліфікація діяння за сукупністю кримінальних правопорушень.

Що стосується доповнення повідомлення про підозру, то варто зауважити, що потреба в ньому виникає, коли після повідомлення про підозру з'ясовуються нові події злочинної діяльності особи, що в загальному впливає на хід розслідування.

Підставами доповнення повідомлення про підозру прийнято вважати випадки, коли:

– після повідомлення про підозру з'ясувалося, що підозрюваний, крім інкримінованого, вчинив інше кримінальне правопорушення;

– у діях підозрюваного, за вчинення яких вже було притягнуто як підозрюваного, виявляється самостійний склад кримінального правопорушення;

– з'ясувалося, що особа, яка притягується до відповідальності, вчинила злочинне діяння у співучасті з іншими особами, які до відповідальності не були притягнуті.

Встановлення після повідомлення про підозру факту вчинення підозрюваним іншого кримінального правопорушення, окрім інкримінованого, часто призводить до зміни підозри шляхом її доповнення. При цьому може змінитися лише фабула підозри, якщо підозрюваним вчинено злочин, який кваліфікується за тією самою нормою КК України, що й інкриміноване кримінальне правопорушення. Для прикладу, після повідомлення особі про підозру за вчинення крадіжки з проникненням у житло виявляється, що особа вчинила аналогічну крадіжку до цього. За таких обставин фабула підозри доповниться, з'явиться кваліфікуюча ознака повторності, проте кваліфікація дій підозрюваного залишиться незмінною.

У разі включення до підозри іншого вчиненого підозрюваним кримінального правопорушення загальна кваліфікація його дій може змінюватися, якщо це правопорушення кваліфікується за іншою статтею (частиною статті) КК України, ніж інкримінована. У такому разі доповниться фабула підозри, а також зміниться кваліфікація дій підозрюваного. При цьому може змінитися частина статті (за кваліфікуючою ознакою) або перелік статей може доповнитися ще однією статтею або частиною статті. Виявлення у діях підозрюваного самостійного складу кримінального правопорушення в кримінально-процесуальній практиці трапляється нечасто.

Зміна повідомлення про підозру у вузькому розумінні може обумовлюватися виявленням обставин, які впливають на характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру. Це стосується уточнення деталей скоєного кримінального правопорушення (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди тощо), виправлення раніше допущених помилок чи неточність формулювання підозри. У результаті другої оцінки доказів може з'явитися потреба змінити кваліфікацію.

За потреби зміни повідомлення особі про підозру варто пам'ятати, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим та здійснюватися не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених. У цьому випадку раніше повідомлена підозра, яка залишається у матеріалах провадження, автоматично втрачає свою силу.

Отже, зміна раніше повідомленої підозри полягає у:

– висуненні нової підозри, не пов'язаної одним злочинним наміром з раніше повідомленою підозрою, у вчиненні кримінального правопорушення з до цього не відомими фактичними обставинами та іншою юридичною кваліфікацією;

– доповненні попередньої підозри новими епізодами кримінального правопорушення, які кваліфікуються за однією і тією ж статтею (частиною статті) кримінального закону;

– уточненні фактичного змісту підозри (час, місце, наслідки тощо);

– виключенні з раніше повідомленої підозри епізодів протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження в ході розслідування;

– уточненні (зміні) юридичної кваліфікації раніше повідомленої підозри.

Підставами зміни підозри є встановлення нових перевірених і достатньо обґрунтованих доказів. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий або дізнавач чи прокурор зобов’язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України (скласти нове повідомлення про підозру, вручити його підозрюваному, внести відомості до ЄРДР).

ТЕМА 6. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

6.1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види
6.2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження
6.3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування

6.1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види

Для досягнення завдань кримінального провадження законодавець покладає на учасників кримінального провадження певні обов'язки та визначає їхні права. Втім, завдання кримінального провадження не завжди збігаються з інтересами всіх сторін цього провадження, а тому учасники кримінального провадження не завжди добровільно виконують покладені на них законом процесуальні обов'язки, що ставить під сумнів ефективність та дієвість кримінального провадження.

Серед кримінальних процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінальних процесуальних норм, особливе місце посідають заходи забезпечення кримінального провадження, які є заходами кримінального процесуального примусу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку учасників кримінальної процесуальної діяльності, що направлені на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або для запобігання небажаним з точки зору права діям з метою забезпечення нормального руху кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою забезпечення його дієвості шляхом подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкодити вирішенню завдань кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження регламентуються розділом ІІ КПК України, який визначає перелік заходів забезпечення кримінального провадження та регламентує порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження такі:

– мають процесуальний характер. Необхідно відрізняти кримінальний процесуальний примус від адміністративного чи дисциплінарного (наприклад, грошове стягнення, визначене у статтях 144–147 КПК України, від штрафу як адміністративного стягнення);

– застосовуються з метою забезпечення дієвості кримінального провадження та вирішення його завдань;

– підстави, межі та порядок застосування детально регламентовані кримінальним процесуальним законом;

– мають примусовий характер, який полягає у фізичному, матеріальному чи психологічному впливі на учасника кримінального провадження. Можуть застосовуватися всупереч волі та бажанню осіб, виключно на підставі закону;

– пов'язані з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод учасників кримінального провадження. Наприклад, під час застосування арешту майна застосовуються обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном, банківськими вкладами тощо;

– суб'єктом застосування, як правило, є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження;

– застосовуються стосовно осіб, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності. Це можуть бути різні учасники кримінального провадження – підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, поручитель тощо. У нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, законодавець конкретизує коло осіб, щодо яких вони можуть застосовуватися;

– мають виключний характер. Застосовуються у разі, якщо авторитету закону та переконання щодо необхідності добровільного виконання норм КПК України є недостатньо, а досягнути завдань кримінального провадження іншими способами неможливо.

Види заходів забезпечення кримінального провадження перераховані в ст. 131 КПК України. Ними є:

– виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик (статті 133−139 КПК України);

– привід (статті 140−143 КПК України);

– накладення грошового стягнення (статті 144−147 КПК України);

– тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148−153 КПК України);

– відсторонення від посади (статті 154−158 КПК України);

– тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155^1 КПК України);

– тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159−166 КПК України);

– тимчасове вилучення майна (статті 167−169 КПК України);

– арешт майна (статті 170−175 КПК України);

– затримання особи (статті 187–191, 207−213 КПК України);

– запобіжні заходи (глава 17 статті 176–213 КПК України).

Окрім заходів забезпечення кримінального провадження, які перераховані в ст. 131 КПК України, під час кримінального провадження застосовуються й *інші заходи примусового характеру, а саме:*

– видалення обвинуваченого із зали судового засідання при повторному порушенні порядку судового засідання (ст. 330 КПК України);

– поміщення у приймальник-розподільник для дітей осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 499 КПК України);

– примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК України).

Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати:

1. Залежно від мети застосування:

– заходи, спрямовані на забезпечення явки учасників кримінального провадження (виклик, привід);

– заходи, спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення та збирання і збереження доказів (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна);

– заходи щодо забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна);

– заходи, спрямовані на забезпечення виконання процесуальних обов'язків (накладення грошового стягнення);

– заходи, спрямовані на припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню (відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, запобіжні заходи).

2. За часом дії:

– заходи, що тривають протягом певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна);

– заходи, які є короткочасними (привід, тимчасове вилучення майна).

3. За підставами застосування:

– заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, накладення грошового стягнення, запобіжні заходи);

– заходи, що застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів).

6.2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначено в ст. 132 КПК України.

Юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є *ухвала слідчого судді або суду*. В окремих випадках, визначених КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду, зокрема – виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик, тимчасове вилучення майна чи тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається слідчим, дізнавачем, за погодженням з прокурором, чи прокурором до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду (ч. 2 ст. 132 КПК України).

В окремих випадках правом звернення до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділені й інші учасники кримінального провадження. Так, з клопотанням про здійснення судового виклику можуть звертатися підозрюваний, його захисник, потерпілий, його представник (ст. 134 КПК України); про здійснення приводу – сторона кримінального провадження, потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК України); про тимчасовий доступ до речей і документів – сторони кримінального провадження (ч. 1 ст. 160 КПК України); з клопотанням про арешт майна також цивільний позивач (ч. 1 ст. 171 КПК України).

Слідчий суддя чи суд управі з власної ініціативи застосувати окремі заходи забезпечення кримінального провадження, а саме: судовий виклик (ст. 134 КПК України), накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК України), привід (ч. 2 ст. 140 КПК України).

До клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 6 ст. 132 КПК України). У випадках, визначених КПК, до клопотання додаються копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи (статті 141, 145, ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 171 КПК України) та документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 157 КПК України).

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження розглядається у визначений законом строк. Зокрема, клопотання про привід розглядається – у день його надходження; про грошове стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади – не пізніше 3 днів із дня надходження клопотання до суду; про арешт майна – не пізніше 2 днів із дня надходження відповідного клопотання до суду.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов’язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 132 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України *не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе*, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора. Так, у рішеннях ЄСПЛ звертається увага на відсутність достатнього законного обґрунтування при втручанні в особисте життя певних осіб, що спричинило порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (пункти 53, 56 рішення у справі «Пантелеєнко проти України» від 29.06.2006 р.)[1];

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Після розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий суддя вправі постановити ухвалу про:

– задоволення клопотання;

– відмову в задоволенні клопотання;

– повернення клопотання для усунення недоліків, якщо його подано без додержання вимог, визначених відповідною нормою КПК України.

6.3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування

Виклик (статті 133–139 КПК України) полягає в тому, що слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя чи суд викликає підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії, коли його участь під час проведення цієї процесуальної дії є обов’язковою.

Хоча під час виклику обмеження прав особи є незначним, цей захід забезпечення кримінального провадження також пов’язаний із застосуванням примусу, тому що він примушує особу підкоритися вимозі особи, яка здійснює кримінальне провадження, про явку, а в разі неприбуття без поважних причин – до особи можуть застосовуватися негативні для неї правові наслідки (накладення грошового стягнення або здійснення приводу).

Виклик варто відрізняти від повідомлення у кримінальному провадженні. На відміну від виклику, повідомлення учасників кримінального провадження має інформативне значення, оскільки у такий спосіб доводиться інформація, що стосується руху кримінального провадження та можливості реалізації процесуальних прав під час проведення тієї чи іншої процесуальної дії.

Особа може бути викликана за наявності достатніх підстав вважати, що:

1. Справа «Пантелеєнко проти України» (Заява № 11901/02): рішення Європейського суду з прав людини від 29.06.2006 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274

– вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження. Такі дані мають прогностичний характер, який набуває достовірного характеру під час проведення допиту;

– участь особи у процесуальній дії є обов'язковою, про що має бути пряма вказівка закону.

У кримінальному процесуальному кодексі України передбачено різні *способи здійснення виклику.* Так, особа викликається шляхом:

− вручення повістки про виклик безпосередньо;

− надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком;

− здійснення виклику по телефону або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України).

Найбільш оптимальним способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб ці особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість передати її адресату. При цьому їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку адресату без зволікання.

Для *певної категорій учасників кримінального провадження закон визначає особливості їх виклику*. Зокрема, в частинах 3–5, 7, 8 ст. 135 КПК України передбачено, що:

– особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення;

– повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;

– повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику;

– повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана ВРУ, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва;

– повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої повістки згідно з частинами 1, 2, 4–7 ст. 135 КПК України, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. У випадку наявності в такої особи захисника (захисників) копія повістки про її виклик надсилається захиснику (захисникам).

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Строки отримання повістки про виклик. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом *не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом* (ч. 9 ст. 135 КПК України). Винятком із цього правила є випадки, коли КПК встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк. У такому випадку особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом *якнайшвидше,* але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом. Зокрема, це стосується випадків запрошення потерпілого, підозрюваного чи захисника взяти участь в обшуці.

Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є важливою складовою здійснення виклику. Адже від наявності такого підтвердження залежить можливість подальшого забезпечення явки особи шляхом її приводу. *Належним підтвердженням отримання особою повістки* про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є:

– розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;

– відеозапис вручення особі повістки;

– отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа;

– будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом (ст. 136 КПК України).

Особа, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що вона виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, вважається такою, яка належним чином повідомлена про виклик, з моменту опублікування повістки про її виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора (ч. 8 ст. 135 КПК України).

Певні труднощі становить підтвердження виклику особи по телефону. Адже законом не передбачено способу фіксації такого виклику та підтвердження його отримання.

Зміст повістки про виклик має відповідати вимогам, визначеним у ст. 137 КПК України. Закріплені у цій нормі положення можна поділити на такі чотири групи: відомості, що стосуються кримінального провадження та особи, яка викликає; відомості, що стосуються особи, яку викликають; відомості, що стосуються дії, для участі у провадженні якої викликається особа; відомості, що стосуються відповідальності особи, яка викликається. Законодавець звертає увагу на те, що наслідки неприбуття особи за викликом мають бути викладені із зазначенням тексту відповідних положень закону.

Якщо особа не може з'явитися на виклик, вона має повідомити слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю чи суд про поважні причини, що перешкоджають її своєчасному прибуттю. Законодавець визначає такі *поважні причини неприбуття особи на виклик*:

1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;

2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;

3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);

4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;

5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;

6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;

7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;

8) інші обставини, які об'єктивно унеможливлюють з'явлення особи на виклик (ст. 138 КПК України).

У цій нормі перераховані ті обставини, які найбільш часто трапляються на практиці. Проте цей перелік не є вичерпним. Такими, що мають значення поважної причини неявки, можуть бути визнані й інші обставини, які об'єктивно унеможливлюють явку особи (наявність малолітніх дітей за неможливості доручити будь-кому догляд за ними, бездоріжжя, тривала перерва у русі транспорту).

Наслідки неприбуття на виклик. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК України порядку викликаний, не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються такі заходи юридичної відповідальності:

1) накладення грошового стягнення:

– від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, дізнавача, прокурора;

– від 0,5 до 2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у разі неприбуття на виклик слідчого судді, суду;

2) привід (статті 140−143 КПК України);

3) адміністративна відповідальність – за злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (ст. 185^4 КУпАП);

4) вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження (в разі неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВРУ державою-агресором) (ст. 139 КПК України).

Привід (статті 140–143 КПК України) полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця їх виклику в зазначений в ухвалі час.

Привід може застосовуватися лише щодо підозрюваного, обвинуваченого, свідка, а тому особи, які беруть участь у кримінальному провадженні в іншому процесуальному статусі, не можуть бути доставлені приводом.

Привід свідка не може бути застосований до неповнолітніх, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої або другої груп, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до 6 років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно з КПК не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 3 ст. 140 КПК).

Фактичною підставою для застосування приводу є сукупність даних про те, що:

– особа була викликана у встановленому законом порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом);

− особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття. Причини неявки мають бути встановлені до ухвалення рішення про застосування приводу.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Під час досудового розслідування слідчий суддя розглядає клопотання про привід у день надходження до суду, під час судового провадження – негайно після його ініціювання. Терміновість розгляду клопотання про здійснення приводу дає змогу оперативно вирішити питання про привід особи для забезпечення її участі в процесуальних діях.

Розглядаючи питання про застосування приводу, слідчий суддя або суд повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для ухвалення такого рішення. Слідчий суддя, суд не зв'язаний доводами клопотання, а тому, безпосередньо дослідивши та надавши оцінку всім важливим для вирішення цього питання обставинам, постановляє ухвалу про здійснення приводу, а за відсутності законних підстав – про відмову у задоволенні клопотання.

Копія ухвали про здійснення приводу, засвідчена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання.

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів Бюро економічної безпеки України, НАБУ або ДБР (ч. 1 ст. 143 КПК України).

Співробітник органу, який виконує ухвалу про здійснення приводу, зобов'язаний встановити особу, яка піддається приводу, на підставі даних, що містяться в ухвалі слідчого судді або суду. Після цього працівник органу, який виконує ухвалу, має оголосити зміст ухвали та роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому чи свідку, щодо яких ухвалено рішення про здійснення приводу, обов'язок прибути до місця виклику в зазначений час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані

заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику (ч. 3 ст. 143 КПК України).

Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу.

Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом, зокрема – у статтях 365, 371 КК України.

В окремих випадках здійснення приводу є неможливим з причин об'єктивного чи суб'єктивного характеру, якими можуть бути хвороба, стихійне лихо тощо. У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (статті 144−147 КПК України) полягає у покладенні на учасника кримінального провадження обов'язку сплатити у встановленому законом розмірі грошову суму за невиконання ним процесуальних обов'язків у визначених законом випадках. *При цьому потрібно відмежовувати грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження від штрафу як адміністративного стягнення, визначеного у ст. 185[3] КУпАП за ухилення від явки або злісну неповагу до суду.*

Грошове стягнення накладається у таких випадках:

– у разі неприбуття на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 139 КПК України);

– у разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які на нього поклали під час обрання особистого зобов'язання (ч. 2 ст. 179 КПК України);

– у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань щодо виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та щодо доставлення підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ч. 5 ст. 180 КПК України);

– у разі порушення батьками, опікунами і піклувальниками зобов'язання про нагляд за неповнолітнім підозрюваними чи обвинуваченим (ч. 5 ст. 493 КПК України).

Фактичною підставою накладення грошового стягнення є наявність відомостей, що свідчать про невиконання учасником кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків.

Юридичною підставою накладення грошового стягнення є:

– під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді, винесена за результатами розгляду клопотання слідчого, прокурора чи за власною ініціативою;

– під час судового провадження – ухвала суду, винесена за результатами розгляду клопотання прокурора чи за власною ініціативою.

Клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення розглядається слідчим суддею *не пізніше 3 днів* із дня його надходження до суду, а якщо таке клопотання заявлене під час судового засідання – негайно після його ініціювання.

Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок та відсутні поважні причини невиконання процесуального обов'язку.

Розмір стягнення слідчий суддя, суд визначає, виходячи із зазначених у законі сум стягнень за невиконання конкретних обов'язків, та покладає його виконання на конкретного учасника кримінального провадження.

Законодавець передбачив можливість скасування ухвали про накладення грошового стягнення особою, на яку воно було накладено, за умови, що вона не була присутня під час розгляду питання про накладення грошового стягнення (ст. 147 КПК України).

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148–153 КПК України) полягає у тимчасовому обмеженні підозрюваного (а у разі продовження строку його дії – і обвинуваченого) у користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Метою тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом відповідно до ч. 1 ст. 148 КПК України є:

– припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого правопорушення;

– припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;

– забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують:

– право керування транспортним засобом або судном (посвідчення водія);

– право полювання **(**посвідчення мисливця**);**

− право на здійснення підприємницької діяльності (свідоцтво про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців);

– право на володіння та носіння зброї (ч. 1 ст. 148 КПК України).

Відповідно до Постанови КМУ від 19.11.2012 р. № 1104, якою затверджено «Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом», вилучені документи зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження, до постановлення слідчим суддею відповідної ухвали.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється шляхом:

1) *тимчасового вилучення документів*, які посвідчують користування спеціальним правом, що здійснюється під час затримання особи (ця дія є факультативною). Особа, яка здійснила затримання у передбаченому ст. 208 КПК України порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено (ч. 1 ст. 149 КПК України). У такому випадку прокурор, слідчий, дізнавач, за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом *не пізніше 2 днів* з моменту тимчасового вилучення. Пропуск вказаного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів;

2) *тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом*. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором під час досудового розслідування має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя:

– постановляє ухвалу про повернення клопотання прокурору, якщо воно подано без додержання вимог ст. 150 КПК України (ч. 3 ст. 151 КПК України);

– відмовляє у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 152 КПК України);

– постановляє ухвалу про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, в якій має бути зазначено мотиви застосування, перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають вилученню, строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та порядок виконання ухвали (ч. 3 ст. 152 КПК України).

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим заінтересованим особам та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

У разі відмови в задоволенні клопотання вилучені документи підлягають поверненню володільцю не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, дізнавачем, прокурором відповідної ухвали слідчого судді. У разі задоволення клопотання – документи в цей же строк надсилаються разом з копією ухвали рекомендованим листом на зберігання центральному органові

виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері (пункти 4, 5 Постанови Кабінету Міністрів України № 1104).

Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування − не більше як 2 місяці. Цей строк може бути продовжений якщо прокурор доведе, що:

− обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;

− сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали (ст. 153 КПК України).

Відсторонення від посади (статті 154–158 КПК України) полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного (обвинуваченого) до виконання ним своїх службових обов'язків протягом певного строку з метою припинення злочину чи протиправної поведінки підозрюваного (обвинуваченого), запобігання його протиправній поведінці, якщо, перебуваючи на посаді, він може перешкоджати кримінальному провадженню.

Мета відсторонення від посади:

– припинення кримінального правопорушення підозрюваного (обвинуваченого); Це спричинено передусім тим, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, використав своє службове становище для сприяння вчиненню кримінального правопорушення;

– припинення протиправної поведінки підозрюваного (обвинуваченого);

– запобігання протиправній поведінці підозрюваного (обвинуваченого), який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними способами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Відсторонення від посади за загальним правилом здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження.

Особливості відсторонення від посади окремої категорії осіб:

– особи, які призначаються Президентом України, відсторонюються Президентом України на підставі клопотання прокурора;

– Директор Національного антикорупційного бюро України відсторонюється слідчим суддею, судом на підставі клопотання Генерального прокурора України;

– Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник відсторонюються слідчим суддею, судом на підставі клопотання Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Клопотання прокурора, слідчого, за погодженням з прокурором, про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не *пізніше 3 днів* з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

За результатами розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчий суддя, суд ухвалює одне з таких рішень:

– відмовляє у задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід є необхідним;

– постановляє ухвалу про відсторонення від посади (ст. 157 КПК України);

– повертає клопотання, якщо воно подано без додержання вимог ст. 155 КПК України. (щодо суб'єкта звернення, змісту клопотання, додатків до нього).

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Строк відсторонення від посади – не більше як 2 місяці. Цей строк може бути продовжено за клопотанням прокурора, а щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника – за клопотанням Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1 ст. 158 КПК України).

Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку відсторонення від посади, якщо прокурор не доведе, що:

1) обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати;

2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

Особливості тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155^1 КПК України):

– рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності *ухвалюється Вищою радою правосуддя*;

– з клопотанням до Вищої ради правосуддя звертається Генеральний прокурор або його заступник;

– клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним, на будь-якій стадії кримінального провадження.

Ухвала про відсторонення від посади або про відмову в ньому чи ухвала про продовження відсторонення від посади підлягає апеляційному оскарженню відповідно до пунктів 11, 11^1 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Відсторонення особи від посади як захід забезпечення кримінального провадження необхідно відрізняти від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, чи від звільнення з роботи. Так, відсторонення

від посади є заходом забезпечення кримінального провадження, а позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є видом покарання, що застосовується за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення. Звільнення з роботи, на відміну від відсторонення особи від посади, здійснюється відповідно до вимог трудового законодавства керівництвом підприємства, установи чи організації та не має тимчасового характеру.

Тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159–166 КПК України) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Способи здійснення тимчасового доступу до речей і документів:

– ознайомлення з речами та документами;

– виготовлення їх копії;

– вилучення речей і документів (виїмка).

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їхніх частин, мобільних терміналів систем зв'язку *здійснюється шляхом зняття копії інформації,* що міститься в таких електронних інформаційних системах або їхніх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Забороняється вилучення (виїмка) матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю (далі – облікова система часток) і внесенням змін до них (ч. 1 ст. 159 КПК України).

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися *сторони кримінального провадження.* Відповідно до положень п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Клопотання може стосуватися прохання надати тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів, за винятком тих, які визначені в ст. 161 КПК України.

Речами і документами, до яких заборонено доступ, є:

1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;

2) об’єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Це положення обумовлено принципом конфіденційності як основним принципом діяльності адвокатури, визначеним у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. У ст. 10 Правил адвокатської етики наголошується на тому, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. ЄСПЛ також звертає увагу на необхідність неухильного забезпечення таємниці спілкування адвоката зі своїм клієнтом на будь-які способи такого спілкування – листування, телефонні розмови тощо.

Законодавець також виділяє *речі й документи, які містять охоронювану законом таємницю*. Доступ до таких речей і документів здійснюється лише, якщо сторона кримінального провадження доведе: 1) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та 2) неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать (ст. 162 КПК України):

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов’язано до цього рішенням суду (ст. 25 Закону України «Про інформацію»);

2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю – дані про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя (ст. 40 «Основ законодавства України про охорону здоров’я»);

3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов’язки тощо (ст. 8 Закону України «Про нотаріат»);

4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю, – інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб’єктів владних повноважень (ст. 21 Закону України «Про інформацію);

5) відомості, які можуть становити банківську таємницю – інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);

6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв’язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у

тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних, – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних»);

9) державна таємниця. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч. 6 ст. 163 КПК України). Порядок доступу до речей і документів, які містять державну таємницю, здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про державну таємницю»;

10) таємниця фінансового моніторингу – діяльності із виявлення незаконно отриманих доходів та запобігання фінансуванню тероризму;

11) відомості, що становлять професійну таємницю відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, за загальним правилом, здійснюється за участю сторони кримінального провадження, яка звернулася з ним, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом *без виклику особи*, у володінні якої вони знаходяться.

За результатами розгляду клопотання *слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів*, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

− перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

− самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв’язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

− не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати *розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів,* якщо сторона кримінального провадження доведе наявність:

− достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів;

− або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України).

Форма і зміст ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів має відповідати вимогам, визначеним у ст. 164 КПК України. С*трок її дії н*е може перевищувати *двох місяців* з дня постановлення ухвали, за винятком ухвал, постановлених на виконання вимог ч. 2 ст. 562 КПК України (п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України). Невиконання ухвали протягом цього строку позбавляє особу можливості здійснити тимчасовий доступ до речей і документів. У подальшому за необхідності отримання тимчасового доступу до цих речей і документів потрібно знову звернутися з відповідним клопотанням.

Апеляційному оскарженню підлягає лише ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Порядок виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів:

− зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити володільцю речей і документів оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію;

− володілець речей або документів зобов'язаний надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду;

− особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду;

− на вимогу володільця має бути залишено копію вилучених оригіналів документів. Копії документів, які вилучаються або оригінали яких вилучаються, виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 165 КПК України).

Якщо володілець відмовляється виконати ухвалу слідчого судді, суду про надання доступу до речей та документів, йому роз'яснюється, що це зумовить негативні для нього правові наслідки. Так, *у разі невиконання ухвали* про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукання та вилучення зазначених речей і документів. У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення (ст. 166 КПК України).

У тих випадках, коли сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи відповідно до положень ст. 93 КПК України за умови їх добровільного надання володільцем, не має необхідності застосовувати процедуру тимчасового доступу до речей і документів.

Тимчасовий доступ до документів, які наявні в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України) як захід забезпечення кримінального провадження потрібно відрізняти від таких негласних слідчих (розшукових) дій як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України). Ці процесуальні дії відрізняються тим, що тимчасовий доступ до документів, які наявні в операторів та провайдерів телекомунікацій, полягає в отриманні інформації про зв'язок, що відбувся в минулому (постфактум), а під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється моніторинг місцезнаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу, тобто отримується інформація про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним, визначається маршрут його перебування.

Тимчасове вилучення майна (статті 167–169 КПК України) – фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися певним майном до вирішення питання про його арешт або повернення або його спеціальну конфіскацію.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

− підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

− призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

− є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

− одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Забороняється вилучення (виїмка) матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової системи часток і внесенням змін до них.

Мета тимчасового вилучення майна полягає у забезпеченні можливості подальшого арешту майна, клопотання про який має бути подано у строки, визначені у ч. 5 ст. 171 КПК України (не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, а у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, – *протягом 48 годин після вилучення майна*).

Тимчасове вилучення майна здійснюється:

− у разі затримання особи у порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298^2 КПК України;

– під час обшуку, огляду.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їхніх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. Забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їхніх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їхнім власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

У разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їхніх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста.

На вимогу володільця особа, яка здійснює тимчасове вилучення комп'ютерних систем або їхніх частин, залишає йому копії інформації з таких комп'ютерних систем або їхніх частин (за наявності технічної можливості здійснення копіювання) з використанням матеріальних носіїв володільця комп'ютерних систем або їхніх частин. Копії інформації з комп'ютерних систем або їхніх частин, які вилучаються, виготовляються з використанням технічних засобів, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів володільця із залученням спеціаліста (ч. 2 ст. 168 КПК України).

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику.

Після тимчасового вилучення майна слідчий зобов'язаний забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104, якою затверджено «Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження». Порядок зберігання залежить від характеристики вилученого майна. Зокрема, речові докази зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження; документи, які є речовими доказами, зберігаються вкладеними між чистими аркушами паперу в конвертах; речові докази, які за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігаються у спеціальних

приміщеннях органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, підрозділ дізнання, або інших місцях зберігання.

Тимчасовість вилучення майна обумовлена тим, що таке вилучення може тривати до постановлення рішення про арешт цього майна чи до його повернення. Тимчасово вилученим майно може бути не більше 5 днів (клопотання про арешт має бути подано до суду не пізніше наступного робочого дня чи 48 годин після вилучення (ч. 5 ст. 171 КПК України), а ухвала про арешт тимчасово вилученого майна – має бути постановлена не пізніше 72 годин з дня надходження до суду (ч. 6 ст. 173 КПК України).

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

– за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;

– за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання про арешт цього майна. Слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді;

− у разі пропуску визначених у ч. 5 ст. 171 та ч. 6 ст. 173 КПК України строків щодо подачі клопотання чи прийняття ухвали про арешт тимчасово вилученого майна;

− у разі скасування арешту;

– за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Неповернення тимчасово вилученого майна є проявом бездіяльності, яка відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України може бути оскаржена під час досудового розслідування слідчому судді.

Арешт майна (статті 170–175 КПК України) – тимчасове (до скасування у встановленому КПК порядку) позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Арешт майна застосовується з *метою забезпечення:*

− збереження речових доказів;

− спеціальної конфіскації;

– конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;

– відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов);

− стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Предмет арешту майна (ч. 10 ст. 170 КПК України):

− рухоме чи нерухоме майно;

− гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах;

− видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою. На нерухомість, грошові кошти та інші цінності, нажиті кримінально протиправним шляхом, арешт накладається у повному обсязі. Такий же виняток стосується і випадків, коли арешт на майно накладається з метою забезпечення його конфіскації. Для встановлення вартості майна, на яке накладається арешт, можна запросити спеціаліста, яким може бути товарознавець чи оцінщик.

Арешт на комп'ютерні системи чи їхні частини накладається лише у випадках, якщо вони отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є засобом чи знаряддям його вчинення, або зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, або у випадках, передбачених пунктами 2, 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, або якщо їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, а також якщо доступ до комп'ютерних систем чи їхніх частин обмежується їхнім власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Арешт може бути накладений на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил КПК України.

Забороняється накладати арешт на кошти на єдиному рахунку, відкритому в порядку, визначеному ст. 35^1 Податкового кодексу України, на кошти на рахунках платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, на кошти, що перебувають на поточних рахунках із спеціальним режимом використання, відкритих відповідно до ст. 15^1 Закону України «Про електроенергетику», на поточних рахунках із спеціальним режимом використання, відкритих відповідно до ст. 19^1 Закону України «Про

теплопостачання», на поточних рахунках із спеціальним режимом використання для проведення розрахунків за інвестиційними програмами, на поточних рахунках із спеціальним режимом використання для кредитних коштів, відкритих відповідно до ст. 26^1 Закону України «Про теплопостачання» і ст. 18^1 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», на спеціальному рахунку експлуатуючої організації (оператора) відповідно до Закону України «Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки» (ч. 3 ст. 170 КПК України).

Не підлягають арешту предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини.

Учасники кримінального провадження, на майно яких накладається арешт:

− *будь-яка фізична або юридична особа* – за наявності достатніх підстав вважати, що майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України (з метою забезпечення збереження речових доказів);

– *підозрюваний, обвинувачений, засуджений або третя особа* – за наявності достатніх підстав вважати, що майно підлягатиме спеціальній конфіскації;

– *підозрюваний, обвинувачений, засуджений або юридична особа, щодо якої здійснюється провадження*, – за наявності достатніх підстав вважати, що суд може призначити покарання у вигляді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у вигляді конфіскації майна;

− *підозрюваний, обвинувачений, засуджений, фізична чи юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження,* – за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження;

− *третя особа* – якщо вона набула майно безоплатно або за ціною, вищою чи нижчою за ринкову вартість, і знала (повинна була знати), що таке майно відповідає будь-якій із ознак, передбачених пунктами 1–4 ч. 1 ст. 96^2 КК України.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів.

Арешт майна полягає у забороні відчужувати, розпоряджатися чи користуватися майном. Водночас заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. Заборона використання житлового

приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

Фактичною підставою накладення арешту на майно є сукупність фактичних даних, що вказують на завдання кримінальним правопорушенням матеріальної чи моральної шкоди, заявлення чи можливість заявлення цивільного позову про відшкодування шкоди, можливість конфіскації чи спеціальної конфіскації майна за вироком суду, або наявність у майна ознак речового доказу. Необхідність *накладення* арешту на майно зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу спричинить труднощі доказування чи унеможливить виконання вироку в частині забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації, спеціальної конфіскації майна.

Правовою підставою накладення арешту є ухвала слідчого судді, суду. Це положення обумовлено вимогою ст. 41 Конституції України, яка передбачає виключно судовий порядок позбавлення права власності.

З клопотанням про арешт майна до суду *має право звернутися:*

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором;

– цивільний позивач – з метою забезпечення цивільного позову.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна *повинно бути подано* (ч. 5 ст. 171 КПК України):

– *не пізніше наступного робочого дня* після вилучення майна;

– *протягом 48 годин* після вилучення майна – у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді.

Недотримання вказаних строків зумовлює *негайне повернення* тимчасово вилученого майна особі, в якої його було вилучено.

У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після ухвалення такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна(ч. 9 ст. 170 КПК України).

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом *не пізніше 2 днів* з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача (якщо клопотання подано ним), підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника. Втім, клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їхнього захисника, представника чи законного представника, якщо це є

необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 2 ст. 172 КПК України). Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно, вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо.

Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог ст. 171 КПК України, повертає його прокурору, цивільному позивачу та встановлює строк в 72 години або з урахуванням думки слідчого, прокурора чи цивільного позивача менший строк для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу.

За результатами розгляду клопотання *слідчий суддя, суд ухвалює одне з таких рішень:*

− відмовляє у задоволенні клопотання про арешт майна. Слідчий суддя, суд відмовляє у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених абзацом другим ч. 1 ст. 170 КПК України. Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна;

− постановляє ухвалу про арешт майна, в якій зазначає: перелік майна, на яке накладено арешт; підстави застосування арешту майна; перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення; заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно; порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє *не пізніше 72 годин* із дня находження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено. Копія ухвали негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, а також іншим присутнім під час оголошення ухвали особам, визначеним у ч. 7 ст. 173 КПК України.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна, який, зокрема, не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 173 КПК України).

Ухвала про арешт майна або відмову в ньому підлягає апеляційному оскарженню відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Арешт майна має бути скасованим повністю або частково, якщо відпали підстави його застосування або арешт було накладено необґрунтовано.

Необхідність скасування арешту майна обумовлюють такі обставини: відшкодування підозрюваним, обвинуваченим завданої ним шкоди (якщо арешт був накладений з метою забезпечення відшкодування цієї шкоди), зміна кваліфікації дій підозрюваного, обвинуваченого на статтю КК, санкція якої не передбачає додаткового виду покарання у вигляді конфіскації майна (якщо арешт майна був накладений саме з метою її забезпечення), встановлення

обставин, які свідчать, що майно, на яке накладено арешт, не відповідає критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України.

Правовою підставою скасування арешту майна є:

− ухвала слідчого судді чи суду, винесена за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їхнього захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, які не були присутні на розгляді питання про арешт майна;

− винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації;

− ухвалення судового рішення, яким закінчується судовий розгляд. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у вигляді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові (ч. 4 ст. 174 КПК України).

Ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором у спосіб, визначений в ухвалі. Властивості, якими наділене певне майно, впливають на специфіку процедури накладення арешту. Це стосується накладення арешту на нерухоме майно, грошові кошти, що містяться у банках чи кредитних установах, цінні папери. Умови і порядок виконання рішень судів, що підлягають примусовому виконанню, у разі невиконання їх у добровільному порядку, визначено в Законі України «Про виконавче провадження».

ТЕМА 7. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

7.1. Поняття та види запобіжних заходів
7.2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів
7.3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів
7.4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування
7.5. Затримання особи в кримінальному провадженні

7.1. Поняття та види запобіжних заходів

Запобіжні заходи є найбільш суворим видом кримінального процесуального примусу і застосовуються для забезпечення успішного здійснення кримінального провадження. Запобіжні заходи є різновидом превентивних заходів кримінального процесуального примусу. Вони застосовуються у випадках, коли необхідно виключити для підозрюваного, обвинуваченого можливість переховуватися від органів досудового розслідування, суду чи іншим чином перешкоджати кримінальному провадженню.

Запобіжні заходи – це сукупність *превентивних заходів забезпечення кримінального провадження*, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

Підстави та порядок застосування запобіжних заходів, їх система регулюються главою 18 розділу II КПК України.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, тобто згідно з презумпцією невинуватості вона є невинуватою. Тому застосування запобіжних заходів не повинно розцінюватися як покарання, а є певним обмеженням прав особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Окрім *ознак, притаманних усім заходам забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи мають ще й такі:*

– мають більший, порівняно з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, ступінь примусу (пов’язані з обмеженням конституційних прав особи);

– застосовуються слідчим суддею, судом лише щодо підозрюваного, обвинуваченого. Інші заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і щодо свідка, потерпілого, цивільного відповідача;

– мають особистий (персоніфікований) характер – обмежують особисті права підозрюваного, обвинуваченого;

– характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст. 177 КПК України.

Система запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України):

1) особисте зобов’язання (ст. 179 КПК України);

2) особиста порука (ст. 180 КПК України);

3) застава (ст. 182 КПК України);

4) домашній арешт (ст. 181 КПК України);

5) тримання під вартою (ст. 183 КПК України);

6) затримання – тимчасовий запобіжний захід (статті 188, 207, 208, 298-2 КПК України).

У нормах КПК України, які регулюють особливі порядки кримінального провадження (розділ VI КПК), визначені також *інші види запобіжних заходів, зокрема:*

– передання неповнолітніх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України);

– передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, – до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України);

– тимчасовий чи екстрадиційний арешт (статті 583, 584 КПК України).

До підозрюваного, обвинуваченого може застосовуватися лише один з передбачених законом запобіжних заходів.

Визначені в ч. 1 ст. 176 КПК України запобіжні заходи наведено в порядку зростання суворості правообмежень, які з ними пов'язані. Найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою (ч. 3 ст. 176 КПК України).

Тобто, за мірою зростання суворості запобіжні заходи розташовуються таким чином: особисте зобов'язання → особиста порука → застава → домашній арешт → тримання під вартою.

Законодавче визначення суворості запобіжних заходів має важливе значення під час обрання його виду чи заміни на менш суворий (або навпаки). Зокрема, в ч. 1 ст. 183 КПК України визначено, що тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим у ст. 177 КПК України.

Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування та дає змогу враховувати як інтереси правосуддя, так і недопущення невиправданих обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого.

Одні запобіжні заходи обмежують свободу підозрюваного, обвинуваченого, створюючи лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші − частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою, домашній арешт).

Класифікація запобіжних заходів:

1. За режимом обмеження прав і свобод людини – пов'язані з ізоляцією особи (фізично-примусові) та не пов'язані з ізоляцією особи (психолого-примусові). Ізоляційні запобіжні заходи (тримання під вартою, затримання особи) фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства. Характер правообмежень у цьому випадку обумовлює необхідність чіткого встановлення строку дії таких заходів. Зокрема, в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту слідчий суддя, суд зобов'язані визначити дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК України). Неізоляційні запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука) пов'язані із застосуванням психологічного впливу, що полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки, під загрозою можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у разі їх невиконання.

2. За характером правового статусу підозрюваного, обвинуваченого – загальні (ст. 176 КПК України) та спеціальні. Загальні – ті, що застосовуються до всіх підозрюваних, обвинувачених (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо). Спеціальні – ті, що застосовуються до певної категорії осіб (спеціальних суб'єктів) – неповнолітніх, обмежено осудних (статті 493, 508 КПК України).

3. За строком, на який можуть застосовуватися запобіжні заходи, – з обмеженим строком дії (затримання, тримання під вартою) та без обмеженого строку дії (застава). Така класифікація є умовною, адже всі запобіжні заходи застосовуються у межах строку досудового розслідування та судового провадження.

4. Залежно від форми досудового розслідування – ті, що застосовуються під час розслідування злочинів (всі запобіжні заходи), та ті, що застосовуються під час розслідування кримінальних проступків (особисте зобов'язання та особиста порука).

7.2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів

Під час вирішення питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу вирішальне значення має мета (ч. 1 ст. 177 КПК України) та підстави застосування (ч. 2 ст. 177 КПК України).

Мета застосування запобіжних заходів:

– забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, передбачених ч. 7 ст. 42 та іншими нормами КПК України;

*– запобігати (*звідси назва – запобіжні заходи) *ризикам:*

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).

Тобто, *метою застосування запобіжних заходів є* забезпечити належну процесуальну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Неприпустимо застосовувати запобіжні заходи з будь-якою іншою метою, зокрема, з метою добитися показань причетності до кримінального правопорушення чи для покарання особи за вчинене кримінальне правопорушення.

Підстави застосування запобіжних заходів сформульовані уніфіковано у ч. 2 ст. 177 КПК України, де вказано, що підставою застосування запобіжного заходу є:

– наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;

– а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені у ч. 1 ст. 177 КПК України.

За відсутності хоча б однієї із двох вказаних підстав запобіжний захід не застосовується. Закон не зобов'язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Якщо немає достатніх підстав, то слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 177 КПК України).

1. Наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Ця підстава є базовою (первинною) у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу. Хоча КПК України у другому розділі неодноразово використовує термін «обґрунтована підозра» (статті 177, 185, 190, 194, 206 КПК України), проте кодекс не містить тлумачення цього поняття.

Обґрунтована підозра є конвенційним стандартом (підпункт «с» п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). У практиці ЄСПЛ «*обґрунтована підозра»* означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Вимога про те, що підозра має базуватися на обґрунтованих підставах, є частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою (п. 175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р.)[1].

Таким чином, ЄСПЛ акцентує увагу на тому, що підозра має ґрунтуватися на фактичних даних, які можуть переконати слідчого суддю, суд (об'єктивного спостерігача) в тому, що особа, щодо якої розглядається питання про застосування запобіжного заходу, могла вчинити кримінальне правопорушення.

1. Рішення ЄСПЛ «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 року. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text

Підозра формулюється у письмовому повідомленні про підозру та буде вважатися обґрунтованою лише тоді, коли вона ґрунтується на відомостях, що об'єктивно пов'язують підозрюваного із вчиненим кримінальним правопорушенням. Підозра не може ґрунтуватися лише на тому, що особа вчиняла в минулому кримінальні правопорушення, навіть аналогічні.

Підозра хоча й має бути обґрунтованою, проте її не варто ототожнювати з обвинуваченням. Адже запобіжний захід застосовується і для того, щоб підозрюваний, обвинувачений не перешкоджав встановленню обставин кримінального правопорушення, на підставі яких буде складатися обвинувальний акт. Обґрунтована підозра вимагає меншої ваги доказів, ніж для ухвалення обвинувального вироку, однак таке переконання має бути засновано на об'єктивних фактах[1]. Так, у справі ЄСПЛ «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 23.10.1994 р. вказано, що факти, які є причиною виникнення підозри, не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування вироку, черга якого надходить на наступній стадії кримінального провадження (п. 55).

Питання про те, чи є підозра обґрунтованою, визначається з урахуванням усіх обставин кримінального провадження. У вказаній вище справі ЄСПЛ врахував наявність численних жертв проведення терористичної компанії, особливу складність розслідування терористичних злочинів та визнав відсутність порушення підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції навіть за «мінімального критерію обґрунтованості підозри». Хоча при цьому зауважив, що слідчі органи не мають карт-бланш на арешт підозрюваних, причетних до тероризму (пункти 58, 59, 63)[2].

Підозра, яка на початковому етапі кримінального провадження вважалася обґрунтованою, під час подальшого досудового розслідування має підтверджуватися додатковими даними, що дасть їй змогу перерости в обвинувачення. Тому вимоги до обґрунтованості підозри підвищуються під час ухвалення рішення про продовження запобіжного заходу. Так, у справі «Темченко проти України» від 16.07.2015 р. вказано, що первісне затримання заявника ґрунтувалося на серйозності обвинувачень проти нього, а також на інших підставах, таких як імовірність його ухилення від слідства і суду та перешкоджання слідству. Хоча спочатку тримання заявника під вартою, можливо, було виправдане цими підставами, після спливу певного проміжку часу суду зобов'язані надати більш чіткі підстави для продовження тримання під вартою. Проте сторона обвинувачення неодноразово посилалася на ті самі підстави і не надавала жодних конкретних відомостей (п. 116)[3].

Якщо немає обґрунтованої підозри, тобто немає підстав вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення, то запобіжний захід не застосовується.

---

1. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження).Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін.; за ред. Н. О.Марчук. Київ: Арт-Дизайн, 2015. 248 с.

2. Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88): рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. *HUDOC. European Court of Human Rights*: [сайт]. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57895%22]}

3. Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10): рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

За відсутності обґрунтованої підозри навіть наявність ризиків перешкоджання кримінальному провадженню не повинна впливати на ухвалення рішення суду про відмову в застосуванні запобіжного заходу. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» зазначається, що за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть слугувати підставою для обґрунтованої підозри (п. 175)[1].

2. Наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, визначені у ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме:

– буде переховуватися від органів досудового розслідування чи суду;

– буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

– буде продовжувати протиправну діяльність шляхом вчинення інших кримінальних правопорушень чи продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується;

– іншим чином перешкоджатиме кримінальному провадженню.

Ризик як підстава застосування запобіжного заходу – це обґрунтована ймовірність протидії підозрюваного, обвинуваченого кримінальному провадженню у формах, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Запобіжний захід застосовується з метою запобігання ризикам здійснення такої поведінки підозрюваного, обвинуваченого та, як наслідок, унеможливлення здійснення негативного впливу на хід та результати кримінального провадження.

Для застосування запобіжного заходу достатньо й одного ризику, але він має підтверджуватися фактичними даними, які свідчать про можливість протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Перелік ризиків не є вичерпним. Адже в п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України йдеться про перешкоджання кримінальному провадженню «іншим чином».

Доказування наявності ризиків як складової підстави застосування запобіжного заходу має проблеми, обумовлені ймовірним, прогностичним характером таких висновків. Адже доказуванню підлягає твердження про наявність ризиків того, що підозрюваний, обвинувачений у майбутньому може здійснити негативні дії, спрямовані на переховування від органів досудового розслідування та суду, перешкоджання кримінальному провадженню різними способами, продовження кримінально-протиправної діяльності.

Гарантією недопущення свавільного прогнозування можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого є вимога про те, що в клопотанні про

1. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04): рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683

застосування запобіжного заходу має міститися виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність ризиків, і посилання на матеріали, що підтверджують такі обставини (п. 5 ч. 1 ст. 184 КПК України).

Це можуть бути фактичні дані, які підтверджують як реальні, вже вчинені (заява потерпілого або свідка про погрози, протоколи допиту цих осіб), так і потенційні дії (продаж майна, закриття / відкриття банківських рахунків, придбання закордонних турів чи квитків, наявність матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій про наміри залишити країну). Так, про намір переховуватися від органів досудового розслідування чи суду можуть свідчити дані про придбання проїзних документів, зняття з різного роду реєстраційних обліків, раптове звільнення з роботи чи оформлення закордонного паспорта, розпродаж майна, висловлювання намірів виїхати. Про можливість вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити те, у вчиненні якого особа підозрюється, може свідчити придбання певних предметів, наявність зв'язків з антигромадськими елементами. Ці дані мають бути підтверджені матеріалами кримінального провадження, зокрема – показаннями свідків, потерпілих, речовими доказами.

На відсутності належного обґрунтування наявності ризиків як підстави застосування запобіжного заходу наголошується в рішеннях ЄСПЛ щодо України. Так, у справі «Темченко проти України» від 16.07.2015 р. зазначено, що органи влади не пояснили, в який спосіб заявник може вплинути на свідків та перешкодити слідству (п. 116)[1]. А у справі «Ткачов проти України» від 13.12.2007 р. вказано, що повторювання формальних підстав для взяття під варту, без будь-якої спроби продемонструвати, яким чином вони застосовуються щодо справи заявника, не може бути розцінено як «відповідні» та «достатні» підстави застосування запобіжного заходу (пункти 49, 52)[2].

Наявність ризиків може обґрунтовуватися тяжкістю вчиненого злочину. Втім, тяжкість вчиненого злочину не повинно зумовлювати обов'язкове застосування тримання під вартою, а має враховуватися поряд з іншими обставинами кримінального провадження (рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 р. (справа про врахування тяжкості злочину під час застосування запобіжного заходу)[3].

У рішеннях ЄСПЛ простежується аналогічний підхід. Так, у справі «Москаленко проти України» від 20.09.2010 р. суд визнав, що, враховуючи серйозність висунутих щодо заявника обвинувачень, державні органи могли виправдано вважати, що такий ризик існує. Але тяжкість обвинувачення не може слугувати виправданням тривалих періодів тримання під вартою. Обґрунтована підозра щодо вчинення заявником тяжкого злочину могла первісно

1. Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83
2. Справа «Ткачов проти України» (Заява № 39458/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 13 груд. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_335#Text
3. Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) положень ст. 150 КПК України щодо тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) : рішення Конституційного Суду України від 08 лип. 2003 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-03#Text

виправдовувати його тримання під вартою для забезпечення належного ходу провадження (зокрема, для отримання показань свідків) і була достатньою підставою для первісного тримання заявника під вартою. Однак з плином часу ці підстави ставали усе менш обґрунтованими (пункти 34–36)[1].

З перебігом розслідування та судового розгляду справи ризикам властиве зменшення. Зокрема, у вказаній вище справі зазначено, що по мірі прогресу провадження та завершення збирання доказів ризик того, що заявник загрожуватиме певним свідкам, стає усе меншим (п. 37). Для обґрунтування підстав продовження запобіжного заходу потрібно наводити обставини того, що ризик продовжує існувати. У КПК України така вимога закріплена щодо продовження строку тримання під вартою у п. 1 ч. 3 ст. 199 КПК України, де вказано, що клопотання про продовження строку тримання під вартою повинно містити виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою.

Рішення щодо застосування конкретного виду і міри запобіжного заходу має ухвалюватися з урахуванням того, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, та з урахуванням обставин, визначених у ст. 178 КПК України. Так, під час вирішення питання *про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, суд повинен врахувати*:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. Втім, висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження (ст. 198 КПК України);

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого. Необхідно брати до уваги те, що особа є неповнолітньою чи похилого віку, наявність тяжких хвороб чи нездатність самостійно пересуватися;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців. Варто враховувати сімейний стан цієї особи, стан здоров'я членів сім'ї, кількість та вік дітей, строк фактичного проживання у цій місцевості;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого. Необхідно брати до уваги надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання, дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку в наркологічному, психоневрологічному диспансері;

1. Справа «Москаленко проти України» (Заява № 37466/04): рішення Європейського суду з прав людини від 20 серп. 2010 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_797#Text

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Ця обставина має важливе значення під час обрання запобіжного заходу у вигляді застави. Тому доцільно враховувати наявність належних цій особі грошових банківських вкладів, їх розмір чи наявність нерухомого майна, транспортних засобів тощо;

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше. Потрібно врахувати дані про застосування інших запобіжних заходів як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини;

12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

Наведений вище перелік обставин не є вичерпним. Зокрема, слідчий суддя, суд може врахувати те, що особа сприяла встановленню інших осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, добровільно відшкодувала завдану потерпілому шкоду. Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися в їх сукупності.

Отже, у процесі вирішення питання про застосування запобіжного заходу враховуються одночасно мета та підстави їх застосування (ст. 177 КПК України), а також інші обставини, визначені у ст. 178 КПК України.

7.3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів

У КПК України використовується як термін «застосування запобіжного заходу» (статті 177, 194 КПК України), так і термін «обрання запобіжного заходу» (статті 178, 203, 205 КПК України). Ці поняття необхідно розрізняти, адже «обрання запобіжного заходу» включає в себе ухвалення рішення про запобіжний захід. Тоді як «застосування запобіжного заходу» – це процесуальна дія, яка здійснюється з моменту ухвалення рішення про обрання запобіжного заходу до її зміни чи скасування. Тобто, застосування запобіжного заходу є процесом виконання ухваленого рішення щодо його обрання чи зміни.

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу можна поділяти на такі етапи.

1. Складання клопотання про застосування запобіжного заходу. *Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування та до початку підготовчого судового засідання – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора* (ч. 4 ст. 176 КПК України).

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Закон встановлює чіткі вимоги до форми та змісту клопотання про застосування запобіжного заходу (ч. 1 ст. 184 КПК України), яке повинно містити:

1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України;

5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;

7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого останній має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом 3 днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК України).

2. Клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду.

У разі здійснення досудового розслідування слідчою групою клопотання про застосування запобіжного заходу також розглядається слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. У цьому випадку підставою для визначення територіальної юрисдикції суду є постанова керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування (п. 2 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13).

Разом з клопотанням слідчому судді також мають бути подані:

– витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;

– копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (доводи, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, доводи про наявність зазначених у клопотанні ризиків, доводи неможливості запобігти вказаним ризикам шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів, доводи щодо необхідності покладення конкретних процесуальних обов'язків);

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду клопотання щодо запобіжного заходу. Цей додаток є факультативним, оскільки слідчий, прокурор на власний розсуд визначають чи необхідно викликати свідків, потерпілих у суд, чи ні;

– підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу. Таким підтвердженням може бути розпис особи у клопотанні, відеозапис вручення чи будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення.

Змінити або доповнити подане до слідчого судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу вправі лише прокурор. Так, якщо після подання клопотання прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий дозвіл був отриманий.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням (ст. 185 КПК України). Зміна клопотання новим повинна мати місце у всіх випадках, коли ставиться питання про застосування іншого, більш м'якого чи більш суворого запобіжного заходу.

3. Надання стороні захисту можливості ознайомитися з поданими матеріалами. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, *має надаватися підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання* (ч. 2 ст. 184 КПК України). Відсутність можливості у сторони захисту ознайомитися з матеріалами, якими орган досудового розслідування обґрунтовує клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, визнається ЄСПЛ несумісною з вимогою рівності процесуальних засобів, що закладена у ч. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (рішення у справі «Кехайов проти Болгарії» від 18.01.2005 р.)[1].

4. Здійснення підготовчих до судового розгляду клопотання дій. Слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до

1. Справа «Kehayov проти Болгарії» (Заява № 41035/98) : рішення Європейського Суду з прав людини від 18 січ. 2005 р. ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1257.html

підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює:

– заходи щодо забезпечення прибуття підозрюваного, обвинуваченого – судовий виклик підозрюваного, обвинуваченого. Якщо слідчий, прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд ухвалює рішення згідно зі ст. 189 КПК України (частини 1, 2 ст. 187 КПК України);

– заходи для забезпечення підозрюваного, обвинуваченого захисником у таких випадках: коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника (ст. 48 КПК України); якщо участь захисника є обов'язковою (ст. 52 КПК України); якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника (статті 48, 49, 53 КПК України);

– здійснює судовий виклик свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час судового розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

5. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу. Клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника *невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту* фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого чи надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі.

Участь *підозрюваного, обвинуваченого під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу є обов'язковою*, що дає йому можливість постати перед судом та надати пояснення щодо предмета судового розгляду. Із цього правила є виняток – без підозрюваного, обвинуваченого може розглянутися клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо він *оголошений у міжнародний розшук* (ч. 6 ст. 193 КПК України). Обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого у міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання, та підтверджується відповідними відомостями (довідкою, витягом із бази даних Інтерполу тощо). У такому разі після затримання особи і не пізніше як через 48 годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його заміну на більш м'який запобіжний захід.

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права: мати захисника; знати суть та підстави підозри або обвинувачення; знати підстави його затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається

прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або у будь-якому іншому правопорушенні (ч. 5 ст. 193 КПК України). Це положення є важливою гарантією того, що підозрюваний, обвинувачений під час розгляду клопотання про обрання щодо нього запобіжного заходу є вільним у виборі засобів захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази *обставини, які свідчать про:*

– наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

– наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор;

– недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 1 ст. 194 КПК України).

6. Постановлення ухвали. *За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд може ухвалити рішення про:*

− відмову в застосуванні запобіжного заходу (ч. 2 ст. 194 КПК України);

− зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом (ч. 3 ст. 194 КПК України);

− застосування більш м'якого запобіжного заходу ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покладання на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, передбачених частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України (ч. 4 ст. 194 КПК України);

− застосовування запобіжного заходу відповідно до поданого клопотання.

Особливості застосування запобіжного заходу під час дії воєнного стану:

– до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114^2, 258–258^5, 260, 261, 437–442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, застосовується тримання під вартою (ч. 6 ст. 176 КПК України);

– до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402–405, 407, 408, 429 КК України, застосовується виключно тримання під вартою (ч. 8 ст. 176 КПК України).

У КПК України визначено певні особливості щодо застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК України, якщо до особи застосовується запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також *виконувати один або кілька обов'язків,* необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім вищевказаних обов'язків, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників (ч. 6 ст. 194 КПК України).

Ухвала про застосування запобіжного заходу має відповідати вимогам, визначеним у ст. 196 КПК України.

7. Ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення та вручення підозрюваному,

обвинуваченому її копії. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу також надсилається щодо осіб, які є державними виконавцями, Мін'юст, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Мін'юст та Раді приватних виконавців України (ч. 5 ст. 196 КПК України).

Під час досудового розслідування *в апеляційному порядку можуть бути оскаржені* ухвали слідчого судді про відмову в наданні дозволу на затримання чи про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, тримання під вартою або відмову в їх застосуванні (ч. 1 ст. 309 КПК України).

Зміна чи скасування запобіжного заходу обумовлена тим, що в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування чи обставини, що враховувалися під час обрання запобіжного заходу. У таких випадках запобіжний захід може бути скасований або замінений на інший – більш або менш суворий.

Зміна запобіжного заходу може полягати у зміні виду запобіжного заходу, скасуванні, зміні або покладенні додаткових обов'язків, передбачених частинами 5, 6 ст. 194 КПК України, чи у зміні способу виконання цих обов'язків.

Запобіжний захід може бути змінено з урахуванням обставин, які:

– виникли після ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, тобто є новими;

– існували під час ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати, тобто є нововиявленими.

Такими підставами може бути суттєва зміна обставин, що їх було взято до уваги під час обрання запобіжного заходу, зокрема – змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, погіршився стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого.

У нормах, які регулюють порядок застосування окремих запобіжних заходів, визначаються підстави їх зміни. Такими підставами є: порушення умов застосування особистого зобов'язання підозрюваним, обвинуваченим (ч. 2 ст. 179 КПК України); відмова поручителя від взятих на себе зобов'язань (ч. 4 ст. 180 КПК України); невиконання обов'язків заставодавцем під час обрання застави чи невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків (частини 8, 10 ст. 182 КПК України).

З клопотанням про зміну запобіжного заходу до слідчого судді, суду можуть звернутися як прокурор, слідчий, дізнавач, за погодженням з прокурором (ст. 200 КПК України), так і підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, чи його захисник (ст. 201 КПК України).

Не пізніше як за 3 години до початку розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу сторони повинні надати копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу. Так, якщо звертається слідчий, прокурор, то він надає матеріали підозрюваному, обвинуваченому, якщо звертається підозрюваний, обвинувачений – матеріали надаються прокурору.

Клопотання підозрюваного, обвинуваченого має бути розглянуте слідчим суддею, судом протягом 3 днів з моменту його одержання згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу слідчий суддя, суд має право лише за умови, що таке клопотання подано *раніше ніж за 30 днів із дня постановлення попередньої ухвали* про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу і якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ч. 5 ст. 201 КПК України).

Відмова у розгляді клопотання про зміну чи скасування запобіжного заходу з підстав неодноразового звернення з таким клопотанням у кримінальному провадженні не допускається та є порушенням п. 4 ст. 5 Конвенції (п. 65 рішення ЄСПЛ від 06.11.2008 р. у справі «Єлоєв проти України»)[1].

Скасування запобіжного заходу. Прокурор має право звернутися в порядку, передбаченому статтями184, 132 КПК України, до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу у зв'язку з ухваленням уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого. До клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу обов'язково додаються матеріали, що підтверджують ухвалення уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого, та письмова згода підозрюваного, обвинуваченого на проведення обміну як військовополоненого.

Слідчий суддя, суд, перевіривши обставини, що підтверджують ухвалення уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого та надання підозрюваним, обвинуваченим згоди на такий обмін, виносить ухвалу про скасування запобіжного заходу та передачу особи під нагляд уповноваженого органу для організації та проведення її обміну як військовополоненого (ст. 201^1 КПК України).

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

– закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;

– ухвалення виправдувального вироку;

– закриття кримінального провадження;

– винесення ухвали про скасування запобіжного заходу в порядку, передбаченому КПК України (ст. 203 КПК України).

Строк дії ухвали про обрання запобіжного заходу визначається залежно від його виду. Так, ухвала слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів, а в разі його продовження − не більше ніж 6 місяців (у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину) чи 12 місяців (у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів). Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати *2 місяців*. У разі необхідності він може бути продовжений, але не більше як 6 місяців. Строк дії

1. Справа «Єлоєв проти України» (Заява № 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text

покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, визначених у частинах 5, 6 ст. 194 КПК України, − *не більше як 2 місяці*. Цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Після закінчення строку, в тому числі продовженого, протягом якого на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію, а обов'язки скасовуються (ч. 7 ст. 194 КПК України).

Після завершення строку дії ухвали слідчого судді вона втрачає силу автоматично. Законодавець не передбачає необхідності ухвалення будь-якого процесуального рішення, щоб засвідчити припинення її дії.

7.4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вільний вибір місця проживання чи перебування шляхом покладення на нього зобов'язання виконувати визначені слідчим суддею, судом обов'язки з числа тих, що передбачені частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України.

Обов'язки, які покладаються (один або кілька) на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання неізоляційного запобіжного заходу:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194 КПК України).

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім вищенаведених обов'язків, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька *обмежувальних заходів, визначених у* ч. 6 ст. 194 КПК України.

Вказаний перелік обов'язків, що можуть покладатися як особисте зобов'язання, є вичерпним.

Під місцем проживання потрібно розуміти житловий будинок, квартиру, службове житло, спеціалізовані будинки (гуртожиток, спеціальний будинок для одиноких престарілих тощо), а також інше житлове приміщення, в якому особа

проживає за договором найму (оренди) або на інших законних підставах. *Місце перебування* – це місце, де особа перебуває у зв'язку із відрядженням, лікуванням, навчанням тощо. Це може бути готель, санаторій, туристична база чи інші подібні житлові приміщення, що не є місцем постійного проживання.

Закон не наділяє правом слідчого суддю чи суд під час обрання особистого зобов'язання самим визначати місце проживання чи перебування підозрюваного обвинуваченого на період кримінального провадження. Слідчий суддя, суд може лише заборонити відлучатися із населеного пункту без дозволу слідчого, дізнавача, прокурора або суду.

Не є порушенням особистого зобов'язання тимчасове переміщення особи з одного району до іншого у межах міста, що має районний поділ, однак необхідно враховувати заборону слідчого судді, суду на відвідування визначених місць, якщо така заборона передбачена в особистому зобов'язанні.

У випадках неможливості прибути за викликом у визначений термін, чи в разі необхідності відлучитися із населеного пункту, у разі зміни місця роботи або навчання у тому ж населеному пункті, підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомити про це слідчого, дізнавача чи прокурора. На переїзд підозрюваного, обвинуваченого в межах населеного пункту у зв'язку із купівлею, обміном чи орендою житла не має необхідності отримання дозволу, але про нову адресу потрібно письмово повідомити слідчого, дізнавача чи прокурора.

Під час обрання особистого зобов'язання підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш суворий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення у розмірі від 0,25 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 2 ст. 179 КПК України).

Відповідно до ч. 7 ст. 194 КПК України строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків − *не більше як 2 місяці. У разі необхідності цей строк може бути продовжений* за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання на стадії досудового розслідування здійснює слідчий, дізнавач, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор.

Особиста порука (ст. 180 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі. Поручителі, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і можуть впливати на неї.

На поручителя покладається обов’язок забезпечити не тільки явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, а й виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України, зокрема: утримуватися від спілкування із будь-якою особою, не відвідувати визначені місця, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності тощо.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Максимальна кількість поручителів законом не обмежена. Дозволяється залучення *й одного поручителя*, якщо він заслуговує на особливу довіру (ч. 2 ст. 180 КПК України).

Умови застосування особистої поруки:

− поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру, − повнолітні особи з високими моральними якостями, які сумлінно ставляться до виконання покладених на них обов’язків, мають авторитет у колективі, користуються повагою у підозрюваного, обвинуваченого та можуть завдяки цьому реально забезпечити його належну поведінку та явку до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу. Ці дані можуть встановлюватися шляхом витребування характеристик на поручителів, довідок;

– слідчий суддя, суд має впевнитися, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого та забезпечити його доставлення до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу;

− застосовується тільки за клопотанням або за згодою поручителів. Особи, які виявили бажання взяти на себе відповідні зобов’язання, повинні подати про це письмову заяву слідчому судді, суду, який має перевірити дані про особу поручителя та його взаємини з підозрюваним, обвинуваченим.

У разі застосування особистої поруки як запобіжного заходу поручитель дає письмове зобов’язання. *Поручителю має бути роз’яснено:*

– у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа та передбачене законом покарання за його вчинення;

– обов’язки поручителя та наслідки їх невиконання. Так, у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов’язань на нього накладається грошове стягнення у розмірі, визначеному в ч. 5 ст. 180 КПК України (від 2 до 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – залежно від тяжкості покарання, яке загрожує підозрюваному, обвинуваченому, за вчинене кримінальне правопорушення);

– право на відмову від взятих на себе зобов’язань та порядок реалізації такого права. Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов’язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. Так, якщо поручитель пересвідчиться, що він не може гарантувати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, то він має забезпечити його явку до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну запобіжного заходу на інший. Причини відмови від поруки можуть бути різними: неналежна поведінка підозрюваного, обвинуваченого, переїзд поручителя в інше місце проживання, його тривале відрядження тощо. У разі своєчасного

повідомлення про відмову від поруки та забезпечення явки підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду з поручителя знімається відповідальність за неналежну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, дізнавач, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор.

Застава (ст. 182 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків.

Застава є запобіжним заходом, в основу якого покладено економічну заінтересованість у збереженні грошової суми та моральні зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перед іншими фізичними або юридичними особами, які виступили заставодавцями.

За своїм змістом застава спрямована на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків під загрозою майнових втрат у разі недотримання вимог цього запобіжного заходу.

Застава застосовується у кримінальному провадженні *як самостійний запобіжний захід і як альтернатива триманню під вартою.* Так, у ч. 3 ст. 183 КПК України передбачено, що при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд *зобов'язаний визначити розмір застави*, яка є достатньою для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України.

За змістом ст. 182 КПК України застава може застосовуватись щодо всіх підозрюваних, обвинувачених, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення, у вчиненні якого вони підозрюються чи обвинувачуються. Втім, ч. 4 ст. 183 КПК України передбачає право слідчого судді, суду не визначити розмір застави у кримінальному провадженні у таких випадках: щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; щодо злочину, передбаченого статтями 255–255^3 КК України; щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Застава може бути внесена:

– підозрюваним, обвинуваченим або іншою особою, яка діє від його імені;

– або заставодавцем – іншою фізичною чи юридичною особою, яка вносить кошти від свого імені.

Заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності (ч. 2 ст. 182 КПК України). У науковій літературі обґрунтовано

звертається увага також на те, що заставодавець повинен заслуговувати на довіру (за аналогією з поручителем). Інакше заставодавцем може виступити співучасник чи організатор злочинної організації.

Предметом застави можуть бути лише кошти у грошовій одиниці України. Інші матеріальні цінності, будь-яке майно або нерухомість не можуть бути предметом застави. Не можуть бути предметом застави також кошти, що приєднані до матеріалів кримінального провадження як речові докази або на які накладено арешт.

У разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю – у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, яке передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків. У випадку внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені вище роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та характеру ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Розмір застави залежить від виду кримінального правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується особа, і *визначається у таких межах* (ч. 5 ст. 182 КПК України):

− щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні нетяжкого злочину, – від 1 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

− щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від 20 до 80 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

− щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від 80 до 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виняткових випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує 80 чи 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно. (ч. 5 ст. 182 КПК України). Максимальної межі розміру застави закон не визначає.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» від 11.01.2012 р. № 15 (далі – Порядок внесення коштів) застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок територіального управління Державної судової адміністрації, яке здійснює

організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий у Казначействі в установленому законодавством порядку.

Оскільки застава застосовується у кримінальному провадженні чи як самостійний запобіжний захід, чи як альтернатива триманню під вартою, то це зумовлює різні підходи до визначення строків внесення застави. Так, *кошти вносяться на відповідний рахунок та надається документ, що це підтверджує:*

– *не пізніше 5 днів* із дня обрання застави, якщо підозрюваний, обвинувачений, не тримається під вартою. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше 5 днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, за умови, що на момент їх здійснення не буде ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу. Водночас, невиконання у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує, є підставою затримання особи (ч. 2 ст. 208 КПК України);

– *у будь-який момент*, якщо рішення про застосування застави ухвалено відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК України, і вона є альтернативним запобіжним заходом при постановленні ухвали про обрання тримання під вартою.

Внесення коштів здійснюється на підставі платіжного документа особи чи заставодавця. Платіжний документ з відміткою банку про виконання надається слідчому, прокурору, суду, який здійснює кримінальне провадження (пункти 5, 6 Порядку внесення коштів). Після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня (ч. 4 ст. 202 КПК України).

Підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням застави, з моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави.

Питання про долю застави вирішується залежно від дотримання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем покладених на них обов'язків.

Застава звертається в дохід держави у таких випадках:

− якщо підозрюваний, обвинувачений, який був належним чином повідомлений, не з'явився за викликом без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;

− якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього під час застосування запобіжного заходу, обов'язки;

− у разі невиконання обов'язків заставодавцем (ч. 8 ст. 182 КПК України).

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судове засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

Звернення застави в дохід держави здійснюється на підставі платіжного доручення територіального управління Державної судової адміністрації або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, наданого до органу Казначейства, в якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено заставу. Копія ухвали слідчого судді, суду, вироку місцевого суду надсилається протягом 5 днів з дня набрання ними законної сили слідчим суддею (судом), який їх постановив чи ухвалив, до територіального управління Державної судової адміністрації, на депозитний рахунок якого було внесено заставу, для підготовки платіжного доручення (п. 9 Порядку внесення коштів).

Застава зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

У випадку звернення застави в дохід держави *слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу* (ч. 10 ст. 182 КПК України).

Застава, що не була звернена в дохід держави, *повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю* після припинення дії цього запобіжного заходу. Застава повертається особі або заставодавцю у безготівковій формі на зазначений ними банківський рахунок, а у разі відсутності такого рахунка – готівкою через банки або підприємства поштового зв'язку. Для повернення коштів, внесених як застава, особа чи заставодавець подає до територіального управління Державної судової адміністрації або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено заставу, *такі документи*: заява особи чи заставодавця; засвідчена судом копія ухвали слідчого судді, суду, вироку суду, в якому міститься рішення про повернення застави; копія платіжного або іншого документа, що підтверджує факт внесення коштів як застави. Повернення коштів, внесених як застава, здійснюється протягом 5 робочих днів з дня надходження зазначених документів (п. 8 Порядку внесення коштів).

Застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом *на виконання вироку в частині майнових стягнень*. При цьому застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Домашній арешт (ст. 181 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого шляхом заборони йому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Житло особи – це будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ч. 2 ст. 233 КПК України). Таким чином, під житлом потрібно розуміти: будинок з усіма приміщеннями, в яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, включаючи приміщення, які не призначені для проживання, але які є складовою будинку; будь-яке житлове приміщення незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується підозрюваним, обвинуваченим для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира, окрема кімната в квартирі з необхідними для проживання приміщеннями); будь-яке інше приміщення чи забудова, у яких проживає підозрюваний, обвинувачений, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для проживання. Словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: є власником (співвласником) такого житла; зареєстрований у такому житлі; постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації.

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Домашній арешт має застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Режим ізоляції у разі застосування домашнього арешту може бути різним за ступенем суворості і полягає у забороні залишати житло *або цілодобово, або у певний період доби (*наприклад, так званий «нічний домашній арешт»). Вибір режиму обмеження визначається з урахуванням ризиків, визначених у ст. 177 КПК України, та обставин, перерахованих у ст. 178 КПК України. У разі застосування домашнього арешту як запобіжного заходу на підозрюваного, обвинуваченого покладаються обов'язки, визначені частинами 5, 6 ст. 194 КПК України.

Як і всі інші запобіжні заходи, домашній арешт застосовується на підставі ухвали слідчого судді, суду, де, окрім загальних вимог, визначених у ст. 196 КПК України, має бути зазначена точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати. Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні, про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні підлягає апеляційному оскарженню (пунктами 4, 5 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано домашній арешт, і повідомити про це слідчому або суду. Цей порядок регламентується наказом МВС України від 13.07.2016 р. № 654 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання

запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту».

Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

− з'являтися в житло цієї особи. Такі перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя особи та здійснюватися, як правило, вдень. Винятки можуть бути в тому випадку, коли наявна інформація про порушення особою умов застосування домашнього арешту;

− вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;

− використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України).

Застосовування електронного засобу контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії (ч. 1 ст. 195 КПК України). Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, встановленому наказом МВС України від 08.06.2017 р. № 480 «Положення про порядок застосування електронних засобів контролю».

Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує. Слідчий, працівник органу Національної поліції перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання у його роботу з метою ухилення від контролю, а також намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (ч. 6 ст. 195 КПК України).

Певні особливості має застосування домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого, який був затриманий. Якщо згідно з умовами домашнього арешту підозрюваному, обвинуваченому заборонено залишати житло цілодобово – він негайно доставляється до місця проживання та звільняється з-під варти, а якщо заборонено залишати житло в певний період доби – особа звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання (ч. 3 ст. 202 КПК України).

Строк тримання особи під домашнім арештом:

− не може перевищувати *2 місяців*;

− може бути продовжений до *6 місяців* (сукупний строк) в межах строку досудового розслідування.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту дату закінчення її дії. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК України) – це винятковий запобіжний захід, який полягає в позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого й утримання їх у місцях попереднього ув'язнення.

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи. Такими установами є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання (ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення»).

Винятковість тримання під вартою обумовлена тим, що відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом. Згідно з п. 6.1 Токійських правил попереднє ув'язнення застосовується в кримінальному судочинстві як надзвичайний захід за умови належного врахування інтересів розслідування та захисту суспільства і жертв злочинів.

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу й особисту недоторканність. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується лише за умови, якщо прокурор доведе, що *жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим* у ст. 177 КПК України, та лише щодо осіб, визначених у ч. 2 ст. 183 КПК України.

Умови застосування тримання під вартою.

1. За загальним правилом тримання під вартою може бути застосовано:

– *до раніше не судимої особи*, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк *понад 5 років;*

– *до раніше судимої особи,* яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк *понад 3 роки.*

2. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на волі, не виконав покладених на нього обов'язків під час застосування іншого запобіжного заходу, переховувався від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджав кримінальному провадженню, або йому повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину, тримання під вартою застосовується:

– до *раніше не судимої особи*, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк *до 5 років*;

– до *раніше судимої особи*, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк *до 3 років.*

3. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений *не виконав обов'язки, покладені на нього під час застосування іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує,* тримання під вартою застосовується до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі *понад 3000* НМДГ.

4. Якщо особу *розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення,* у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. У КПК України передбачена можливість застосування до таких осіб тримання під вартою у формі тимчасового арешту (ст. 583 КПК України) та екстрадиційного арешту (ст. 584 КПК України).

Під час дії воєнного стану тримання під вартою застосовується:

– до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114^2, 258–258^5, 260, 261, 437–442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України;

– до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402–405, 407, 408, 429 КК України (частини 6, 8 ст. 176 КПК України).

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу тримання під вартою має певні особливості, а саме:

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

– присутність підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою, за винятком випадків, коли прокурором буде доведено, що ця особа оголошена у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України);

– в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії;

– слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою *зобов'язаний визначити розмір застави,* достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим, обов'язків, передбачених КПК України.

При постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою *розмір застави може не визначатися лише в таких випадках* (ч. 4 ст. 183 КПК України):

− щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;

− щодо злочину, який спричинив загибель людини;

– щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею;

– щодо злочину, передбаченого статтями 255–255[3] КК України;

– щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

– під час дії воєнного стану у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109–114[2], 258–258[5], 260, 261, 402–405, 407, 408, 429, 437–442 КК України.

Розмір застави не визначається:

– під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВРУ державою-агресором;

– під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до статей 629–631 КПК України.

Під час визначення строку тримання під вартою необхідно враховувати вимоги дотримання розумного строку. Загальні положення щодо розумних строків у кримінальному провадженні встановлено у ст. 28 КПК України та конкретизовано у ст. 197 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 197 КПК України строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати *60 днів*.

Строк тримання під вартою *обчислюється з моменту* взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, – з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування. *Сукупний строк тримання під вартою під час досудового розслідування не повинен перевищувати:*

− *6 місяців* – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;

− *12 місяців* – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У разі повторного взяття під варту особи в тому самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше (ч. 2 ст. 197 КПК України). Варто зазначити, що тримання під вартою є єдиним запобіжним заходом, який зараховується в строк призначеного судом покарання відповідно до правил, визначених ч. 5 ст. 72 КК України.

Слідчий суддя, суд зобов’язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження його строку дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК України).

Відповідно до практики ЄСПЛ питання про те, чи є тривалість тримання під вартою обґрунтованою, не можна вирішувати абстрактно. Воно має вирішуватися в кожній справі з урахуванням конкретних обставин, підстав,

якими національні органи мотивували свої рішення, та належно задокументованих фактів, на які посилався заявник у своїх клопотаннях про звільнення з-під варти. Продовження тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважують правило поваги до особистої свободи (п. 79 рішення у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011 р.)[1]. Досудове ув'язнення не повинно передбачати покарання у вигляді позбавлення волі і не може бути «формою очікування» обвинувального вироку (п. 51 рішення у справі «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р.)[2].

ЄСПЛ також неодноразово відзначав, що існує презумпція на користь звільнення. До вироку особа має вважатися невинуватою і має бути звільнена, як тільки її тримання під вартою стає необґрунтованим.

Строк тримання під вартою продовжується за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором *не пізніше ніж за 5 днів* до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Це клопотання має бути розглянуте до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Слідчий суддя *зобов'язаний відмовити у продовженні* строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

– ризик не зменшився, або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою. Так, у справі «Темченко проти України» від 16.07.2015 р. ЄСПЛ зауважив, що хоча спочатку тримання заявника під вартою, можливо, було виправдане, після спливу певного проміжку часу суди були зобов'язані надати більш чіткі підстави для продовження тримання під вартою[3];

– існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою (ч. 5 ст. 199 КПК України).

У випадку, коли слідчий суддя відмовляє у продовженні строку тримання під вартою, він має право застосувати інший, більш м'який запобіжний захід.

ЄСПЛ зауважує, що одним з найбільш частих порушень прав людини у справах проти України є необґрунтоване ухвалення судами рішень про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а також те, що можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою у багатьох випадках навіть не розглядалася.

Так, у рішенні в справі «Харченко проти України» ЄСПЛ вказав на порушення п. 3 ст. 5 Конвенції національними судами України, які часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, та зазначив, що суди зобов'язані обґрунтовувати свої рішення про продовження строку тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані (п. 99). Ненаведення судовими

1. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text
2. Справа «Летельє (Letellier) проти Франції» (Заява № 12369/86) : рішення Європейського Суду з прав людини від 26 черв. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_159#Text
3. Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

органами у своїх рішеннях будь-яких підстав, які дозволяють тримання особи під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у п. 1 ст. 5 Конвенції (п. 36 рішення ЄСПЛ від 15.12.2016 р. у справі «Ігнатов проти України»)[1].

Після спливу певного проміжку часу навіть обґрунтована підозра у вчиненні злочину не може бути єдиним виправданням тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого (п. 60 рішення від 06.11.2008 р. у справі «Єлоєв проти України»)[2].

За загальним правилом, строк тримання під вартою під час досудового розслідування закінчується у день надходження кримінального провадження до суду. Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 р. продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за ст. 177 КПК України, які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності й безсторонності судової влади. У зв'язку з цим Конституційний Суд України дійшов висновку про неконституційність положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України[3].

На відміну від досудового розслідування, у судовому провадженні строки тримання обвинуваченого під вартою КПК України не визначає. Втім, відповідно до практики ЄСПЛ під час визначення тривалості тримання особи під вартою під час кримінального провадження за змістом п. 3 ст. 5 Конвенції враховується період, який розпочинається з дати затримання особи та закінчується у день ухвалення вироку судом першої інстанції (рішення у справі «Белевитський проти Росії» від 01.03.2007 р.). У зв'язку з цим ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» вказав на необхідність введення термінів сумарного тримання під вартою під час досудового слідства та суду.

Порядок тримання під вартою всіх підозрюваних, обвинувачених, їхні права, обов'язки та інші питання виконання цього запобіжного заходу визначаються Законом України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні, про продовження строку

1. Справа «Ігнатов проти України» (Заява № 40583/15) : рішення Європейського Суду з прав людини від 15 груд. 2016 р. ІПС ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SOO00937
2. Справа «Єлоєв проти України» (Заява № 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text
3. Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 23 лист. 2017 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63

тримання під вартою або відмову в його продовженні під час досудового розслідування підлягає оскарженню в апеляційному порядку (пункти 2, 3 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Порядок звільнення особи з-під варти передбачений у ст. 202 КПК України. Так, підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти:

1) після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

2) у разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали про:

− відмову в продовженні строку тримання під вартою;

− скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

− зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід;

3) по закінченні строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою.

Стаття 206 КПК України визначає загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини та визначає, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду перебуває особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави у встановленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

7.5. Затримання особи в кримінальному провадженні

Затримання особи – це тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України, суть якого полягає у тимчасовій ізоляції особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом поміщення її до спеціальної установи.

Незважаючи на короткочасність затримання, за характером правообмежень воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів. Адже під час затримання обмежується право особи на свободу та особисту недоторканність, яке є базовим у демократичній країні.

Тому процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, не випадково включені до Конституції України та багатьох міжнародно-правових актів – це Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями (1955 та 1977 років), Рекомендація «Про взяття під варту

до суду» (1980 року), Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (1988 року), Основні принципи поводження із в'язнями (1990 року), Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, які позбавлені волі (1990 року).

Водночас у підпункті «с» п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім законного арешту або затримання особи, здійсненого з метою доставлення її до компетентного судового органу, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

Право на свободу та особисту недоторканність гарантоване ст. 29 Конституції України, де вказано, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

У КПК України визначена процесуальна форма таких видів затримання:

1) затримання без ухвали слідчого судді, суду:

– законне затримання (ст. 207 КПК України);

– затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);

– затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298^2 КПК України);

– затримання особи керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України або капітаном судна України (ст. 522 КПК України);

2) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (статті 187−191 КПК України);

3) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України);

4) превентивне затримання (ст. 615 КПК України та ст. 15^1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Ці види затримання мають суттєві відмінності. Вони відрізняються метою, підставами, процесуальним порядком застосування та суб'єктами здійснення.

Затримання особи в кримінально-процесуальному порядку необхідно відрізняти від адміністративного затримання, яке не має кримінально-процесуального характеру, оскільки не пов'язане з причетністю особи до вчинення кримінального правопорушення.

Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду здійснюється *з метою* припинення протиправної діяльності особи чи запобігання її ухиленню від досудового розслідування та суду. Можливість затримання особи без попереднього отримання рішення суду обумовлена тим, що досить часто необхідність затримання виникає раптово та має невідкладний характер.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину в таких випадках (підстави затримання):

– якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

– якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

– якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБ України;

– якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255^1, 255^2 КК України (ч. 1 ст. 208 КПК України).

Затримання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення має місце тоді, коли часова і просторова ознаки находження особи щодо події і місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити особу в його вчиненні. Затримання особи під час її переслідування буде законним тоді, коли дії з переслідування були безперервними, суцільними та істотно не припинялися в часі.

Умови затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду:

– якщо затримана особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі;

– якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 3000 НМДГ, та лише за умови, що підозрюваний не виконав обов'язків, покладених на нього під час обрання запобіжного заходу, або не виконав вимог щодо внесення коштів як застави (в цьому випадку метою затримання є забезпечення можливості вирішення питання про зміну запобіжного заходу).

Процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою *складається з таких етапів.*

1. *Затримання особи силою або шляхом надання наказу залишатися поряд із уповноваженою службовою особою*. Саме з моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, вона вважається затриманою (ст. 209 КПК України).

У разі необхідності під час затримання уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи та тимчасове вилучення майна з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України (ч. 3 ст. 208 КПК України).

2. *Повідомлення затриманого зрозумілою для нього мовою* про підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється. Роз'яснюються його права: мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України (ч. 4 ст. 208 КПК

України). Вимога негайного повідомлення про права затриманого обумовлена тим, що це є гарантією реального та своєчасного забезпечення прав, свобод та інтересів затриманої особи.

3. *Встановлення особи затриманого* (за можливості) шляхом перевірки його документів. З'ясовується наявність документа, що підтверджує вік, статус чи імунітет.

4. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу *повідомляє* за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі *органу досудового розслідування* (ч. 2 ст. 210 КПК України).

5. *Повідомлення інших осіб про затримання.* Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана здійснити заходи щодо повідомлення інших осіб про затримання (ст. 213 КПК України), а саме:

– затриманій особі надається можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування *близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи*. Якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, уповноважена службова особа може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

– у разі затримання неповнолітньої особи потрібно негайно повідомити про це її *батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування*;

– у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним службових обов'язків – негайно повідомляється про це *відповідний розвідувальний орган*;

– у разі затримання державного виконавця чи приватного – *протягом 24 годин* про це повідомляється Мін'юст, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Мін'юст та Раду приватних виконавців України;

– негайно повідомляється про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363.

Перевірка дотримання вищевказаних вимог покладається на службову особу, відповідальну за перебування затриманих, якими відповідно до ч. 2 ст. 212 КПК України не можуть бути слідчі.

У разі наявності на утриманні затриманої особи дитини, яка залишилася без батьківського піклування, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування для вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини.

6. *Доставлення затриманої особи до підрозділу органу досудового розслідування*. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення

затриманого та інші відомості, передбачені законодавством (ч. 1 ст. 210 КПК України).

7. *Забезпечення права на участь захисника* шляхом:

– надання затриманій особі допомоги у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надання можливості використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ч. 1 ст. 48 КПК України);

– або залучення захисника з центру надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до правил, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363.

8. *Складання протоколу про затримання особи*, підозрюваної у вчиненні злочину. Відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України про затримання обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються:

– місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання;

– підстави затримання;

– результати особистого обшуку;

– клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;

– повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

У практичному сенсі доволі важливо, щоб уся інформація стосовно місця затримання та періоду часу, протягом якого відбувається обмеження волі, заносилася до протоколу. Це має виняткове значення для забезпечення можливості оскарження законності та обґрунтованості затримання та зобов'язує органи, які здійснюють затримання, суворо дотримуватися вимог закону щодо його процедури, підстав та строків. Тому й міжнародні документи, які встановлюють стандарти поводження з в'язнями, вимагають деталізації всіх обставин затримання у відповідному протоколі.

Якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок (ч. 5 ст. 208 КПК України).

Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. У випадках відмови затриманого підписати протокол затримання про це зазначається в протоколі. Затриманому надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу затримання. Факт відмови затриманого від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень щодо причин такої відмови відповідно до ст. 104 КПК України засвідчуються підписом захисника, а в разі його відсутності – понятих.

Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.

9. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше *60 годин* повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК України). Цей строк надається для виконання процесуальних дій, пов'язаних із затриманням, та встановлення фактичних даних причетності затриманої особи до вчиненого злочину.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду *не може перевищувати 72 годин з моменту затримання.* Під час обчислення строків затримання важливе значення має момент затримання. Так, ст. 209 КПК України чітко визначила, що *момент затримання* – це момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Якщо ж особа затримана не уповноваженою на затримання особою відповідно до вимог ст. 207 КПК України, то моментом затримання такої особи є той момент, коли фактично затримана особа переходить у розпорядження уповноваженої службової особи.

Прокурор, слідчий (дізнавач) за погодженням з прокурором має право *звернутися із клопотанням про застосування запобіжного заходу* до особи, яку затримано без ухвали, про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, до:

– місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування;

– до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана – якщо у строк, передбачений ч. 2 ст. 211 КПК України (60 годин), неможливо звернутися до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування;

– до Вищого антикорупційного суду – у разі затримання без ухвали про дозвіл на затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, віднесеного до підсудності Вищого антикорупційного суду (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Визначення місця затримання здебільшого не становить труднощів. Втім, певні особливості встановлено у разі затримання особи на транспорті. Так, у частинах 2–4 ст. 191 КПК України передбачено, що в разі затримання на транспорті, місцем затримання вважається територія району, на якій особа затримана; у разі затримання особи на громадському транспорті, незапланована зупинка якого неможлива без зайвих труднощів, місцем затримання вважається територія району, на якій розташована найближча попутна зупинка громадського транспорту; у разі затримання особи на авіаційному або морському транспорті під час здійснення рейсу за межі державного кордону України місцем затримання вважається порт у межах державного кордону України, в якому почався цей рейс.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються у гл. 37 КПК України. Так, затримання судді здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя (ст. 482 КПК України). Про затримання народного депутата України негайно, але не пізніше 24 годин з моменту затримання, необхідно повідомити Голову ВРУ (ст. 482^2 КПК України).

Окрім цього, затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов’язків і пов’язані з цим особистий обшук та огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 6 ст. 208 КПК України).

Порядок звільнення затриманої особи, щодо якої був обраний запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, залежить від виду запобіжного заходу, який був обраний за ухвалою слідчого судді, суду. Так, у ст. 202 КПК України визначено, що:

– у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно;

– у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання;

– у разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти або негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання.

Стаття 207 КПК України регламентує «законне затримання», яке здійснюється з метою припинення протиправної діяльності особи, яка затримується, запобігання ухиленню її від слідства та суду шляхом фізичного захоплення кожним (будь-якою особою) та доставлення до відповідних органів влади або їх повідомлення про таке затримання.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України кожен має право затримати будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України (судді, народного депутата України), за наявності таких підстав:

1) під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Суть цього положення полягає в тому, що затримати будь-яку особу (за винятком судді та народного депутата України) за наявності вказаних вище підстав має право будь-яка особа без винятку.

При цьому, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, *зобов'язаний:*

– *негайно* доставити її до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи. Одночасно із доставлянням, особа, яка здійснила затримання, зобов'язана передати і тимчасово вилучене майно, що має бути зафіксовано в протоколі (ч. 1 ст. 168 КПК України);

– або *негайно повідомити уповноважену службову особу* про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (якщо в силу певних причин не має можливості доставити затриманого до уповноваженої службової особи).

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, не вправі вчиняти щодо неї інших дій, які не пов'язані з обмеженням затриманої особи в свободі пересування та тимчасовим вилученням майна.

У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у

цьому осіб (ч. 3 ст. 210 КПК України). Затримання особи на тривалий строк за відсутності такої необхідності виключає його правомірність і може бути підставою для притягнення особи до відповідальності.

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу *здійснюється для забезпечення прибуття особи* на судове засідання щодо розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, застави чи домашнього арешту (статті 187−191 КПК України).

Цей *вид затримання має такі особливості:*

1) юридична підстава − ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу;

2) фактична підстава:

– неприбуття підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за умови, що ухвала про привід не була виконана (ч. 3 ст. 187 КПК України). Неявка підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання інших запобіжних заходів не є підставою для винесення ухвали про затримання з метою приводу;

– неприбуття без поважних причин чи наявність ризику неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

3) мета затримання – привід підозрюваного, обвинуваченого до суду для забезпечення його участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу;

4) строк затримання – *до 36 годин*.

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу може бути подане:

– одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою;

– після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

− після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю (ч. 2 ст. 188 КПК України).

Уповноважена службова особа, яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання, зобов’язана негайно повідомити про наявність на утриманні особи дитини, яка залишається без батьківського піклування, уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування та необхідність вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини. Відомості про дату і точний час

(година і хвилини) повідомлення відповідних органів зазначаються у протоколі затримання (ч. 9 ст. 191 КПК України).

Особливістю судового розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу є те, що воно розглядається слідчим суддею, судом *негайно* після його одержання у *закритому судовому* засіданні за участю прокурора (частини 2, 3 ст. 189 КПК України).

У судовому засіданні прокурор має довести наявність обставин, які вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також наявність достатніх підстав вважати, що ця особа переховується від органів досудового розслідування чи суду, чи, одержавши відомості про звернення до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу, до початку розгляду цього клопотання, вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу й зазначені у ст. 177 КПК України. Якщо прокурор не доведе наявність вказаних обставин, то слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу.

Повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї само особи за тим самим кримінальним провадженням після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в задоволенні такого клопотання можливе лише у разі виникнення нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою, та обґрунтування їх у клопотанні.

Форма і зміст ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу повинні відповідати вимогам, зазначеним у частинах 1, 2 ст. 190 КПК України.

Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду здійснюється уповноваженою службовою особою, яка зобов’язана *негайно вручити підозрюваному, обвинуваченому копію ухвали* слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, що є гарантією забезпечення прав затриманого. Про затримання негайно повідомляється слідчий, прокурор, зазначені в ухвалі.

Строк затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу – до 36 годин з моменту затримання. По закінченню цього строку особа повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу (ч. 1 ст. 191 КПК України).

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу *втрачає законну силу з моменту*:

– приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;

– закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;

– добровільного з’явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя, суд повідомляє прокурора;

– відкликання ухвали прокурором (ч. 3 ст. 190 КПК України).

Ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає. Втім, ухвалу про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржено в апеляційному порядку відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Вищенаведений різновид затримання за своєю суттю є примусовим заходом забезпечення явки підозрюваного, обвинуваченого до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

ТЕМА 8. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

8.1. Поняття, підстави та умови зупинення досудового розслідування
8.2. Процесуальний порядок зупинення досудового розслідування
8.3. Розшук підозрюваного
8.4. Відновлення досудового розслідування

8.1. Поняття, підстави та умови зупинення досудового розслідування

Одним з безпосередніх завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Професійна діяльність слідчого, дізнавача та прокурора має забезпечити виконання цього завдання. Однак закінчити розслідування в установлені законом строки не завжди можливо через об'єктивні обставини, які передбачені ст. 280 КПК України. У зв'язку із цим у кримінальному провадженні діє інститут зупинення досудового розслідування для заощадження процесуальних строків.

Зупинення досудового розслідування – це ухвалене на законних підставах, обґрунтоване процесуальне рішення про вимушене тимчасове припинення процесуальної діяльності у кримінальному провадженні, що зупиняє перебіг процесуальних строків досудового розслідування, яке оформлюється постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором.

Відповідно до ч. 1 ст. 280 КПК України досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у разі, якщо:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2[-1]) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;

4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

5) уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає.

Перелік зазначених підстав є вичерпним. Розглянемо зміст кожної з підстав для зупинення досудового розслідування:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України).

Так, підставою для зупинення досудового розслідування є наявність тяжкої хвороби в підозрюваного, яка повинна бути підтверджена відповідним медичним висновком. Водночас варто зазначити, що законодавець не визначає, яку форму повинен мати медичний висновок. Однак, припускається, що ним можуть бути такі медичні документи: довідка лікаря, висновок експерта (судового медика або психіатра).

Зупинення досудового розслідування за п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

а) доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

б) особі повідомлено про підозру;

в) захворювання має бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, що передбачає можливість через деякий час як повного одужання, так і зняття його гострих форм. Якщо під час кримінального провадження буде встановлено, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає її осудність, то в таких випадках досудове розслідування не зупиняється. Кримінальне провадження продовжується за правилами, встановленими главою 39 КПК України. Якщо підозрюваний захворів на іншу тяжку хворобу, яка позбавляє можливості вчиняти певні кримінальні правопорушення і яка взагалі перешкоджає закінченню провадження, можливе вирішення питання про звільнення його від кримінальної відповідальності на підставі п. 1. ч. 2 ст. 284 КПК України і ст. 48 КК України у зв’язку зі зміною обстановки, оскільки особа в результаті тяжкого захворювання перестає бути суспільно небезпечною;

г) слідчий, дізнавач виконав усі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе за відсутності підозрюваного.

2) оголошено в розшук підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України).

Зазначена підстава означає, що під час кримінального провадження особу підозрюваного встановлено, але він переховується та його місцезнаходження залишається невідомим, і це перешкоджає закінченню досудового розслідування, у такому випадку слідчий, прокурор має оголосити розшук такого підозрюваного.

Доречно звернути увагу на правову позицію Верховного Суду щодо проблемних питань, пов’язаних із зупиненням досудового розслідування у зв’язку з оголошенням в розшук підозрюваного. Так, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 686/10936/17-к від 03.03.2021 р. постановив, що підстава для оголошення розшуку під час досудового розслідування «місцезнаходження підозрюваного невідоме» може мати місце, якщо підозрюваний ухиляється від слідства або якщо з інших причин не встановлено його місцезнаходження. Зокрема, під ухиленням від слідства або суду з огляду на положення ч. 2, ст. 49 КК України потрібно розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути

кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вжити заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, імітація своєї смерті тощо). У такому випадку обов'язково має бути підтверджено факт умисного ухилення підозрюваного від слідства. Саме тому зупинення досудового розслідування у зв'язку з оголошенням у розшук підозрюваного само по собі ще не може свідчити про ухилення останнього від слідства[1].

Враховуючи вищевикладене, варто пам'ятати, що у разі ухвалення рішення про зупинення досудового розслідування відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 280 КПК України слідчим, прокурором обов'язково має бути документально підтверджено факт умисного ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування.

Про оголошення розшуку підозрюваного може виноситись:

– окрема постанова слідчого або прокурора, якщо досудове розслідування не зупиняється;

– одна постанова про зупинення досудового розслідування та розшук підозрюваного. Відомості про оголошення розшуку підозрюваного вносяться до ЄРДР.

Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам (ч. 3 ст. 281 КПК України).

Зупинення досудового розслідування за п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

– доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

– особі повідомлено про підозру;

– підозрюваний переховується від органів досудового розслідування, а його місцезнаходження невідоме;

– оголошено розшук підозрюваного;

– слідчий виконав усі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для визначення місцезнаходження особи.

2[1]) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 297[1] КПК України стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або був оголошений у міжнародний розшук.

1. Постанова Верховного Суду від 03 берез. 2021 р. Справа № 686/10936/17-к. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-1607км20. *ІПС IPLEX*: [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95345078&red=1000033e93040faf8222e2a2f9465eec938058&d=5

З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. Клопотання має містити відомості, передбачені ч. 2 ст. 297^2 КПК України. Таке клопотання розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні такого клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Отже, ухвала слідчого судді про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування і є тією підставою, що надає слідчому або прокурору право на зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Зупинення досудового розслідування за п. 2^1 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

– доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

– особі повідомлено про підозру;

– наявність у кримінальному провадженні ухвали слідчого судді щодо відмови у задоволені клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

– відсутність нових даних підтвердження переховування підозрюваного від органів досудового розслідування поза межами України.

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків.

Зазначена підстава є вимушеною та обумовленою необхідністю звернення компетентних органів України із запитами до уповноважених органів іноземних держав про виконання певних процесуальних дій, передбачених КПК України та міжнародними договорами. Процесуальні строки їх виконання в інших державах можуть бути різними, як правило довготривалими. З урахуванням цього, досудове розслідування у кримінальному провадженні може бути зупинено на час виконання відповідних процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва до отримання компетентними органами України матеріалів щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу.

Зупинення досудового розслідування за п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

– доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

– особі повідомлено про підозру;

– виконано всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких можливе та необхідне до зупинення досудового розслідування.

– матеріали кримінального провадження містять запит про міжнародну правову допомогу й документи, що до нього додають.

4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану визначений у статті 615–616 розділу IX[1] «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» КПК України.

Зупинення досудового розслідування за п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

а) доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

б) особі повідомлено про підозру;

в) запроваджено воєнний стан на всій території України.

5) уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого, та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування із цієї підстави оскарженню не підлягає.

Для проведення обміну особи як військовополоненого уповноважений орган ухвалює рішення про його передачу для обміну. Ухвалення такого рішення є підставою для скасування запобіжного заходу, застосованого до такої особи. У такому разі особа негайно звільняється та передається під нагляд уповноваженого органу. Подальше тримання та заходи щодо поводження зі звільненим з-під варти підозрюваним здійснюється відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України для військовополонених.

Так, порядок здійснення передачі військовополонених ворогів держави-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 441[1].

Ухвалення рішення про передачу підозрюваного для обміну військовополоненого є підставою для зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні. Постанова про зупинення досудового розслідування не може бути оскаржена.

Зупинення досудового розслідування за п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе за таких *умов*:

а) доведено факт вчинення кримінального правопорушення;

б) особі повідомлено про підозру;

в) уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого;

г) військовополоненим підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну.

1. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : постанова Кабінету Міністрів України від 12 квіт. 2022 р. № 441. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF

8.2. Процесуальний порядок зупинення досудового розслідування

У кримінальному провадженні можуть виникати підстави, за яких досудове розслідування не може здійснюватися у звичайному режимі, та виникає процесуальна потреба у його зупиненні. Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 110 КПК України постанова складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної. При цьому, крім загальних вимог, які передбачені у цій статті, постанова про зупинення досудового розслідування повинна містити відомості про зміст обставин, які є підставами для ухвалення такого рішення, та посилання на окремі статті КПК України.

Зокрема, у *вступній частині* зазначається: назва постанови, місце і час її прийняття, прізвище, ім'я, та по батькові, посада, спеціальне звання (класний чин) особи, яка прийняла постанову, найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер.

У *мотивувальній частині* постанови викладаються: фактичні обставини кримінального правопорушення, які визначають сутність підозри, обставини, що стали підставою для зупинення досудового розслідування з посиланням на статті КПК України, умови, за яких ухвалюється таке рішення.

Своєю чергою в *резолютивній частині* постанови формулюються рішення про зупинення досудового розслідування, оголошення розшуку підозрюваного, якщо досудове розслідування зупинено відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України; вказівка про доручення на здійснення розшуку підозрюваного оперативному підрозділу (частини 2, 3 ст. 281 КПК України), внесення відомостей про зупинення досудового розслідування до ЄРДР, а також про надіслання копії постанови стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора *виготовляється на офіційному бланку* та підписується службовою особою, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення.

У *разі необхідності* постанова слідчого, прокурора *виготовляється в електронній формі* з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106^1 КПК України.

Зокрема, варто зазначити, що під час ухвалення процесуальних рішень у формі постанови слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний дотримуватись вищезазначених вимог, недотримання яких може призвести до скасування таких рішень.

Крім того, доречно для прикладу згадати зміст рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 29.06.2021 р. у справі № 766/25009/19 н/п 1-кс/766/6096/21 за скаргою представника скаржника до слідчого судді на рішення слідчого про зупинення досудового розслідування. Так, ухвалою

слідчого судді було скасовано постанову слідчого про зупинення досудового розслідування. В ухвалі слідчого судді було зазначено очевидний факт, «що постанова слідчого не відповідає вимогам процесуального закону, так, як мотивувальна частина не містить відомостей про зміст обставин, які є підставою для рішення про зупинення досудового розслідування»[1].

Відповідно до ч. 4 ст. 280 КПК України відомості про зупинення досудового розслідування вносяться до ЄРДР.

Якщо в кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних (ч. 3 ст. 280 КПК України). Кримінальне провадження щодо інших підозрюваних закінчується на загальних підставах.

Матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування ухвалюється прокурором (частини 4, 5 ст. 217 КПК України).

7.3. Розшук підозрюваного

Відповідно до ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного.

До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.

Крім цього, в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (далі – Інструкція), яка затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р., регламентовано, у разі якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий (дізнавач) виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий (дізнавач) виносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку[2].

---

1. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 29 черв. 2021 р. у справі № 766/25009/19 н/п 1-кс/766/6096/21. *YouControl* : [сайт]. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/98382663

2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17

У день ухвалення такого процесуального рішення слідчий (дізнавач) доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування (дізнання) для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали повинні *містити*:

– витяг із ЄРДР;

– копії письмового повідомлення про підозру;

– постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування;

– ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу;

– довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

Водночас слідчий повинен повідомити оперативному підрозділу відомості про особу підозрюваного, склавши про це довідку про особу, яку оголошено в розшук. У такій довідці *вказуються*:

– прізвище, ім’я, по батькові, рік, місяць, день народження;

– місце народження;

– останнє місце проживання (реєстрації) (точна адреса);

– професія і спеціальність;

– останнє місце роботи і спеціальність;

– національність;

– громадянство;

– освіта (де, коли, який навчальний заклад або скільки класів школи закінчив);

– відомості про паспорт (серія, номер, ким і на який строк виданий);

– відношення до військової служби (де перебуває на обліку, серія і номер військового квитка, коли і ким виданий);

– підстави оголошення розшуку (у вчиненні якого злочину підозрюється, за якою статтею КК України);

– обставини ухилення від досудового розслідування (коли і за яких обставин втік, де можливо перебуває);

– відомості про попередні судимості (коли, де і яким судом, за якою статтею КК України засуджений, де відбував покарання, коли звільнився);

– прикмети (зріст, тілобудова, особливі прикмети, професійні навички, фізичні вади тощо);

– татуювання;

– родинні й інші зв’язки (ступінь споріднення, прізвище, ім’я, по батькові цих осіб, рік народження, місце проживання, посада цих осіб);

– інші відомості, які можуть сприяти розшуку;

Додатками можуть бути фотознімки, дактилокарта, зразки почерку тощо.

Якщо у підозрюваного декілька прізвищ, повідомляється на яке прізвище виданий паспорт (паспорт у формі ID-картки), посвідчення водія, військовий квиток та інші документи, а також підстави зміни прізвищ.

Вищеперераховані відомості про особу, що розшукується, значною мірою полегшить її розшук, але відсутність цих даних не може перешкоджати його організації. Відомості, яких не вистачає, збираються оперативним підрозділом, якому доручений розшук. Не потрібно перекладати на оперативний підрозділ збирання цих даних про особу, якщо вони наявні у матеріалах кримінального провадження.

Вищезазначена Інструкція закріплює і той факт, що у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів. Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого (дізнавача) про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування (дізнання), а також слідчому (дізнавачу) надається можливість ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової справи (з додержанням режиму секретності).

З метою організації розшукової роботи *керівник оперативного підрозділу*:

1) погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування (дізнання) шляхом візування ним відповідної облікової картки;

2) забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття оперативно-розшукової справи лише за наявності копії постанови слідчого (дізнавача) про відновлення досудового розслідування у зв’язку з установленням місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинялося – за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, – після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Керівник територіального органу поліції (у разі якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом – керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу): координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних; щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування.

Керівник територіального органу, підрозділу поліції спільно з керівниками органу досудового розслідування (дізнання) та оперативного підрозділу із залученням представників підрозділів інформаційного

забезпечення щомісяця проводять взаємозвірення кількості підозрюваних, оголошених у розшук, та заведених оперативно-розшукових справ, за результатами якого складається акт такого взаємозвірення, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук.

Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий (дізнавач) з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог ст. 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу. Зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу повинні відповідати вимогам ст. 552 КПК України або міжнародного договору України, що застосовується у конкретному випадку. Запит може бути складений у формі доручення.

У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави, перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом з клопотанням про передання кримінального провадження.

У разі зупинення досудового розслідування у зв’язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим (дізнавачем) не рідше одного разу на місяць.

8.4. Відновлення досудового розслідування

Відновлення досудового розслідування у кримінальному провадженні на відміну від зупинення здійснюється у випадку усунення підстав, визначених у ч. 1 ст. 280 КПК України, що обумовлювали його зупинення.

Зупинене досудове розслідування відновлюється, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, припинено чи скасовано воєнний стан, обмін підозрюваного як військовополоненого проведено або такий обмін не відбувся), або наявна можливість подальшого проведення досудового розслідування за вищезазначених умов, а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових)

чи інших процесуальних дій (ч. 1 ст. 282 КПК України). Зупинене досудове розслідування також відновлюється у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Про відновлення досудового розслідування слідчий, прокурор виносять вмотивовану постанову (ч. 1 ст. 282 КПК України).

У *вступній частині* зазначається: назва постанови, місце і час її прийняття, прізвище, ім'я, та по батькові, посада, спеціальне звання (класний чин) особи, яка прийняла постанову, найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер.

У *мотивувальній частині* постанови викладаються: фактичні обставини кримінального правопорушення, сутність підозри, обставини, що обумовили зупинення досудового розслідування, дата його зупинення, підстави відновлення досудового розслідування.

У *резолютивній частині* постанови формулюються рішення про відновлення досудового розслідування, внесення відомостей про відновлення досудового розслідування до ЄРДР, також про надіслання копії постанови стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 282 КПК України копія постанови про відновлення досудового розслідування невідкладно надається, а у випадку неможливості надання надсилається *у триденний строк* стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР.

ТЕМА 9. ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

9.1. Поняття, підстави, процесуальний порядок закінчення досудового розслідування
9.2. Закриття кримінального провадження
9.3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності
9.4. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру

9.1. Поняття, підстави, процесуальний порядок закінчення досудового розслідування

Завершальним етапом досудового розслідування є його закінчення, яке полягає в тому, що слідчий за погодженням з прокурором або прокурор у найкоротший строк, на підставі доказів, ухвалюють підсумкове процесуальне рішення, яке полягає у визначенні подальшого руху кримінального провадження. Досудове розслідування вважається закінченим тоді, коли виконані всі його завдання щодо швидкого, повного, неупередженого розслідування.

Зважаючи на наявність двох форм досудового розслідування, як-от досудове слідство, яке проводиться в разі вчинення злочину, та дізнання, стосовно розслідування кримінального проступку законодавець передбачив деякі особливості щодо закінчення останнього.

Так, відповідно до ст. 283 КПК України прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину ухвалити одне з таких рішень:

– закрити кримінальне провадження;

– звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

– звернутися до суду з обвинувальним актом;

– звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

У разі закінчення дізнання дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але *не пізніше 72 годин* з моменту затримання особи в порядку, визначеному КПУ України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом з повідомленням про підозру (ст. 301 КПК України). Прокурор, не пізніше 3 днів після отримання матеріалів дізнання та повідомлення про підозру, а у разі затримання особи, яка перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим (п. 4, ст. 298^2 КПК України), *протягом 24 годин* має вчинити одну з таких дій:

– прийняти одне з передбачених ст. 283 КПК України рішень;

– повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця (звільнивши при цьому затриманого);

– направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства у разі виникнення ознак злочину (ст. 298^2 КПУ України).

Здійснений аналіз КПК України свідчить, що наслідками закінчення досудового розслідування є припинення здійснення повноважень слідчого, дізнавача щодо проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, а також повноважень інших суб'єктів досудового розслідування на ухвалення процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій, відповідно, припиняється функція судового контролю за дотриманням законності на стадії досудового розслідування.

Відомості про закінчення досудового розслідування та ухвалення відповідного рішення в обов'язковому порядку вносяться до ЄРДР.

Ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування вимагає від слідчого, дізнавача систематизувати матеріали кримінального провадження та належно їх оформити.

Систематизація матеріалів кримінального провадження може здійснюватися у хронологічному або тематичному порядку, на розсуд слідчого, при цьому головною вимогою є зрозумілість кримінального провадження та доступність його вивчення судом, особливо це стосується багатоепізодних проваджень або проваджень з декількома обвинуваченими.

Хронологічний спосіб систематизації кримінального провадження передбачає формування матеріалів залежно від дати проведення процесуальної дії, ухвалення процесуального рішення або отримання листів, довідок, відповідей на запити тощо (доречно застосовувати під час формування матеріалів дізнання).

Тематичний спосіб передбачає групування провадження за епізодами вчинених кримінальних правопорушень або підозрюваними. Оскільки в межах кожної групи матеріали формуються у хронологічному порядку, можна дійти висновку, що часто ці два способи систематизації поєднуються.

Відомчими нормативними актами передбачено, що кримінальне провадження перед надсиланням повинно бути належним чином оформлене: містити внутрішній опис документів, поміщене в папку для паперів, аркуші пронумеровані, прошиті та скріплені печаткою. На зворотному боці останнього аркуша кримінального провадження слідчий (дізнавач), який його оформив, ставить свій підпис із зазначенням своєї посади, дати, кількості підшитих у томі аркушів (цифрами та словами), при чому за технічними правилами, один том не повинен містити більше ніж 250 аркушів.

9.2. Закриття кримінального провадження

Рішення про закриття кримінального провадження є одним з найважливіших на стадії досудового розслідування, адже воно забезпечує охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, в міру його вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений

або засуджений, або підданий необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 КПК України).

Відповідно до ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається слідчим, дізнавачем, за погодженням з прокурором або прокурором, якщо:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

4) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі;

5) втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння;

6) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

7) існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

8) потерпілий, або його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

9) щодо кримінального правопорушення не отримано згоди держави, яка видала особу;

10) досягнутий податковий компроміс стосовно податкових зобов'язань особи, яка ухилялася від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

11) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження в разі відсутності події кримінального правопорушення, відсутності складу кримінального правопорушення або досягнення податкового компромісу, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог підслідності.

12) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Також, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження у разі, якщо строк досудового розслідування закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання прокурору про закриття кримінального провадження у разі, якщо не встановлено

особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності та в разі, якщо існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 10 ст. 284 КПК України.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;

Кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі;

3) якщо втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, а підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою;

4) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком підтримання обвинувачення потерпілим у формі приватного обвинувачення;

5) досягнуто податкового компромісу стосовно податкових зобов'язань особи, яка ухилялася від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Щодо юридичної особи провадження закривається, якщо відсутні підстави для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, відповідно до ст. 96^6 КК України такими заходами є штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи

Про закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову, а суд постановляє ухвалу, при цьому провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, а також у разі закриття кримінального провадження або винесення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Якщо в кримінальному провадженні встановлена відсутність події кримінального правопорушення, встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення, втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, досягнуто податковий компроміс або існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з наведених підстав, а жодній особі не повідомлено про підозру, слідчий дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження.

Прокурор може закрити кримінальне провадження щодо підозрюваного, при цьому це не є перешкодою для продовження досудового розслідування цього кримінального правопорушення.

Про рішення щодо закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач обов'язково повідомляє заявника, потерпілого та прокурора. Після цього

прокурор, у *25-денний* термін після отримання копії постанови про закриття, має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю, або за скаргою заявника, потерпілого, поданою у десятиденний термін після отримання останнім копії постанови.

Постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження через смерть обвинуваченого здійснюється лише після повідомлення одного з близьких родичів або членів сім'ї, захисника обвинуваченого про клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням їм права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. Та таке провадження підлягає закриттю, якщо у десятиденний строк це клопотання не надходило.

Виняток становить необхідність продовження провадження для реабілітації померлого.

Постановлення ухвали про закриття кримінального провадження через втрату чинності закону, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, потребує обов'язкової згоди підозрюваного на закриття провадження з даної підстави. Якщо ж підозрюваний не погоджується, суд закриває кримінальне провадження з підстави не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку чи нетяжкого злочину.

У разі якщо під час підготовчого провадження або судового розгляду буде з'ясовано, що втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, суд зупиняє судовий розгляд і запитує згоду обвинуваченого на закриття кримінального провадження. За відсутності згоди обвинуваченого суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження через не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку чи нетяжкого злочину.

Враховуючи викладене, варто зауважити, що підстави закриття кримінального провадження можна поділити на *реабілітуючі* та *нереабілітуючі*.

Реабілітуючими вважаються підстави, які свідчать про невинуватість особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, та закриття кримінального провадження на їх підставі знімає з особи всі підозри й передбачає можливість відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями чи бездіяльністю уповноважених осіб і відновленню її гідності та репутації.

До таких підстав належать:

– встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

– встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;

– не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

– існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з передбачених КПК України підстав.

Умовою закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав є встановлення під час досудового розслідування як самого факту вчиненого діяння, так і наявності у ньому складу кримінального правопорушення, але відсутні достатні докази, що вказують на вчинення даного діяння саме підозрюваним.

Слідчий, дізнавач, прокурор або суд робить висновок про непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Такий висновок може бути зроблений з урахуванням вірогідного встановлення невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або вичерпання всіх можливостей для збирання додаткових доказів, а всі сумніви щодо винуватості трактуються на користь підозрюваного, обвинуваченого відповідно до засади презумпції невинуватості.

Варто пам'ятати, що закриття кримінального провадження через не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати не є підставою для закінчення досудового розслідування, адже не досягнуто його мети та не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Нереабілітуючими вважаються підстави, які застосовуються щодо особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, проте в силу певних обставин кримінальне провадження щодо такої особи виключається.

Такими обставинами є:

– набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

– помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого;

– існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

– потерпілий (його представник) відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

– стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

– в разі досягнення податкового компромісу у визначеному законом випадку;

– існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з визначених КПК України підстав;

– в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Закриття провадження з нереабілітуючих обставин можливе за умови встановлення події кримінального правопорушення, складу кримінального правопорушення та причетності підозрюваного чи обвинуваченого до його вчинення.

При цьому особа, щодо якої закрито кримінальне провадження з нереабілітуючих підстав, не має права на відшкодування майнової або моральної шкоди.

Постанова та ухвала про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в установленому законом порядку.

9.3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності

Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху, особами, які керували транспортними засобами у стані сп'яніння), звільняється від кримінальної відповідальності в разі:

1) дійового каяття (ст. 45 КК України);
2) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
3) передачею особи на поруки (ст. 47 КК України);
4) зміни обстановки (ст. 48 КК України);
5) закінчення строків давності (ст. 49 КК України).

За наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності особі, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, роз'яснюється право на таке звільнення, суть підозри чи обвинувачення, підстави звільнення і право заперечувати проти закриття кримінального провадження із цієї підстави.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття кримінального провадження з підстав, передбачених для звільнення від кримінальної відповідальності, досудове розслідування та судове провадження проводиться в повному обсязі в загальному порядку (ст. 285 КПК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом – самостійно або за клопотанням прокурора.

Прокурор може звернутися з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності до суду одразу після встановлення підстав для такого звільнення та після отримання згоди підозрюваного, без проведення досудового розслідування у повному обсязі (ст. 286 КПК України).

Під час судового розгляду провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, до видалення суду до нарадчої кімнати, сторона кримінального провадження може звернутися до суду з клопотанням про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. У такому випадку суд зобов'язаний розглянути таке клопотання невідкладно (ст. 286 КПК України).

Під час розгляду клопотання повинні бути присутні сторони кримінального провадження та потерпілий. Суд зобов'язаний з'ясувати думку останнього щодо можливості такого звільнення.

У разі задоволення клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд закриває таке провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого.

Якщо ж суд встановить необґрунтованість клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, він своєю ухвалою відмовляє в його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або ж продовжує судове провадження в загальному порядку (ст. 288 КПК України).

Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

У разі звільнення від кримінальної відповідальності через передачу на поруки колективу підприємства, установи чи організації протягом року з дня такої передачі загальні збори відповідного колективу можуть ухвалити рішення про відмову в поручительстві, якщо така особа не виправдовує довіри колективу, ухиляється від заходів виховного характеру або порушує громадський порядок (ст. 289 КПК України).

Таке рішення направляється до суду, який розглядає питання притягнення особи до кримінальної відповідальності, безпосередньо з'ясовуючи наявність порушень особою умов передачі на поруки, а, переконавшись у цьому, суд своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку чи здійснює судове провадження (ст. 289 КПК України).

9.4. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру

Відкриття матеріалів іншій стороні. Слідчий, прокурор, дійшовши висновку щодо повноти зібраних матеріалів та визнавши сукупність зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, повідомляє підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів кримінального провадження (ст. 290 КПК України).

Під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження сторона має право копіювати або відображати відповідним чином будь-які речові докази, документи або копії з них.

Однак у документах, які надаються на ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не підлягають розголошенню під час судового розгляду. У разі звернення сторони кримінального провадження з клопотанням про отримання доступу до відомостей, які були видалені, суд може надати такий доступ.

Також, за запитом прокурора, сторона зобов'язана надати доступ до речових доказів, їх частин, документів, якщо сторона захисту має намір використати ці відомості в суді (ст. 290 КПК України).

Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні факт надання їм доступу до матеріалів кримінального провадження із зазначенням таких матеріалів.

Загального строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження не встановлено, сторонам, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення. Однак сторона може зловживати цим правом, в такому разі слідчий суддя за клопотанням однієї з сторін, з урахуванням складності кримінального провадження та його обсягу, зобов'язаний встановити граничний строк для ознайомлення.

Докази, які не були відкриті іншій стороні, не можуть бути використані в суді.

У разі закінчення провадження дізнання шляхом зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний надати особі, яка вчинила кримінальний проступок, її захиснику, потерпілому чи його представнику копії матеріалів дізнання шляхом їх вручення особисто, або у спосіб, передбачений для вручення повідомлень. Якщо вказані особи відмовляються отримати матеріали дізнання або зволікають з їх отриманням, дані особи визнаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання (ст. 301 КПК України).

Обвинувальний акт. Обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем та погоджується з прокурором, при цьому прокурор має право самостійно скласти обвинувальний акт лише у випадку, якщо він не погодиться зі складеним слідчим, дізнавачем актом (ст. 291 КПК України).

Обвинувальний акт це по суті підсумковий документ стадії досудового розслідування, яким виконується функція обвинувачення шляхом викладення сутності обвинувачення, кваліфікації та юридичної оцінки діяння підозрюваного, що в подальшому визначить межі судового розгляду.

У разі направлення обвинувального акта до суду до нього додаються реєстр матеріалів досудового розслідування, розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта (винятком є проведення спеціального досудового розслідування).

Якщо на досудовому розслідуванні був заявлений цивільний позов, він також додається до обвинувального акта, а також розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову (ст. 291 КПК України).

Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, до обвинувального акта також додається довідка про юридичну особу (найменування, юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації).

Забороняється надавати до суду інші документи до початку судового розгляду.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Ще однією формою закінчення досудового розслідування є звернення з

клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. У клопотанні, окрім відомостей, передбачених ст. 291 КПК України, необхідно також вказувати, який саме примусовий захід медичного характеру пропонується застосувати (ст. 292 КПК України).

Залежно від тяжкості вчиненого діяння, характеру та тяжкості захворювання прокурор може клопотати, а суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;

2) госпіталізація до закладу з наданням психіатричної допомоги із звичайним наглядом;

3) госпіталізація до закладу з наданням психіатричної допомоги з посиленим наглядом;

4) госпіталізація до закладу з наданням психіатричної допомоги із суворим наглядом (ст. 94 КК України).

Підставами для застосування примусових заходів медичного характеру є:

– вчинення особою кримінального правопорушення у стані неосудності;

– вчинення особою кримінального правопорушення у стані осудності, але особа захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку (ст. 503 КПК України).

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. Під час складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру обов'язково зазначається інформація про захід виховного характеру, який пропонується застосувати (ст. 292 КПК України).

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру до:

– неповнолітнього підозрюваного, який не досяг 18-річного віку;

– неповнолітнього, який досяг 11-річного віку, але не досяг віку кримінальної відповідальності за інкримінованим йому кримінальним правопорушенням.

Підставами для застосування примусових заходів виховного характеру є:

1) вчинення неповнолітнім підозрюваним кримінального правопорушення вперше;

2) неповнолітнім вчинено кримінальний проступок або нетяжкий злочин;

3) на думку прокурора, неповнолітній може виправитися без застосування покарання (ст. 497 КПК України).

До неповнолітнього судом, за клопотанням прокурора або без нього, можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру:

1) застереження;

2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу або окремих громадян;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяної майнової шкоди;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років (ст. 105 КПК України).

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру може бути складене і направлене до суду лише за умови, що неповнолітній підозрюваний (обвинувачений) та його законний представник не заперечують проти цього (ст. 497 КПК України).

Надання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, кожен, хто притягується до кримінальної відповідальності, має право бути терміново, зрозумілою мовою, детально повідомлений про підстави та характер пред'явленого обвинувачення.

Саме тому, одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (виняток становить проведення спеціального досудового розслідування), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, під розписку.

Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються її представнику (ст. 293 КПК України).

ТЕМА 10. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає єдиний порядок кримінального провадження. Це випливає із засади рівності громадян перед законом і судом, що передбачена Конституцією України (ст. 24). Для забезпечення принципу рівності громадян перед судом найбільш ефективним є створення єдиного стандартизованого порядку кримінального провадження (досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність).

Забезпечення єдиного порядку провадження обумовлюється уніфікацією кримінально-процесуальної форми як передбаченого кримінальним процесуальним законом порядку здійснення усієї кримінально-процесуальної діяльності.

Залежно від мети і завдань кримінальної процесуальної діяльності кримінальна процесуальна форма може бути уніфікованою (тобто єдиною) або диференційованою (тобто характеризуватися наявністю різних порядків здійснення кримінального провадження).

Уніфікація кримінальної процесуальної форми має важливе значення в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінальних процесуальних відносин, а також для забезпечення правової визначеності у питанні порядку кримінального провадження, статусу його окремих учасників, дотримання принципу рівності перед законом і судом.

З огляду на існування особливих умов, як-от: готовність сторін кримінального конфлікту до компромісу, незначна суспільна небезпека вчиненого, особливий суб'єкт кримінального правопорушення, місце його вчинення тощо, процесуальний закон передбачає провадження, які відрізняються від звичайного. У цьому разі йдеться про диференційовані (особливі) порядки проваджень.

Диференціація процесуальної форми полягає в наявності різних порядків (процедур) здійснення кримінального провадження, які так чи інакше відрізняються від його загального порядку (є спрощеними або ускладненими порівняно із загальним порядком, або істотно від нього відрізняються процедурами, що застосовуються (наприклад, провадження на підставі угод (статті 468–476 КПК України), проведення скороченого судового розгляду (ч. 3 ст. 349 КПК України), спеціальне досудове розслідування (статті 297^1–297^5 України) тощо).

Диференціація процесуальної форми кримінальних проваджень закономірно зумовлює необхідність чіткої юридичної визначеності як спрощених процедур, так і інших ускладнених порядків притягнення окремих осіб до кримінальної відповідальності, які відповідали б засадам правової держави й завданням забезпечення справедливого правосуддя.

Ця форма провадження запроваджена 07.10.2014 р. й безпосередньо врегульована у главі 24^1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України.

Спеціальне досудове розслідування – це екстраординарний порядок здійснення досудового розслідування, який застосовується у передбачених кримінальним процесуальним законом випадках ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду, спрямований на забезпечення доказування на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні з урахуванням стандартів справедливого правосуддя.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110^2, 111, 111^1, 111^2, 112, 113, 114, 114^1, 114^2, 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, частинами 2–3 ст. 146, статтями 146^1, 147, частинами 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255–258^6, 348, 364, 364^1, 365, 365^2, 368, 368^2, 368^3, 368^4, 369, 369^2, 370, 379, 400, 408, 436, 436^1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу його для обміну як військовополоненого, та такий обмін відбувся.

Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Якщо в кримінальному провадженні повідомлено про підозру декільком особам, слідчий, прокурор вправі звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких наявні передбачені ч. 2 ст. 297^1 КПК України підстави, а стосовно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому самому кримінальному провадженні здійснюватиметься згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором.

У клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування з підстав, передбачених КПК України, крім передбачених абзацом другим частини другої ст. 297[1] КПК України, зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини;

4) відомості про те, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук;

5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

У клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування з підстави, передбаченої абзацом другим частини другої ст. 297[1] КПК України, зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв’язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини;

4) матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та факт обміну;

5) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов’язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ст. 297[2] КПК України, повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-

якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи, щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Якщо у справі декілька підозрюваних, слідчий суддя постановляє ухвалу лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких існують обставини, передбачені частиною другою ст. 297^1 КПК України.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику.

Якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті

Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування у зв'язку з ухваленням уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Функціональне *призначення спеціального досудового розслідування* полягає у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і подальшого судового розгляду шляхом збирання доказів у кримінальних провадженнях в умовах протидії розслідуванню з боку підозрюваного у формі ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду та забезпечення права підозрюваного на захист через реалізацію його процесуальних прав під час такого досудового розслідування захисником.

ТЕМА 11. ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Аналіз ефективності роботи слідчих підрозділів органів досудового розслідування виявив необхідність розмежування діяльності з розслідування злочинів та кримінальних проступків, адже завантаженість слідчих розслідуванням нетяжких злочинів призводила до зниження розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів. Як наслідок, законодавець ухвалив Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII, яким запровадив інститут кримінальних проступків. Відповідно, до КПК України внесено зміни, які передбачили, що органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ст. 3 КПК України).

Відповідно до ст. 12 КК України кримінальним проступком є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або інше покарання, не пов’язане з позбавленням волі.

Також, за вчинення кримінального проступку може бути призначене покарання у вигляді громадських робіт, виправних робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешту чи обмеження волі.

Дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (статті 3, 38 КПК України).

Здійснивши аналіз норм кримінального процесуального законодавства, можна виділити три етапи провадження дізнання:

– початковий – розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, хоча, на відміну від досудового слідства, дізнавач, як виняток, має право отримати інформацію про вчинене кримінальне правопорушення до внесення відомостей в ЄРДР, з метою встановлення особи, яка вчинила кримінальний проступок, виявлення слідів його вчинення;

– основний – з моменту повідомлення особі про підозру, який спрямований на формування достатньої сукупності доказів для ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування;

– завершальний – з моменту надання доступу до матеріалів дізнання, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження й до ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування або закриття кримінального провадження.

Початок досудового розслідування у формі дізнання. Дізнання – це різновид діяльності органів досудового розслідування, яка регламентована кримінальним процесуальним законом, здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами під процесуальним керівництвом прокурора та контролем суду щодо виконання завдань досудового розслідування.

Відповідно до ст. 214 КПК України дізнавач невідкладно, але *не пізніше 24 годин* після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає дізнання.

Через 24 години з моменту внесення відомостей дізнавач зобов'язаний надати заявнику витяг з ЄРДР.

Частина 3 ст. 214 КПК України передбачає, що з метою оперативного з'ясування обставин вчинення кримінального проступку дізнавач має право, до внесення відомостей в ЄРДР, здійснити такі дії:

– провести огляд місця події;

– відібрати пояснення;

– провести медичне освідування;

– отримати висновок спеціаліста;

– за згодою зняти показання з технічних приладів та технічних засобів, що мають функцію фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

– вилучити знаряддя та засоби вчинення кримінального проступку, речі, документи, що є безпосередніми предметами кримінального проступку, або виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Можливість проведення вказаних дій до внесення відомостей у ЄРДР зумовлена перш за все тим, що зволікання може призвести до втрати доказів.

Місце проведення дізнання визначається залежно від того, до юрисдикції якого органу належить місце вчинення кримінального проступку.

Якщо під час проведення дізнання дізнавачеві стануть відомі обставини, які свідчитимуть, що розслідування цього кримінального правопорушення не віднесене до його компетенції, він повинен проводити розслідування, поки прокурор не визначить підслідність.

Якщо під час розслідування кримінального проступку буде з'ясовано, що особа вчинила злочин, дізнавач, за погодженням прокурора, передає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування за підслідністю.

Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. У таких випадках розслідування злочину та кримінального проступку здійснюється за правилами досудового слідства.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів дізнання ухвалюється прокурором та не може бути оскаржене.

Строки досудового розслідування у формі дізнання. Згідно зі ст. 115 КПК України строки кримінального провадження обчислюються годинами, днями та місяцями та тривають з моменту внесення відомостей у ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, або ухвалення рішення про закриття кримінального правопорушення.

Стаття 219 КПК України визначає лише строки закінчення дізнання, з дня повідомлення особі про підозру, так, досудове розслідування повинно бути закінчене:

1) **протягом 72 годин** – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи без ухвали слідчого судді (ст. 298^2 КПК України):

– *до сімдесяти двох годин*, якщо особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

– *до двадцяти чотирьох годин*, у разі якщо особа перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим;

– *до сімдесяти двох годин*, у разі затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, якщо вона ухиляється від органів досудового розслідування чи суду.

2) **протягом 20 діб** – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадку, якщо підозрюваний не визнає вину, або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) **протягом 1 місяця** – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального проступку до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру окремо КПК України не визначається. У цьому випадку ми керуємося статтями 49, 106 КК України, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків, якщо з дня вчинення кримінального проступку і до набрання вироком законної сили минули такі строки:

– *два роки* – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі; у разі вчинення кримінального проступку особою віком до 18 років;

– *три роки* – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у вигляді обмеження волі.

Строки досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку можуть бути продовжені прокурором до *1 місяця*, якщо існують труднощі провадження через:

– затримання особи, яка відмовлялася виконувати законну вимогу уповноваженої особи щодо припинення кримінального проступку; чинила опір; намагалася залишити місце вчинення кримінального проступку; перебувала у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; ухиляється від органів досудового розслідування чи суду;

– невизнання вини собою підозрюваного;

– необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій;

– вчинення кримінального проступку неповнолітнім.

Строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає (ст. 294 КПК України).

Особливості доказування під час провадження дізнання. Зважаючи на те, що *доказами* у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, зрозуміло, що домисли, позиції сторін та зроблені ними висновки на підставі попереднього пізнання доказами не є.

Обов'язковими ознаками доказів є їх:

– *належність* – спроможність прямо чи непрямо підтверджувати існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 85 КПК України);

– *допустимість* – отримання доказів у визначеному КПК України порядку (ст. 86 КПК України);

– *достовірність* – відсутність впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини кримінального правопорушення, які мають значення (ст. 96 КПК України);

– *достатність* – можливість дійти висновку про наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню, відповідно до свого внутрішнього переконання (статті 3, 42 КПК України).

Відповідно до статей 84, 298[1] КПК України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки є:

– показання;

– речові докази;

– документи;

– висновки експертів;

– пояснення осіб;

– результати медичного освідування;

– висновок спеціаліста;

– отримані за згодою показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Доказування під час провадження дізнання – це здійснювана в межах, визначених кримінальним процесуальним законом, діяльність, спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, і обов'язок якої покладається на прокурора, а в установлених КПК України випадках – потерпілого (статті 91–92 КПК України).

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування у формі дізнання. Заходами забезпечення кримінального провадження *є заходи, які застосовуються з метою досягнення його дієвості, та відповідно до ст. 131 КПК України ними є:*

– виклик дізнавачем, прокурором;

– привід;

– накладення грошового стягнення;

– тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;

– тимчасовий доступ до речей і документів;

– тимчасове вилучення майна;

– арешт майна;

– затримання;

– особисте зобов'язання;

– особиста порука.

Дізнавач, за погодженням з прокурором, має право звертатися до слідчого судді з клопотанням про застосування зазначених вище заходів забезпечення кримінального провадження, окремі з них має право застосовувати самостійно (виклик, тимчасове вилучення майна, затримання особи).

Для застосування заходів забезпечення кримінального провадження дізнавач повинен довести, що:

– існує обґрунтована підозра щодо вчинення такого кримінального проступку, який би потребував їх застосування;

– ступінь втручання у права і свободи особи в разі застосування заходів забезпечення виправдовується потребами досудового розслідування;

– їх застосування достатньо для виконання визначеного в клопотанні завдання.

Проте варто пам'ятати, що дізнавач має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, в порядку ст. 208 КПК України, якщо особу застали під час вчинення кримінального проступку або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок та лише за умови, що ця особа (ст. 298^2 КПК України):

– відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

– намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

– під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

– перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється *не більш як на три години з моменту фактичного затримання*.

У своїй постанові від 15.06.2021 р. № 204/6541/16-к Касаційний кримінальний суд Верховного суду зауважив, що затримання та особистий обшук затриманої особи може відбувалися до внесення відомостей у ЄРДР, оскільки затримання без ухвали слідчого судді є непередбачуваною подією та не суперечить вимогам кримінального процесуального закону.

Крім того, ст. 298^3 КПК України передбачає можливість вилучення речей і документів, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей уповноваженою службовою особою Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України.

Вилучені речі й документи зберігаються органом, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У виняткових випадках вилучені речі й документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують.

Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про затримання.

Вилучені під час обшуку затриманої особи речі й документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, *визнаються речовими доказами*, про що дізнавачем виноситься відповідна *постанова*, та приєднуються до матеріалів дізнання.

Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК України).

Проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час провадження дізнання. Відповідно до ст. 300 КПК України під час досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, а також такі НСРД, як: здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України); установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектрон-ного засобу), тобто застосування технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або

мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку – даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ст. 268 КПК України).

А також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідування, отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта, знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР.

Загальними правилами для проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД під час провадження дізнання є:

– наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети;

– обов'язкове роз'яснення прав і обов'язків учасників перед її початком;

– проведення слідчих (розшукових) дій дозволяється з 6 години до 22 години, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального проступку чи втечі підозрюваного;

– присутність не менше ніж двох незаінтересованих осіб (понятих) або застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчої (розшукової) дії, за винятком обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи, обшук особи – обов'язкове залучення не менше ніж двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії;

– слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків дізнання, окрім проведення слідчих (розшукових) дій у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом;

– НСРД проводяться лише у випадках, якщо відомості про кримінальний проступок та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб;

– обов'язкова фіксація ходу та результатів слідчих (розшукових) дій та НРСД у відповідному протоколі.

Варто пам'ятати, що для проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, окрім фактичної підстави, необхідна юридична підстава, залежно від виду дії, яку планується провести, так:

1) за рішенням дізнавача проводиться:

– допит особи;

– одночасний допит двох і більше осіб;

– пред’явлення для впізнання;

– огляд (огляд житла чи іншого володіння особи лише за добровільною згодою власника);

– слідчий експеримент (окрім випадків його проведення в житлі чи іншому володінні особи, якщо немає добровільної згоди власника);

– освідування (добровільне).

2) за постановою прокурора:

– освідування особи (в разі примусового проведення);

– проведення експертизи (або за постановою дізнавача, погодженою прокурором);

– зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (або за постановою дізнавача, погодженою прокурором);

– здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов’язаний з подоланням системи логічного захисту;

3) за рішенням суду:

– допит під час досудового розслідування в судовому засіданні;

– обшук житла чи іншого володіння особи (окрім невідкладних випадків, пов’язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення);

– огляд житла чи іншого володіння особи (в разі відмови в наданні згоди особи на його проведення);

– проведення експертизи (за клопотанням сторони захисту);

– отримання зразків для експертизи;

– установлення місцезнаходження радіообладнання.

Протоколи проведення НСРД з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених НСРД передаються прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення НСРД речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру, якщо:

– особа затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

– щодо особи складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений законом для вручення повідомлень (ст. 42 КПК України).

Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках (ст. 276 КПК України):

– затримання особи на місці вчинення кримінального проступку чи безпосередньо після його вчинення;

– обрання щодо особи запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання або особистої поруки;

– наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального проступку.

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності.

У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа *протягом 48 годин* має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи (ст. 298^4 КПК України).

Якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Не варто забувати, що, окрім визначених законом випадків повідомлення про підозру та підстав, необхідно дотримуватися низки умов, які варто враховувати під час ухвалення відповідного рішення:

– відсутність підстав для закриття кримінального провадження у формі дізнання;

– відсутність у дізнавача та/або прокурора обґрунтованого сумніву щодо достатності доказів для повідомлення особі про підозру;

– отримання доказів з процесуальних джерел, визначених КПК України.

Закінчення досудового розслідування у формі дізнання. Закінчення дізнання є завершальним етапом досудового розслідування, на якому дізнавач та прокурор здійснюють оцінку наявних доказів з точки зору належності, допустимості, достатності для ухвалення рішення.

У разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298^2 КПК України дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання, разом з повідомленням про підозру, про що невідкладно повідомити підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого (ст. 301 КПК України).

Після отримання матеріалів дізнання прокурор зобов'язаний не пізніше *3 днів*, а в разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298^2 КПК України – протягом *24 годин,* здійснити одну із зазначених дій:

1) ухвалити рішення про закриття кримінального провадження та негайне звільнення особи в разі її затримання в порядку ч. 4 ст. 298^2 КПК України;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання *до 1 місяця*;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом;

4) звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

5) звернутися до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України, а саме:

– дійовим каяттям;

– примиренням винного з потерпілим;
– передачею особи на поруки;
– зміною обстановки;
– закінченням строків давності;
– застосуванням примусових заходів виховного характеру;

6) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

У разі направлення прокурором обвинувального акта до суду строк затримання особи не повинен перевищувати *72 годин* з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок у суді.

У разі направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства строк затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298^2 КПК України зараховується до строку тримання особи під вартою.

У разі ухвалення прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах триденного строку, а в разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298^2 КПК України забезпечити можливість підозрюваному, його захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб.

Якщо зазначені вище особи відмовилися отримати копії матеріалів дізнання, вважаємо їх такими, що отримали доступ до вказаних матеріалів.

Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів.

У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

У разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання суд, за клопотанням сторони кримінального провадження, вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання, про що постановляє відповідну ухвалу.

Розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні. Суд може розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорює встановлені під час дізнання обставини і згоден з обвинувальним актом (ст. 302 КПК України).

Тобто, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, у якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення

судового розгляду в судовому засіданні, встановивши під час дізнання, що підозрюваний:

– беззаперечно визнав свою винуватість;

– не оспорює встановлені досудовим розслідуванням обставини;

– згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності.

Однак це можливо лише у випадку, якщо потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду.

Перед ухваленням рішення про направлення до суду обвинувального акта з клопотанням щодо розгляду матеріалів дізнання в спрощеному порядку дізнавач, прокурор зобов'язаний:

– роз'яснити зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин;

– роз'яснити, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, не дослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини;

– упевнитися, що підозрюваний, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надали свою згоду на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні добровільно.

Крім того, дізнавач, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Загалом, розгляд матеріалів кримінального *провадження в спрощеному порядку* передбачає прискорення кримінального провадження, усунення необґрунтованої тяганини під час розгляду кримінального провадження і дає змогу забезпечити вирішення його завдань за процесуальної і ресурсної економії.

До обвинувального акта разом з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні додається:

– письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

– письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

– матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

ТЕМА 12. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

12.1. Поняття та суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування
12.2. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування
12.3. Оскарження недотримання розумних строків
12.4. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування
12.5. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора

12.1. Поняття та суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

Статтею 24 КПК України зазначено, що кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України. Окрім того, гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого, дізнавача є одним із засобів забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів суб'єктів, які беруть у ньому участь.

В юридичній літературі оскарження розглядається з різних позицій:

– як право людини;

– як інститут кримінального процесуального права;

– як кримінальна процесуальна гарантія.

Конфлікти, що виникають між людьми, і пошуки виходу із цих ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується встановленням доступних, простих процедур у кримінальному процесі.

Такою процедурою в кримінальному провадженні є оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які ведуть процес.

Під процедурою оскарження в праві розуміється офіційно встановлений порядок дій під час формування матеріалів. Розглядаючи теоретичні положення процедури, зазначимо, що вона є системою контролю, що включає: досягнення конкретного результату; порядок реалізації правовідносин, що перебувають у певній динаміці.

Важливим є те, що правова процедура має всі перераховані ознаки, а її особливість полягає у тому, що вона діє в правовому полі. Різновид юридичної

процедури, срямований на виявлення й реалізацію матеріальних правовідносин, входить до юридичного процесу.

У юридичній літературі висловлені різні погляди щодо поняття оскарження в кримінальному процесі та його ознак. Отже, *оскарження* – це врегульована кримінальним процесуальним законодавством діяльність учасників кримінального процесу з подання, прийому, реєстрації, розгляду та вирішення скарги щодо порушення прав, свобод та законних інтересів осіб шляхом прийняття рішення, здійснення дій або допущення бездіяльності посадовими особами, які ведуть процес.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування здійснюється шляхом подачі скарги до відповідних органів.

Предметом оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є:

– процесуальні рішення;

– процесуальні дії;

– бездіяльність.

Відповідно до глави 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» КПК України існують такі процедури оскарження:

– оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора (статті 303–307 КПК України);

– оскарження недотримання розумних строків (стаття 308 КПК України);

– оскарження ухвал слідчого судді (статті 309–310 КПК України);

– оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора (статті 311–313 КПК України).

12.2. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування

На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора (ст. 303 КПК України):

– бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

– рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

– рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, одним із близьких родичів або членом сім'ї, коло яких визначено КПК України, та/або захисником померлого, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

– рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

– рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час застосування заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

– рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

– повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником;

– відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9^1 ч. 1 ст. 284 КПК України, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами відповідно до статей 314–316 КПК України.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, передбачені п. 5 та 6 ч. 1 ст. 303 КПК України, а саме:

– рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

– рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час застосування заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Порядок подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. У разі оскарження бездіяльності обчислення строку оскарження починається із дня, що наступає після останнього дня, який відведено КПК України для вчинення слідчим, дізнавачем або прокурором відповідної дії.

Згідно зі ст. 116 КПК України строк подання скарги на стадії досудового провадження не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до його закінчення на пошту або передано особі, уповноваженій її прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у лікувально-профілактичному закладі охорони здоров'я чи закладі з надання психіатричної допомоги, спеціальній навчально-виховній установі, – якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення відповідного строку. У випадку пропуску строку, встановленого для подання скарги, скарга повертається особі, якщо під час її подання особа не порушила питання про поновлення цього строку.

Слідчий суддя, за наявності відповідної заяви, може поновити строк, якщо його було порушено з поважних причин (хвороба, відрядження, стихійне лихо, хвороба близьких родичів тощо). Підставою для поновлення строків також може бути визнано й об'єктивні причини, внаслідок яких особа не змогла вчасно реалізувати своє право на подання скарги.

Після надходження скарги до суду, слідчий суддя може ухвалити одне з таких рішень:

– про відкриття провадження;

– про повернення скарги (якщо скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 303 КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення);

– про відмову у відкритті провадження (якщо скарга, подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, які не підлягають оскарженню).

Про прийняте рішення суд слідчий суддя виносить ухвалу. У випадках повернення скарги та відмови у відкритті провадження копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом зі скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Окрім того, повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України. Однак це правило не стосується випадків

повторного подання скарги, яку було повернуто у зв'язку з пропущенням встановленого процесуального строку.

Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–380 КПК України, з урахуванням положень гл. 26 КПК України. Якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду. Водночас варто мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 306 КПК України скарга має бути розглянута не пізніше 72 годин з моменту її надходження до суду, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження. Для розгляду цієї скарги законом встановлено п'ятиденний строк.

Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, дізнавача чи прокурора. Водночас слідчий, дізнавач чи прокурор має право самостійно реагувати та усувати допущені порушення без рішення слідчого судді по суті скарги. У ч. 2 ст. 305 КПК України зазначено, що слідчий, дізнавач чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, передбачені пунктами 1, 2, 5 і 6 ч. 1 ст. 303 КПК України, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Отже, у разі надходження скарги до слідчого судді на бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, – слідчий, дізнавач чи прокурор має право, до ухвалення рішення слідчим суддею, внести відомості до ЄРДР, повернути тимчасово вилучене майно чи вчинити інші процесуальні дії, які він зобов'язаний вчинити, відповідно.

У разі оскарження до слідчого судді рішення про зупинення досудового розслідування воно може бути відновлено постановою слідчого, дізнавача чи прокурора.

Прокурор може самостійно скасувати рішення, що передбачене пунктами 3, 10 ч. 1 ст. 303 КПК України й оскаржується в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 284 КПК України, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Підтвердженням реагування на протиправну бездіяльність є вчинення відповідних дій або винесення рішення, яке слідчий, дізнавач чи прокурор не вчинили або не ухвалили, але зобов'язані були це зробити.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого, дізнавача чи прокурора, рішення, дії чи

бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого, дізнавача чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

За результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора постановляється ухвала слідчого судді (ст. 307 КПК України).

У КПК України визначено вичерпний перелік рішень, які може бути ухвалено за результатами розгляду скарги:

– про скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора;

– про скасування повідомлення про підозру;

– про зобов'язання припинити дію;

– про зобов'язання вчинити певну дію;

– про відмову у задоволенні скарги (якщо підстави для задоволення скарги відсутні).

Ухвала за результатами розгляду скарги постановляється у нарадчій кімнаті та викладається окремим процесуальним документом із дотриманням вимог ст. 372 КПК України.

У ч. 3 ст. 307 КПК України зазначено, що ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, скарги на відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, визначених п. 9^1 ч. 1 ст. 284 КПК України, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру.

Водночас положення ч. 3 ст. 307 КПК України щодо заборони оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р(II)/2020 від 17.06.2020 р. Отже, ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, також може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подається безпосередньо до апеляційного суду протягом п'яти днів з дня її оголошення. Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення. Якщо ухвалу слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Верховний Суд у постанові від 18.11.2019 р. у справі № 760/12179/16-к (провадження № 51-9550кмо18) зробив висновок про те, що якщо ухвала слідчого судді постановлена без виклику особи, інтересів якої вона стосується та яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи має

обчислюватись з дня отримання копії судового рішення, незалежно від наявності інших джерел інформування про прийняте рішення.

12.3. Оскарження недотримання розумних строків

Статтею 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право кожного на розгляд справи упродовж розумного строку.

Відповідно до ст. 308 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування.

Предметом оскарження є недотримання розумних строків. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ст. 28 КПК України).

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

– складність кримінального провадження;

– поведінка учасників кримінального провадження;

– спосіб здійснення слідчим, дізнавачем, прокурором і судом своїх повноважень.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у найкоротші строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите. Окрім того, кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи повинно бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

У ст. 308 КПК України встановлено особливий порядок оскарження недотримання розумних строків, відповідно до якого, на відміну від інших скарг, що можуть бути подані на стадії досудового провадження, скарга на недотримання розумних строків подається прокурору вищого рівня, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання.

У випадку задоволення скарги прокурор вищого рівня зобов'язаний надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень.

Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 114 КПК України для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження.

Отже, сторона захисту (підозрюваний та його захисник) має право звертатися до слідчого судді зі скаргою на недотримання слідчим чи прокурором розумних строків чи клопотанням про встановлення певного строку для прийняття процесуального рішення чи вчинення процесуальної дії.

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Жовтневого районного суду м. Дніпро від 11.02.2020 р. у справі № 201/468/20 задоволено скаргу захисника підозрюваного на недотримання розумних строків досудового розслідування кримінального провадження, а також встановлено прокурору, що здійснює процесуальне керівництво, строк 1 (один) місяць для завершення проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні та прийняття одного з процесуальних рішень, передбачених ст. 283 КПК України.

Ухвали слідчих суддів, постановлені в порядку статей 28, 114 КПК, якими встановлюються процесуальні строки для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, згідно зі ст. 309 КПК окремому апеляційному оскарженню не підлягають (постанова Верховного Суду від 18.10.2019 р. у справі № 757/37346/18-к).

12.4. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування

Порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування визначено у параграфі 2 глави 26 КПК України. Оскарження ухвал слідчого судді здійснюються в апеляційному порядку.

Предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування є перелік ухвал слідчого судді, які зазначені в ч. 1, 2 ст. 309 КПК України. Крім цього переліку, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, постановлені у порядку ч. 2 ст. 117 КПК України (ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку), ч. 7 ст. 583 КПК України (ухвала слідчого судді про застосування чи відмову в застосуванні тимчасового арешту), ч. 9 ст. 584 КПК України (ухвала про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту), ч. 6 ст. 591 КПК України (ухвала про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу особи (екстрадицію).

Також необхідно зазначити, що положення ч. 3 ст. 307 КПК України щодо заборони оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р(II)/2020 від 17.06.2020 р. Отже, ухвала

слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, також може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, можна поділити на такі групи:

1) ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора:

– про відмову в задоволенні скарги на постанову слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК України);

– про відмову в задоволенні скарги на відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, визначених п. 9^1 ч. 1 ст. 284 КПК (ч. 3 ст. 307 КПК України);

– про скасування повідомлення про підозру або відмову в задоволенні скарги на повідомлення про підозру (ч. 3 ст. 307 КПК України);

– про повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК України);

– про відмову у відкритті провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК України);

– про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення.

2) ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні:

– про відмову в наданні дозволу на затримання (ч. 5 ст. 190 КПК України);

– про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні (ст. 183 КПК України);

– про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (ст. 199 КПК України);

– про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні (ст. 181 КПК України);

– про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (ст. 181 КПК України);

– про застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу (ст. 182 КПК України);

– про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні (ст. 499 КПК України);

– про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні (ст. 499 КПК України);

– про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову в такому направленні (ст. 509 КПК України);

– про арешт майна або відмову в ньому (ст. 173 КПК України);

– про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення

підприємницької діяльності або інших, за відсутності яких фізична особа підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність (ст. 163 КПК України);

– про відсторонення від посади або відмову в ньому (ст. 154 КПК України);

– про продовження відсторонення від посади (ч. 2 ст. 158 КПК України);

– про відмову в здійсненні спеціального досудового розслідування (ст. 297^4 КПК України)

– про закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 ст. 284 КПК України;

– про застосування чи відмову в застосуванні тимчасового арешту (ч. 7 ст. 583 КПК України);

– про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту (ч. 9 ст. 584 КПК України);

– про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи (ч. 6 ст. 591 КПК України).

Відповідно до положень чинного КПК України скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

Поряд з цим, існує низка рішень Верховного Суду, якими по суті розширено перелік ухвал слідчих суддів, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Так, у постанові Великої палати Верховного Суду від 23.05.2018 р. у справі № 237/1459/17 зазначається, що у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилає положення ч. 3 ст. 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України.

Ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду заяви про роз'яснення судового рішення, якщо предметом розгляду було судове рішення, яке підлягає роз'ясненню в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 380 КПК (за винятком рішення слідчого судді апеляційного суду, ухваленого в порядку, передбаченому главою 21 КПК України, що не підлягає роз'ясненню), може бути оскаржена в апеляційному порядку на підставі ч. 4 ст. 380 КПК України. До такого висновку дійшла Об'єднана палата Верховного суду у рішенні від 18.11.2019 р. у справі № 367/3068/17.

Ухвала слідчого судді про зміну запобіжного заходу з особистого зобов'язання на домашній арешт підлягає апеляційному оскарженню, оскільки поняття «застосування запобіжного заходу», вжите у ст. 309 КПК України, охоплює не лише його обрання, але й зміну на інший (постанова Верховного Суду від 28.03.2019 р. у справі № 286/1695/18).

Ухвала слідчого судді про надання тимчасового доступу до речей і документів, відповідно до якої надано дозвіл слідчому на тимчасовий доступ до матеріалів кримінального провадження з можливістю їх вилучення без обмеження обсягу такого вилучення, підлягає апеляційному перегляду на підставі п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України, оскільки орган досудового розслідування

позбавляється можливості здійснювати свою діяльність у кримінальному провадженні, в якому він проводить досудове розслідування (постанова Верховного Суду від 23.10.2019 р. у справі № 575/27915/19-к).

На відміну від попередніх процедур оскарження, законодавець не визначає у главі 26 КПК України перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді. Тому в цьому випадку варто керуватись ст. 393 КПК України. Для вирішення питання про те, чи має особа право звертатись з апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді, необхідно враховувати, чи стосується оскаржувана ухвала прав, свобод, інших інтересів особи, яка звертається з апеляційною скаргою.

Апеляційна скарга подається в письмовій формі. Відповідно до ст. 396 КПК України в апеляційній скарзі зазначаються:

– найменування суду апеляційної інстанції;

– прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

– судове рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;

– вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;

– клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;

– перелік матеріалів, які додаються.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга.

Строк подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді становить п'ять днів з дня її оголошення, а для особи, яка перебуває під вартою, – з моменту вручення їй копії судового рішення (ст. 395 КПК України).

Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, за винятком випадків, визначених у КПК України (наприклад, ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду скарги на рішення про видачу особи у порядку ч. 6 ст. 591 КПК України).

Отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, автоматизована система документообігу суду під час реєстрації визначає суддю-доповідача, який невідкладно витребовує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше, як за день, повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших зацікавлених осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду. Після перевірки скарги на відповідність вимогам, які ставляться до неї, суддя-доповідач вправі ухвалити одне з таких рішень:

– про залишення скарги без руху (скарга не відповідає вимогам, передбаченим ст. 396 КПК України);

– про повернення скарги (у випадках, передбачених ч. 3 ст. 399 КПК України);

– про відмову у відкритті провадження (якщо апеляційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку);

– про відкриття провадження (ст. 398 КПК України).

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше, як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції (ст. 422 КПК України). Судовий розгляд апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді здійснюється за правилами судового розгляду в суді першої інстанції, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 405 КПК України.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

– залишити ухвалу без змін;

– скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

12.5. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, наділений відповідними повноваженнями, які передбачені ч. 2 ст. 36 КПК України. Також у ч. 4 ст. 40, ч. 3 ст. 40^1 КПК України зазначено, що слідчий, дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим, дізнавачем законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Однак під час досудового розслідування слідчий, дізнавач, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, ухвалені або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК України. Наприклад, не може бути оскаржено рішення прокурора про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження.

Предметом оскарження є рішення, дії чи бездіяльність прокурора, перелік яких у КПК України не визначено.

Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора (ст. 312 КПК України). Скарга слідчого, дізнавача на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше трьох днів з моменту ухвалення або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності.

Скарга слідчого, дізнавача подається прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується.

Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання.

Порядок вирішення скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора (ст. 313 КПК України). Службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язана розглянути цю скаргу протягом трьох днів з моменту її надходження і надіслати

своє рішення слідчому, дізнавачу та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.

За наслідками розгляду скарги можуть бути ухвалені рішення про:

– залишення рішення чинним, визнання законними вчинених дії чи бездіяльності;

– зміну рішення в частині;

– скасування рішення й ухвалення нового рішення, визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію.

У разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з-поміж службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було ухвалене або вчинене незаконне рішення, дія чи бездіяльність.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

ТЕМА 13. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

24.02.2022 р. Указом Президента України запроваджено воєнний стан в Україні.

Під час воєнного стану:

1) якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування ухвалює дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором *постанови про початок досудового розслідування* може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчі (розшукові) дії чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється *доступними технічними засобами* з подальшим складенням відповідного протоколу *не пізніше 72 годин* з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

Під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, – *проводяться без залучення понятих.* У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються *доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису*;

2) відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140 КПК України (Привід), 163 КПК України (Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів), 164

КПК України (Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів), 170 КПК України (Накладення арешту на майно), 173 КПК України (Вирішення питання про арешт майна), 206 КПК України (Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини), 219 КПК України (Строки досудового розслідування), 232 КПК України (Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування), 233 КПК України (Проникнення до житла чи іншого володіння особи), 234 КПК України (Обшук), 235 КПК України (Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи), 245 КПК України (Отримання зразків для експертизи), 245^1 КПК України (Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису), 246 КПК України (Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій), 247 КПК України (Слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій), 248 КПК України (Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії), 250 КПК України (Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді) та 294 КПК України (Загальні положення продовження строку досудового розслідування), – такі *повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури* за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді;

3) відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – с*трок досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора* з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою;

4) відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені статтями 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК України, – такі процесуальні дії *мають бути проведені невідкладно* за наявності можливості, *але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану*;

5) наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – *уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу.*

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений ст. 211 КПК України (затримана особа не *пізніше 60 годин* з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу).

Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду в строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.

Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду в строк, передбачений ст. 211 КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених ст. 615 КПК України, може бути *продовжений до одного місяця* керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

Про рішення, ухвалені прокурором у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК України, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів *не пізніше 10 днів* з дня повідомлення.

Скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених ст. 615 КПК України, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством.

У разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але *не більше ніж на два місяці.*

У разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК України порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але *не більше ніж на два місяці*.

У разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у строки, встановлені ст. 278 КПК України, якщо такі процесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути *продовжено до 48 годин*. Якщо особі не вручено

повідомлення про підозру упродовж сорока восьми годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

У кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату запровадження воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених ст. 219 КПК України.

Під час дії воєнного стану обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності скеровуються та розглядаються судами, у межах територіальної юрисдикції яких вчинено кримінальне правопорушення, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – судом, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що закінчив досудове розслідування, або іншим судом, визначеним у порядку, передбаченому законодавством.

Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, *можуть бути використані як докази в суді виключно* у випадку, якщо хід і результати такого допиту *фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації*.

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. За наявності обставин, що унеможливлюють участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий.

Дія положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК України може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливлюють участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора.

Копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов’язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора.

ТЕМА 14. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

14.1. Особливі порядки кримінального провадження як прояв диференціації та уніфікації кримінальної процесуальної форми
14.2. Здійснення досудового розслідування на підставі угод
14.3. Особливості досудового розслідування у формі приватного обвинувачення
14.4. Процесуальний порядок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб
14.5. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності
14.6. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру
14.7. Досудове розслідування, яке містить відомості, що становлять державну таємницю
14.8. Провадження досудового розслідування на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні

14.1. Особливі порядки кримінального провадження як прояв диференціації та уніфікації кримінальної процесуальної форми

Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає єдиний порядок кримінального провадження. Це логічно випливає із засади рівності громадян перед законом і судом, що передбачена ст. 24 Конституції України. Для забезпечення принципу рівності громадян перед судом найбільш ефективним є створення єдиного стандартизованого порядку кримінального провадження (досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність). Забезпечення єдиного порядку провадження обумовлюється уніфікацією кримінальної процесуальної форми, як передбаченого кримінальним процесуальним законом порядку здійснення усієї кримінальної процесуальної діяльності.

Водночас неможливо в усіх випадках застосовувати стандартний порядок провадження. Це пов'язано з тим, що в певних випадках кримінальна процесуальна форма повинна враховувати суттєві обставини, що впливають на порядок здійснення кримінального провадження.

Залежно від мети і завдань кримінальної процесуальної діяльності кримінальна процесуальна форма може бути уніфікованою (тобто єдиною) або диференційованою (тобто характеризуватися наявністю різних порядків здійснення кримінального провадження).

Уніфікація процесуальної форми має важливе значення в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу, а також для забезпечення правової визначеності у питанні порядку кримінального провадження, статусу його окремих учасників, дотримання принципу рівності перед законом і судом.

Диференціація процесуальної форми полягає в наявності різних порядків (процедур) здійснення кримінального провадження, які так чи інакше відрізняються від його загального порядку (є спрощеними або ускладненими порівняно із загальним порядком, або істотно від нього відрізняються процедурами, що застосовуються).

Диференціація процесуальної форми кримінальних проваджень закономірно зумовлює необхідність чіткої юридичної визначеності як спрощених процедур, так і інших ускладнених порядків притягнення окремих осіб до кримінальної відповідальності, які відповідали б засадам правової держави й завданням забезпечення справедливого правосуддя.

Особливу (диференційовану) форму кримінального провадження становлять:

– кримінальне провадження на підставі угод (глава 35 КПК України);

– кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК України);

– кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК України);

– кримінальне провадження щодо неповнолітніх (глава 38 КПК України);

– кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК України);

– кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40 КПК України);

– кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК України).

14.2. Здійснення досудового розслідування на підставі угод

Угоди в кримінальному провадженні – інститут кримінального провадження, спрямований на скорочення та спрощення процедури розгляду кримінальних проваджень, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження ресурсів та часу, зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд.

Основною *метою* провадження на підставі угод є процесуальна економія і досягнення оптимального балансу між інтересами протилежних суб’єктів кримінального провадження.

У ст. 468 КПК України передбачено можливість укладення таких видів угод:

– про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим;

– про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим.

Угода про примирення в кримінальному провадженні – це угода, яка укладається між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), в якій закріплюються дії, пов'язані з вчиненням правопорушення, які повинен здійснити підозрюваний і обвинувачений на користь потерпілого, а також умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого. При чому в угоді можуть бути передбачені як дії, спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, так і дії, не пов'язані з відшкодуванням шкоди, але пов'язані з правопорушенням (наприклад, публічне вибачення).

Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

У разі завдання шкоди юридичній особі угоду про примирення може бути укладено з представником цієї особи – керівником юридичної особи, іншою особою, уповноваженою законом або установчими документами, працівником юридичної особи за дорученням, особою, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні відповідно до укладеної з нею угоди на представництво. У зв'язку із цим, якщо потерпілим є юридична особа, до матеріалів кримінального провадження мають додаватися копії документів, що підтверджують правомочність конкретної особи представляти її інтереси, а в угоді у разі посилання на представника потрібно зазначати реквізити цих документів. Варто враховувати, що представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, за винятком процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представникові. *Зважаючи на викладене, неправильною є практика укладення угод з неналежними особами, зокрема з представником неповнолітнього потерпілого*[1].

Угода про примирення в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника (ч. 1 ст. 469 КПК України).

Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених КПК України**.**

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15

Особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК України).

Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого (ч. 2 ст. 469 КПК України).

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою, за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, унаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому, якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення. Такий підхід варто використовувати, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим[1].

У разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати такі обставини (ст. 470 КПК України):

– ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

– характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

– наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

– наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

В угоді про примирення зазначаються (ст. 471 КПК України):

– її сторони (процесуальний статус сторін, їхні анкетні дані);

– формулювання підозри;

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15

– правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– істотні для відповідного кримінального провадження обставини;

– розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення;

– узгоджене покарання та згода сторін на його призначення;

– наслідки укладення та затвердження угоди;

– наслідки невиконання угоди.

В угоді про визнання винуватості зазначаються (ст. 472 КПК України):

– її сторони (процесуальний статус сторін, їхні анкетні дані);

– формулювання підозри;

– його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– істотні для відповідного кримінального провадження обставини;

– беззастережне визнання підозрюваним своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення;

– обов'язки підозрюваного щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце);

– умови часткового звільнення підозрюваного від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків унаслідок вчинення ним кримінального правопорушення;

– узгоджене покарання та згода підозрюваного на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;

– наслідки укладення та затвердження угоди;

– наслідки невиконання угоди.

В угоді зазначається дата її укладення та вона скріплюється підписами сторін.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є:

1) для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394–424 КПК України та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України;

2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394–424 КПК України та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їхнього права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абз. 1 та 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України.

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, то обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду.

Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, які необхідні для збирання та фіксації доказів, що можуть бути втрачені зі спливом часу, або які не можливо буде провести пізніше без суттєвої шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди.

Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Ухвала про відмову в затвердженні угоди оскарженню не підлягає.

Безумовною перевагою здійснення кримінального провадження є те, що скорочуються строки досудового розслідування. Це особливо актуально, коли підозрюваний утримується під вартою.

Як відомо, ЄСПЛ неодноразово констатував порушення п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з надмірною тривалістю досудового тримання під вартою. Як приклад, можна навести «свіже» Рішення ЄСПЛ від 20.12.2018 р. у справі «Медведєв і Костюк проти України», в якій заявники скаржилися на надмірне тримання під вартою під час досудового слідства[1].

У справах «Харченко проти України» *(Kharchenko v. Ukraine)* (заява № 40107/02, від 10.02.2011 р.) та «Ігнатов проти України» *(Ignatov v. Ukraine)* (заява № 40583/15, від 15.12.2016 р.) ЄСПЛ вже встановлював порушення щодо аналогічних питань[2].

Варто зауважити, що, оскільки угода про визнання винуватості може бути укладена в тому числі у провадженні щодо тяжких злочинів, *велике значення має обґрунтування забезпечення співвідношення суспільного інтересу та приватного інтересу підозрюваного, обвинуваченого*. У цьому випадку інтерес держави (суспільства) щодо призначення належного покарання винному може підпорядковуватися зацікавленості в підвищенні ефективності досудового розслідування. Тобто в обмін на узгоджену міру покарання підозрюваний (обвинувачений) мав би сприяти викриттю співучасників злочину, повідомляти схему злочинної діяльності тощо.

14.3. Особливості досудового розслідування у формі приватного обвинувачення

Особливостям кримінального провадження у формі приватного обвинувачення присвячена глава 36 КПК України.

---

1. Справа «Медведєв і Костюк проти України» (Заяви № 61075/10 та № 27575/14) : рішення Європейського Суду з прав людини від 20 груд. 2018 р. *Міністерство юстиції* : [сайт]. URL: https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom

2. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text

Приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінальної процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання ним обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення.

Так, кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 477 КПК України.

Суттєва *риса інституту* приватного обвинувачення, полягає в дії такої засади, як диспозитивність, як у матеріальному, так і в процесуальному проявах. Це, своєю чергою, передбачає обов'язкову наявність особи, яка зацікавлена в оголошенні підозри, наділена для реалізації цієї функції відповідними правами й обов'язками та яка у зв'язку з цими обставинами повинна докласти певних зусиль до її висунення та підтримання.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність.

Незважаючи на те, що чинний КПК України використовує поняття «кримінального провадження у формі приватного обвинувачення», по суті провадження за кримінальними правопорушеннями, передбаченими у ч. 1 ст. 477 КПК України, є провадженням у формі приватно-публічного обвинувачення. Тобто після подачі заяви про кримінальне правопорушення потерпілим і внесення відомостей до ЄРДР тягар доказування обставин, передбачених у ст. 91 КПК України, покладається на слідчого, дізнавача, прокурора. Прокурором також підтримується обвинувачення у суді. Потерпілий має право у судовому провадженні підтримувати обвинувачення в суді тільки у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК України).

Як уже зазначалося, кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 477 КПК України.

Потерпілий має право подати до слідчого, дізнавача, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Як бачимо, особливістю кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за КПК України є те, що прокурор, слідчий, дізнавач у межах своєї компетенції зобов'язані розпочати досудове розслідування, але підставою в цьому випадку є лише заява потерпілого, тобто активна роль належить не прокурору, слідчому, дізнавачеві, а особі, яка звертається із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Отже, заява (повідомлення)

потерпілого зазвичай є єдиним законним приводом для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Важливою *умовою* приватного обвинувачення є відшкодування шкоди потерпілому. Відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має власну *специфіку,* яка проявляється в низці моментів: статусі заявника й обвинувача, порядку відкриття кримінального провадження, особливостях доказування, можливості в будь-який момент його закрити тощо.

Відмова потерпілого, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26 КПК України).

Передбачене у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України правило про можливість потерпілої особи відмовитись від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення було змінено Законом України № 2227-VIII «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» таким чином, що воно більше не розповсюджується на кримінальні провадження щодо *злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.*

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» *домашнім насильством* визнається – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Отже, якщо вищевказане кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством, то закриття кримінального провадження на підставі заяви потерпілого не можливо.

14.4. Процесуальний порядок досудового розслідування щодо окремої категорії осіб

Відповідно до ч. 1 ст. 10 КПК України, яка регламентує засаду кримінального провадження як рівність перед законом і судом, не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Однак певні категорії осіб під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями, встановленими як КПК України, так і

іншими законами України, які забезпечують їх захист від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності чи проведення щодо цих осіб процесуальних дій, які обмежують їхні права та свободи, можуть суттєво вплинути на їхню професійну чи громадську діяльність. Досудове розслідування щодо цих осіб має свої особливості, які пов'язані зі специфічним порядком початку досудового розслідування, повідомлення про підозру, застосування запобіжних заходів, проведення певних слідчих (розшукових) дій, НСРД, які обмежують права і свободи, тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 480 КПК України особливий порядок кримінального провадження застосовується щодо:

1) народного депутата України;

2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

3) кандидата у Президенти України;

4) Уповноваженого ВРУ з прав людини;

5) Голови, іншого члена Рахункової палати;

6) депутата місцевої ради;

7) адвоката;

8) Генерального прокурора**,** його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;

10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника.

Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення таких відомостей, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування.

Письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради АРК, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому ВРУ з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

4) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 ст. 481 КПК України, у порядку, передбаченому частинами 1, 2 ст. 278 КПК України.

Затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для запобігання вчиненню злочину, відвернення чи запобігання наслідкам злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (запобігання вчиненню злочину, відвернення чи запобігання наслідкам злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України**.**

Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України.

Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, крім клопотання про застосування негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку.

Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судове засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини.

Так, повноваження народного депутата починаються після складення ним присяги на вірність Україні перед Верховною Радою України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом. Народний депутат не може брати участі у засіданнях Верховної Ради України та її органів, а також здійснювати інші депутатські повноваження до того часу, поки він не скріпить присяги особистим підписом під її текстом. Відмова скласти та підписати присягу має наслідком втрату депутатського мандата (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про статус народного депутата України»).

За загальним правилом повноваження народного депутата з моменту відкриття першого засідання ВРУ нового скликання (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про статус народного депутата України»).

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп (ч. 2 ст. 80 Конституції України). Це означає, що народний депутат України і після припинення депутатських повноважень не може бути притягнений до юридичної відповідальності за зазначені дії.

Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та НСРД, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.

У разі вчинення дій, зазначених в абзаці 6 ч. 2 ст. 482^2 КПК України, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України.

Ухвали за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК України.

Про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються:

1) щодо адвокатів – відповідні органи адвокатського самоврядування;

2) щодо інших категорій осіб, передбачених ст. 480 КПК України, – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад.

Особливості кримінального провадження *щодо судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного* на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визначаються Конституцією України; КПК України; Законом України «Про судоустрій та статус суддів», Законом України «Про Конституційний Суд України», Законом України «Про регламент Верховної Ради України», Законом України «Про Вищу раду правосуддя».

Згідно зі ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» без згоди Вищої ради правосуддя судді не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

– якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

– затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для запобігання вчиненню злочину, відвернення чи запобігання наслідкам злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя.

Відповідно до ст. 480^1 КПК України відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення

відомостей до ЄРДР, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування.

Розгляд подання про надання згоди на затримання судді Вищого антикорупційного суду, утримання його під вартою чи арештом здійснюється Вищою радою правосуддя з обов'язковою участю судді або його представника. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється невідкладно Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) та судді Вищого антикорупційного суду.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, в порядку, визначеному КПК України.

Особливості кримінального провадження *щодо кандидата у Президенти України* закріплені в Конституції України, КПК України.

Відповідно до ч. 6 ст. 57 Виборчого кодексу України забороняється проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошових коштів чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей. Така передвиборна агітація або надання виборцям грошових коштів чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата, партію (організацію партії) або згадуванням імені кандидата, назви партії (організації партії) вважається підкупом виборців.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України повідомлення про підозру кандидату в Президенти України повідомляється Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Особливості кримінального провадження *щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини* Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Конституції України, КПК України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень (ч. 2 ст. 7, ч. 3 ст. 20 Закону України від 23.12.1997 р. «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»). Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду.

Уповноважений ВРУ з прав людини призначається на посаду і звільняється з посади ВРУ. Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою ВРУ (ч. 5 ст. 9 «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»). Він призначається строком на п'ять років, який починається з дня складення ним присяги на сесії ВРУ (ст. 5 «Про Уповноваженого ВРУ з прав людини»).

Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Особливості кримінального провадження *щодо адвокатів* регулюються КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Особливості кримінального провадження щодо адвокатів полягають у тому, що адвокат, здійснюючи свої професійні обов'язки, забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, які становлять адвокатську таємницю, якою він володіє.

У зв'язку з виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків законодавець передбачає гарантії його діяльності, які стосуються заборони будь-яких втручань і перешкод в здійснення адвокатської діяльності.

Проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, керівника обласної прокуратури.

У разі проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчих (розшукових) дій чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2–4 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

Гарантією адвокатів як окремої категорії осіб у кримінальному процесі передбачено ст. 65 КК України, в якій зазначено, що не можуть бути допитані, як свідки адвокати про відомості, які становлять адвокатську таємницю.

Письмове повідомлення про підозру адвокату здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень (п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України).

Забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності.

Не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката.

Аналіз слідчої та судової практики вказує на необхідність додаткових гарантій адвокатської та правозахисної діяльності, підвищеного ступеня захисту в кримінальних провадженнях.

Європейський суд з прав людини піклуючись про захист втручання у права адвокатів, у справі «Елсі та інші проти Туреччини» зазначив: «Суд наголошує на центральній ролі юридичної професії у сфері правосуддя та підтриманні верховенства права[1]. Свобода адвокатів здійснювати свою професію без зайвих перешкод є важливою складовою демократичного суспільства і необхідною передумовою для ефективного виконання положень Конвенції, зокрема гарантій справедливого судочинства та права на особисту безпеку. Таким чином, переслідування і залякування представників юридичної професії зачіпає саме серце конвенційної системи. З цієї причини твердження про такі переслідування в будь-якій формі, а особливо масштабні арешти і затримання адвокатів та обшуки адвокатських бюро, будуть піддаватися особливо суворому контролю Судом».

Особливі порядки кримінального провадження *щодо Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України* встановлені КПК України, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України».

Письмове повідомлення про підозру директору та іншим працівникам НАБУ здійснюється Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України).

14.5. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх

Проблема захисту прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочини, постійно перебуває в центрі уваги міжнародної спільноти.

На її розв'язання спрямовано низку міжнародних документів, зокрема, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя щодо до неповнолітніх («Пекінські правила»). Чинне законодавство України також передбачає деякі особливості притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Кримінальний кодекс України розглядає вчинення злочину неповнолітніми як пом'якшуючу обставину (п. 3

1. Справа «Елчі та інші проти Туреччини» (Заяви № 23145/93 і 25091/94) : рішення палати Європейського суду з прав людини від 13 листоп. 2003 р. Комюніке Секретаря Суду. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення Коментарі* : [сайт]. URL: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=606

ч. 1 ст. 66 КК України), адже законодавець враховує те, що формування неповнолітнього як особистості ще не закінчилося.

Положення, передбачені главою 38 КПК України, застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Кримінальне провадження щодо неповнолітнього, в тому числі, якщо воно здійснюється щодо кількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, проводиться слідчим, спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування на провадження досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх такі:

1) здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484, ч. 1 ст. 499 КПК України);

2) особливий предмет доказування (ст. 485 КПК України);

3) кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за обов'язковою участю захисника (п. 1 ч. 1 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК України); батьків або інших законних представників (ст. 488 КПК України); під час допиту – педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря (ст. 226, ч. 1 ст. 491 КПК України).

4) окрім запобіжних заходів, визначених у ст. 176 КПК України, до неповнолітніх може застосовуватися такий спеціальний запобіжний захід, як передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України);

5) до неповнолітніх (після досягнення 11-річного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність), які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років, може застосовуватися спеціальний вид заходів забезпечення кримінального провадження – поміщення у приймальник-розподільник для дітей на строк до 30 днів, який може бути продовжено ще на строк до 30 днів (ч. 4 ст. 499 КПК України);

6) досудове розслідування щодо неповнолітнього обвинуваченого може закінчуватися направленням до суду клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст. 497, ч. 5 ст. 499 КПК України).

Слідчий, здійснюючи досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, повинен враховувати те, що під час судового розгляду в таких кримінальних провадженнях необхідно подати суду докази не лише на підтвердження визначених у ст. 91 КПК України обставин, а й обставин, визначених у ст. 485 КПК України. Тому особливу увагу потрібно звернути на з'ясування повних і всебічних відомостей про особу неповнолітнього.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених статтею 91 КПК України, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Для встановлення зазначених обставин мають бути допитані як свідки батьки неповнолітнього та інші особи, які можуть надати потрібні відомості, а також потрібно витребувати необхідні документи і провести інші слідчі (розшукові) дії.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати під час призначення покарання й обрання заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

Вік неповнолітнього повинен бути встановлений за документами про народження. Таким документом є свідоцтво про народження. Встановлення віку неповнолітнього є досить важливим у кримінальному провадженні, особливо тоді, коли неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у день свого народження, наприклад, у 14 чи 16 років, а кримінальна відповідальність за цей злочин настає з 14 або з 16 років відповідно. У день народження неповнолітній не вважається таким, що досяг відповідно 14 або 16 років, тому і кримінальній відповідальності він не підлягає. Тобто відповідного віку неповнолітній досягає з нуля годин наступного дня.

Документи про вік неповнолітнього повинні бути долучені до провадження в оригіналі або копії. Якщо надається копія документа, то слідчий повинен перевірити її відповідність оригіналу.

У разі відсутності свідоцтва про народження чи сумнівів у його справжності слідчий повинен звернутися із запитом до органів Державної реєстрації актів цивільного стану та отримати актовий запис про народження дитини. За відсутності документів і неможливості встановити дату народження неповнолітнього призначається судово-медична експертиза. Порядок призначення експертизи передбачено ст. 243 КПК України.

У разі встановлення віку на підставі висновку судово-медичної експертизи потрібно мати на увазі, що експертиза не може точно визначити вік. Днем народження вважається останній день того року (31 грудня), який названо експертами, а в разі визначення судовою експертизою віку (мінімальної і максимальної кількості років) потрібно виходити з пропонованого експертами мінімального віку.

За відсутності документів про народження слідчий має можливість одержати витяг із книги реєстрації актів цивільного стану. Крім того, вік неповнолітнього можна встановити і за журналом обліку новонароджених медичної установи (пологового будинку чи пологового відділення лікарні), де народився неповнолітній. Такі журнали зберігаються в архіві лікувальних закладів протягом 25 років. Установлення віку неповнолітнього підозрюваного шляхом судово-медичної експертизи є обов'язковим, якщо немає відповідних документів і їх неможливо одержати.

Встановлюючи стан здоров'я та рівень розвитку неповнолітнього підозрюваного, необхідно з'ясовувати питання про наявність у нього психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації

Відомості про рівень розвитку та стан здоров'я неповнолітнього можуть бути одержані слідчим від батьків або осіб, які їх замінюють, вчителів, вихователів, ровесників та інших осіб, а також шляхом витребування необхідних документів, характеристик тощо. Вирішення питання про наявність розумової відсталості пов'язано з використанням спеціальних наукових знань у галузі психології та психіатрії. Тому для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання й обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

Під час розслідування кримінального провадження щодо неповнолітніх обов'язково потрібно долучати до матеріалів провадження розгорнуту характеристику зі школи, з місця роботи, а також з місця проживання. Крім того, необхідно одержати довідки в уповноваженого підрозділу Національної поліції і служби у справах дітей з інформацією щодо таких неповнолітніх. Ці довідки допоможуть з'ясувати, чи перебував неповнолітній на обліку, коли і за які правопорушення він був поставлений на облік тощо.

За кожним кримінальним провадженням повинні бути з'ясовані умови життя і виховання неповнолітнього, тобто встановлені факти, що стосуються як сімейно-побутових умов, так і найближчого оточення. Це допоможе слідчому з'ясувати безпосередні причини, що призвели до вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення або суспільно небезпечної дії.

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати (ст. 487 КПК України): склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Також необхідно встановити обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, а саме: невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків з виховання неповнолітнього; побутове середовище та інтереси неповнолітнього, його поведінку вдома, у школі, на підприємстві; наявність раніше вчинених правопорушень і характер заходів, що застосовувалися до нього.

Наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення є обставиною, що також повинна бути встановлена. Як свідчить слідча і судова практика, значну частину кримінальних правопорушень неповнолітні вчиняють разом з дорослими і нерідко виконують їхні завдання.

На початку провадження щодо неповнолітніх слідчий повинен встановити, чи не вчинене кримінальне правопорушення з участю дорослих, оскільки це має значення для покарання неповнолітнього, для виявлення та усунення причин і умов, що сприяли його вчиненню. У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 р. № 2, у п. 5, зазначається, що за змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю.

Водночас варто мати на увазі, що злочин, передбачений ст. 304 КК України, вважається закінченим з моменту здійснення дорослим дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, і він повинен притягуватися до кримінальної відповідальності незалежно від наслідків його злочинних дій щодо неповнолітнього. Якщо в діях дорослого немає ознак втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, він повинен нести відповідальність за співучасть.

Встановлення дорослих співучасників кримінального правопорушення часто ускладнюється тим, що неповнолітні не завжди дають щирі показання з цього питання, а організатори і підмовники з числа дорослих намагаються приховати свою справжню роль.

Частина 2 ст. 484 КПК України передбачає, що кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою,

здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Досудове слідство у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має свої виключні особливості.

Так, згідно зі ст. 494 КПК України, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом з повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, які зазначені у ст. 177 КПК України. Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

Про затримання неповнолітнього підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України (ч. 4 ст. 208 КПК України).

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування (ст. 213 КПК України).

З моменту складання протоколу затриманий неповнолітній набуває статусу підозрюваного як самостійної процесуальної фігури зі своїми правами та обов'язками. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

Під час кримінального провадження щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника є обов'язковою – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою.

Неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Якщо неповнолітній перебуває під вартою, він викликається через адміністрацію місця попереднього ув'язнення (ст. 437 КПК України).

Слідчий згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства зобов'язаний забезпечити неповнолітньому підозрюваному право на захист та охорону його особистих і майнових прав.

Для забезпечення права неповнолітнього на захист ч. 1 ст. 491 КПК України передбачено, що якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря.

Цим особам до початку допиту роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому. Слідчий, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу. Під час допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого в присутності педагога бажано, щоб останній був не з того закладу освіти, де навчається неповнолітній. Оскільки можуть мати місце випадки, коли неповнолітній соромиться розповідати про обставини вчиненого правопорушення перед знайомим педагогом або починає конфліктувати з ним, що негативним чином впливає на результати допиту.

Потрібно пам'ятати, що відповідно до ч. 2 ст. 226 КПК України допит неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

Під час допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого обставини, що підлягають встановленню, доцільно поділити на такі групи: фактичні обставини вчинення конкретного кримінального правопорушення, роль підозрюваного, обвинуваченого в ньому, наявність дорослих підбурювачів, обставини, що характеризують суб'єктивну сторону правопорушення, а також інші ознаки, що мають значення для кваліфікації діяння; обставини, що обтяжують або пом'якшують вину; обставини, що стосуються особистості підозрюваного, обвинуваченого та його попередньої поведінки; умови життя та виховання підлітка, причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Наведений перелік, можна доповнити обставинами, що характеризують неповнолітнього після вчинення ним кримінального правопорушення. Вони повинні мати важливе значення при вирішенні питання про доцільність призначення покарання у вигляді позбавлення волі або про можливість застосування відстрочки виконання вироку чи умовного засудження.

Як уже зазначалося, щодо осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника

обов'язкова з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (пункти 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Захисник може у будь-який момент бути залученим до участі у кримінальному провадженні підозрюваним, обвинуваченим, їхніми законними представниками, а також іншими особами на прохання чи за згодою підозрюваного, обвинуваченого.

Враховуючи, що законом передбачено додаткові гарантії встановлення істини, охорони прав і законних інтересів неповнолітніх, Пленум Верховного Суду України у постанові «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягування неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 р. № 2 зауважив на тому, що при розгляді справ про злочини, вчинені неповнолітнім у групі з дорослими особами, має бути реально забезпечене право неповнолітнього на захист і дотримані всі вимоги закону щодо особливостей розгляду справ цієї категорії. Зокрема, є недопустимим здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником, якщо навіть у їхніх показаннях немає суперечностей. У цьому разі захисник на підставі п. 1 ч. 2 ст. 78 КПК України підлягає відводу, який під час досудового розслідування розглядає і вирішує слідчий суддя.

Перевіряючи законність допуску захисника до участі у кримінальному провадженні, варто пам'ятати, що захисником у кримінальному провадженні може бути лише адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України і стосовно якого у ЄР немає відомостей про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю (ст. 45 КПК України).

Судова практика визнає порушенням права неповнолітнього на захист не лише проведення без участі захисника окремих процесуальних дій, а й порушення вимог процесуального закону щодо моменту допуску захисника до участі в кримінальному провадженні. Пункт 3 ч. 3 ст. 42 КПК України передбачає, що *підозрюваний має право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості;* на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави. Варто звернути увагу, що *неповнолітній може відмовитись від конкретного захисника, але не від здійснення захисту*. У цьому разі слідчий повинен замінити захисника на іншого у порядку, передбаченому ст. 54 КПК України.

Порушення права неповнолітнього на захист є, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України, істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону і тягне за собою скасування судового рішення. Якщо право на захист порушено під час вчинення окремих процесуальних дій, докази, отримані в їх результаті, визнаються недопустимими і не можуть бути

використані при ухваленні процесуальних рішень (ст. 86, п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Необхідно також звертати увагу на своєчасність та обґрунтованість допуску до участі у кримінальному провадженні законного представника неповнолітнього підозрюваного. Законний представник відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України є стороною захисту. Перелік осіб, які мають право бути законними представниками неповнолітнього, визначено у ч. 2 ст. 44 КПК України. Це батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Отже, в контексті п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України законним представником неповнолітнього можуть бути визнані чоловік, дружина, матір, батько, вітчим, мачуха, рідний брат або сестра, дід, баба, прадід, прабаба, усиновлювач, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Оскільки у ст. 44 КПК України йдеться про законного представника підозрюваного, то зазначений учасник кримінального провадження допускається до участі в ньому з моменту, коли неповнолітньому повідомлено про підозру або затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Особа, яка бажає бути законним представником, повинна надати слідчому документи, що підтверджують факт споріднення з неповнолітнім підозрюваним, або той факт, що вона працює в установі чи організації, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, і компетентна представляти його інтереси у правоохоронних та судових органах. *Про залучення законного представника слідчий виносить постанову, копія якої вручається законному представнику*. Постанова про залучення законного представника за структурою повинна відповідати вимогам ч. 5 ст. 110 КПК України.

Стаття 303 КПК України не передбачає можливості оскарження такої постанови.

Під час досудового розслідування *законний представник користується процесуальними правами підозрюваного,* крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена представнику.

У разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам неповнолітнього, слідчий або прокурор повинні замінити такого законного представника іншим з числа осіб, зазначених вище.

Також варто звертати увагу на додержання права на захист неповнолітнього підозрюваного під час його допиту, який має відбуватися виключно в присутності захисника. *У допиті неповнолітнього, який не досяг шістнадцятирічного віку чи визнаний розумово відсталим, повинна бути забезпечена участь законного представника, педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря.* Законний представник, педагог, психолог, лікар мають право під час допиту ставити запитання неповнолітньому підозрюваному.

Слідчий або прокурор вправі відвести поставлене запитання, але воно повинно бути внесено до протоколу (ст. 491 КПК України). Крім цього, відповідно до ст. 226 КПК України *допит малолітньої (неповнолітньої) особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.*

Неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) та потерпілим, їхнім законним представникам, крім інших прав, роз'яснюється також право на укладання угоди про примирення, а за наявності підстав – ініціювання укладання угоди про визнання винуватості. Однак при цьому необхідно ретельно вивчати питання щодо відсутності у будь-якій формі примусу до укладання угод неповнолітніми підозрюваними (обвинуваченими) та потерпілими, усвідомлення ними передбачених законом наслідків таких дій, зокрема обов'язку відшкодування матеріальної шкоди, обмеження прав на оскарження вироків.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму інформаційному листі «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12 зазначив, що угода, стороною якої є неповнолітній, укладається за участю його законних представників і захисників. При цьому, якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення. Такий же підхід потрібно використовувати, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим.

Отже, найбільш важливими особливостями здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, є *неухильне забезпечення дотримання права підозрюваних на захист, додержання вимог закону щодо участі у кримінальному провадженні законного представника підозрюваного, обрання неповнолітньому підозрюваному запобіжного заходу, виділення матеріалів досудового розслідування щодо неповнолітнього в окреме провадження.* Однак, крім зазначених особливостей, потрібно приділити окрему увагу *забезпеченню повноти зібрання під час досудового розслідування доказів на підтвердження обставин, що підлягають обов'язковому встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.*

Порядок застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

У ст. 497 КПК України передбачено також право прокурора щодо звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів

виховного характеру як однієї з форм закінчення досудового розслідування кримінального провадження щодо неповнолітнього, який досяг віку настання кримінальної відповідальності і вчинив вперше кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин. Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення такого неповнолітнього без застосування кримінального покарання, після відкриття матеріалів іншій стороні він складає зазначене клопотання, що має відповідати загальним вимогам, які пред'являються до обвинувального акта (статті 291, 292 КПК України), реєстр матеріалів досудового розслідування та разом з цивільним позовом (якщо він заявлений), а також розписками про отримання стороною захисту і цивільним відповідачем копій відповідних процесуальних документів надсилає до суду.

Зі змісту ч. 3 ст. 497 КПК України вбачається, що до клопотання має бути додана також згода неповнолітнього підозрюваного та його законного представника на подібне вирішення кримінального провадження. Якщо питання про застосування примусових заходів виховного характеру вирішується щодо особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку настання кримінальної відповідальності вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування зазначене клопотання складається слідчим і затверджується прокурором або складається прокурором самостійно, після чого надсилається до суду у загальному порядку.

У будь-якому разі клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має містити інформацію про *захід виховного характеру, який пропонується застосувати*.

Певні особливості щодо застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру містить кримінально-правовий закон. Так, ч. 1 ст. 105 КК України передбачає звільнення неповнолітніх із зазначених підстав від покарання. Таке звільнення – право, а не обов'язок суду. Умовами його застосування є щире розкаяння неповнолітнього у вчиненому діянні та бездоганна поведінка на момент ухвалення рішення, які свідчать, що неповнолітній не потребує застосування покарання для досягнення мети виправлення. Щире каяття має місце в тих випадках, коли особа повністю визнає свою вину у вчиненому діянні, дає своїй поведінці належну оцінку і готова нести передбачену законом відповідальність. Ще однією передумовою застосування є те, що вчинене неповнолітнім кримінальне правопорушення не повинно належати до категорії тяжких або особливо тяжких. У разі звільнення від покарання за передбачених ч. 1 ст. 105 КК України умов, яке є факультативним, суд обов'язково застосовує примусові заходи виховного характеру. Їх примусовість полягає в тому, що вони застосовуються незалежно від бажання, згоди чи навіть всупереч бажанню неповнолітнього.

Частина 3 ст. 105 КК України передбачає можливість застосування до неповнолітніх одночасно кількох примусових заходів виховного характеру. Це розширює можливості забезпечення їх виховного впливу. Найбільш доцільним може бути призначення взаємодоповнюючих заходів (наприклад, передача під

нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, а також встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього).

На правовідносини, що виникають у зв'язку із заподіянням кримінальним правопорушенням, вчиненим неповнолітнім, майнової і моральної шкоди, поширюються загальні правила цивільного і цивільно-процесуального законодавства, як це передбачено ч. 5 ст. 128 КПК України, п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх».

Відповідно до ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до *початку судового розгляду* пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка згідно із законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні зобов'язаний прокурор – процесуальний керівник досудового розслідування, якщо шкода завдана інтересам:

– держави;

– громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права (ч. 3 ст. 128 КПК України).

Форма і зміст позовної заяви у кримінальному провадженні повинні відповідати вимогам статтей 175–177 ЦПК України. Якщо цивільний позов пред'явлений під час досудового розслідування, він додається до обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру при направленні до суду. Прокурор одночасно з переданням до суду вказаних документів зобов'язаний вручити цивільному відповідачу копію позовної заяви і приєднати до обвинувального акта чи клопотання відповідну розписку (пункти 3, 4 ч. 4 ст. 291, ст. 293 КПК України).

Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є обов'язковими обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України. Пункт 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» роз'яснює, що обов'язок доведення та вжиття заходів щодо забезпечення цивільного позову покладено на сторону обвинувачення. У зв'язку із цим особливу увагу прокурор повинен приділити поданню під час судового розгляду, а також повному, всебічному та об'єктивному дослідженню доказів, що стосуються виду і розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Якщо під час досудового розслідування не вжито заходів щодо забезпечення цивільного позову, суд має право вжити їх за клопотанням учасників судового провадження, в тому числі прокурора, під час підготовчого судового засідання або у випадку задоволення цивільного позову. Зокрема, у

главі 17 КПК України містяться норми, які регламентують процедуру арешту майна, тобто тимчасового позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно. Арешт майна може також передбачати заборону для цих осіб розпоряджатись будь-яким чином таким майном і використовувати його.

Арешт з метою забезпечення цивільного позову може бути накладено слідчим суддею (під час досудового розслідування), судом (під час судового провадження) за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, а також цивільного позивача. Об'єктами арешту є:

– нерухоме і рухоме майно;

– майнові права інтелектуальної власності;

– гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді;

– цінні папери;

– корпоративні права.

Зазначені об'єкти повинні перебувати у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних чи юридичних осіб (ст. 170 КПК України).

Відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями неповнолітніх, має свої особливості, визначені ЦК України, які повинен враховувати прокурор у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 1179 ЦК України неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах, якщо вона має достатньо майна або доходу для її відшкодування. Самостійний дохід неповнолітнього може складатися із заробітної плати при постійній чи тимчасовій роботі, що регулюється положеннями трудового законодавства, доходу від підприємницької діяльності, відсотків від акцій, пенсії у разі втрати годувальника, аліментів тощо; власними коштами неповнолітнього можуть бути кошти на вкладах у банки, подаровані неповнолітньому чи одержані ним у спадок тощо; власне майно – це те майно, власником якого є неповнолітній (куплене ним, подароване чи залишене йому у спадок), в тому числі майно, що перебуває у спільній власності.

У разі відсутності у неповнолітнього майна або доходу, достатніх для відшкодування завданої шкоди, остання відшкодовується у частці, що не вистачає, або в повному обсязі його батьками (усиновлювачами), піклувальником чи закладом, який згідно із законом здійснює функції піклувальника, якщо вони не доведуть, що шкоди завдано не з їхньої вини. У цьому випадку перелічені особи визнаються у кримінальному провадженні цивільними відповідачами, які в силу закону несуть субсидіарну (додаткову) відповідальність. Частина 1 ст. 1178 КК України містить визначення поняття вини даних осіб як «несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за особою». Судова практика визнає об'єктивними

причинами, з яких один із батьків не брав ніякої участі у вихованні дитини, перебування на тривалому лікуванні, у місцях позбавлення волі, на службі у Збройних силах України та інших військових формуваннях, тобто коли фактичний зв'язок із неповнолітнім був повністю припинений з незалежних від них обставин. Наявність таких обставин можливо довести у судовому засіданні за допомогою листів, документів, письмових доказів тощо.

Деяку специфіку має відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами, які повинен враховувати прокурор під час участі у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Малолітні особи визнаються неделіктоздатними і, відповідно, не можуть бути суб'єктами цивільної відповідальності. Матеріальну відповідальність за них повністю несуть батьки або особи, які їх замінюють, у встановленому законом порядку. Батьками вважаються особи, записані у свідоцтві про народження малолітнього. Незалежно від того, чи розірвано шлюб, чи проживають разом або окремо батько і мати, а також від ступеня участі кожного з них у наданні матеріальної допомоги дитині тощо, обоє батьків мають рівні обов'язки щодо дитини (ст. 141 Сімейного кодексу України), а тому у кримінальних провадженнях вони обоє повинні визнаватися цивільними відповідачами. Крім того, ч. 2 ст. 1178 КК України містить перелік закладів, зобов'язаних здійснювати нагляд за малолітніми: навчальні заклади, заклади охорони здоров'я чи інші заклади, зокрема приватні школи, спеціальні (кореляційні) навчальні заклади. Вони несуть відповідальність за шкоду, завдану малолітнім, якщо не доведуть відсутність своєї вини.

Стаття 1182 ЦК України встановлює спеціальну відповідальність за шкоду, завдану спільними діями кількох неповнолітніх осіб. Зазначена відповідальність має дольовий характер, тобто шкода відшкодовується неповнолітніми у частці, яка визначається за домовленістю між ними, а в разі неможливості досягнення домовленості – за рішенням суду. При цьому прокурор, висловлюючи суду міркування щодо вирішення цивільного позову, повинен взяти до уваги ступінь участі кожного неповнолітнього у завданні шкоди. Якщо в момент завдання шкоди кількома неповнолітніми обвинуваченими один із них перебував у закладі, який відповідно до закону здійснює функції піклувальника, цей заклад відшкодовує завдану шкоду в частці, що визначається за рішенням суду. Якщо шкоду завдано спільними діями кількох малолітніх осіб, вона відшкодовується їхніми батьками (усиновлювачами), опікунами в частці, що визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду (ст. 1181 ЦК України).

Шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах (ст. 1180 ЦК України). Підстави набуття неповнолітнім повної цивільної дієздатності закріплені у ст. 35 ЦК України. Так, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка:

– досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором;

– бажає займатися підприємницькою діяльністю;

– записана матір'ю або батьком дитини.

Для набуття неповнолітнім повної цивільної дієздатності необхідна наявність письмової згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а в разі відсутності такої згоди – рішення суду про надання такого права. За відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується у частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони дали згоду на набуття нею повної цивільної дієздатності і не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини (ч. 2 ст. 1180 ЦК України).

Батьки, позбавлені батьківських прав, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану неповнолітніми, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків (ст. 1183 ЦК України).

14.6. Здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Поняття та підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Права та свободи особи та громадянина є найбільшою цінністю в демократичній, правовій державі Україна. Вони захищаються як Основним Законом (Конституцією України), так і іншими законодавчими актами, зокрема КПК України. Визначаючи основні положення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, законодавець передбачив таке особливе провадження як примусові заходи медичного характеру. Це пов'язано з тим, що не завжди кримінальні правопорушення вчиняються осудними особами. Є певна категорія громадян, які скоюють не кримінальні правопорушення, а суспільно небезпечні діяння. Пов'язано це з тим, що під час скоєння таких діянь особа перебувала в стані неосудності. Водночас іноді вони є соціально небезпечними як для себе, так і для суспільства через можливість заподіяння собі шкоди або скоєння нових суспільно небезпечних діянь. До таких осіб можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, що мають на меті захистити суспільство від дій психічнохворих людей і вилікувати їх.

Кримінальний процесуальний закон України визначає, що провадження із застосування примусових заходів медичного характеру складається з таких етапів: а) досудове розслідування суспільно небезпечних діянь; б) судовий розгляд щодо застосування таких заходів; в) продовження, зміна або припинення примусових заходів медичного характеру.

Стаття 19 КК України передбачає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності. Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Кримінальний процесуальний закон України (ст. 503 КПК України) імперативно вказує, що саме ці ситуації є підставами для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Згідно зі ст. 94 КК України застосовуються такі примусові заходи медичного характеру: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу з посиленим наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом. Вибір конкретного заходу обумовлений тяжкістю вчиненого суспільно небезпечного діяння, характером психічного захворювання, які визначають ступінь суспільної небезпеки особи, що його вчинила. При цьому дії такої особи повинні бути небезпечними як для неї, так і для оточуючих.

Правом застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли після вчинення злочину на психічну хворобу, яка включає кримінальне покарання, користується лише суд першої інстанції (ч. 2 ст. 512 КПК України).

Підставами застосування судом примусових заходів медичного характеру є:

1) наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України;

2) доведеність вчинення цього діяння даною особою;

3) встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності чи захворіла після цього на психічну хворобу, яка виключає застосування кримінального покарання;

4) визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану і характеру вчиненого нею діяння.

Відсутність хоча б однієї з цих підстав не дає суду права застосовувати вказані заходи.

Вони також не можуть застосовуватися у разі вчинення малозначного діяння.

Суд першої інстанції, даючи кримінально-правову оцінку суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинен ґрунтуватись лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. Відповідно до ч. 3 ст. 503 КПК України при цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Суд може визнати недоцільним застосування заходів медичного характеру до особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння. У цьому випадку психічнохворий передається на піклування родичам або опікунам з обов’язковим лікарським наглядом.

Порядок здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб. Досудове розслідування кримінального провадження про суспільно небезпечні діяння, вчинені особою у стані

неосудності, проводиться за загальними правилами, встановленими КПК України. Водночас особливості цих справ (психічна хвороба особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння і неможливість застосування до неї кримінального покарання) зумовили запровадження спеціальних норм під час розслідування таких проваджень. До особливостей проведення розслідування за цією категорією справ потрібно віднести: коло обставин, що підлягають доказуванню; учасники досудового розслідування; проведення деяких слідчих (розшукових) дій; зміст підсумкового документа з кримінального провадження.

Стаття 504 КПК України визначає загальні положення проведення досудового розслідування у кримінальному проваджені щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб.

Закон не містить вказівок на якийсь особливий порядок здійснення досудового розслідування за фактом вчинення психічнохворим суспільно небезпечного діяння. У низці випадків слідчому, дізнавачу чи прокурору може бути відомо, що суспільно небезпечну дію, передбачену КК України, вчинив психічнохворий. Наявність таких даних зобов'язує їх внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Згідно з частиною першою вказаної статті досудове розслідування провадиться слідчим, дізнавачем відповідно до загальних правил, передбачених КПК України, з урахуванням положень глави 39 КПК України. Це розслідування провадиться за загальними правилами без будь-яких винятків до встановлення психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечні дії. Психічний стан такої особи встановлюється психіатричною експертизою (ст. 242 та ст. 509 КПК України).

Після встановлення підстав для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру закон зобов'язує слідчого, дізнавача, прокурора винести постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжити його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України.

Особа, яка в стані обмеженої осудності вчинила кримінальне правопорушення, залишається його суб'єктом та підлягає кримінальній відповідальності (ст. 20 КК України). Йдеться лише про зменшену винуватість і можливість пом'якшення покарання та застосування примусового заходу медичного характеру. Отже, можна зробити висновок, що досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим, дізнавачем згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 374 КПК України суд, який ухвалює вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 03.06.2005 р. № 7 роз'яснив: враховуючи те, що згідно зі ст. 20 КК України особа, яка визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, варто визнати, що справу щодо такої особи необхідно направити до суду з обвинувальним

висновком, в якому мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи (п. 6).

Положення ст. 505 КПК України зобов'язують слідчого під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановити:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Це деталізовані та конкретизовані обставини, передбачені загальним предметом доказування щодо кожного кримінального провадження (ст. 91 КПК України).

Однак є особливості предмета доказування за цією категорією проваджень порівняно з обставинами, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України.

По-перше, в ньому не ставиться питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального провадження, а йдеться про вчинення певною особою суспільно небезпечного діяння. По-друге, найважливіше значення має питання про наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування.

Під час досудового розслідування особа, до якої можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру або вирішується питання про їх застосовування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого (ст. 42 КПК України) в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання і здійснює їх через законного представника (ст. 44 КПК України) чи захисника (ст. 52 КПК України). Характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання такої особи визначається відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи (ст. 509 КПК України).

Слідчі (розшукові) та процесуальні дії за участю такої особи можуть бути проведені лише тоді, коли її психічний стан дозволяє це. Прокурор має право ухвалити рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі особи, якщо характер розладу психічного захворювання перешкоджає цьому.

Конституційне право громадян на кваліфіковану юридичну допомогу в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру набуває першочергового значення тому, що йдеться про захист законних інтересів осіб, які самі такий захист не в змозі здійснити взагалі або хоча б частково. Забезпечити захист прав та законних інтересів такої особи, створити їй справжнє процесуальне рівноправ'я має інститут обов'язкової участі захисника.

Вказано момент, з якого така участь є обов'язковою – встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності (п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Крім того, захисник може бути допущений до участі у кримінальному провадженні також з моменту встановлення відомостей, що викликають сумніви щодо психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Як захисники в такій специфічній, надзвичайно складній категорії кримінальних проваджень повинні допускатися лише досвідчені адвокати.

Заява особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, про відмову від захисника не має ніякого юридичного значення й не є обов'язковою для слідчого, дізнавача та суду.

Під час кримінального провадження обов'язковою є також участь законного представника особи, щодо якої воно проводиться. При цьому, участь законного представника не замінює участі захисника.

Запобіжні заходи до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, є засобами впливу на таку особу з метою обмеження її свободи або встановлення за нею нагляду.

У ст. 508 КПК України передбачені лише два запобіжні заходи, які можуть застосовуватися:

а) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

б) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку такої особи.

Право на застосування таких запобіжних заходів належить виключно суду. Такі заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби.

Хоч запобіжні заходи, передбачені ст. 508 КПК України, є специфічними, проте їх застосування судом здійснюється з урахуванням загальних положень щодо застосування запобіжних заходів (статті 177, 178 КПК України).

Відповідно до п. 4 ст. 508 КПК України у разі наявності на утриманні особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, дитини, яка може залишитися без батьківського піклування, та після застосування судом запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 508 КПК України (передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді; або поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку такої особи), прокурор негайно повідомляє уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування для вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини, про що інформує затриманого та суд.

Однією з особливостей кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язкове проведення психіатричної експертизи.

Призначати таку експертизу слідчий, дізнавач, прокурор повинен лише у випадку, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які свідчать, що особа вчиняла суспільно небезпечного діяння в неосудному або обмежено осудному стані. Можлива ситуація, що особа вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Організація проведення психіатричної експертизи регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України № 865 від 08.05.2018 р.

Під час досудового розслідування особа направляється до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи за клопотанням сторони кримінального провадження – ухвалою слідчого судді, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Експерт (експерти) повинні дати відповідь на питання про ступінь і характер психічного захворювання такої особи.

Психіатрична експертиза може бути як стаціонарна, так і амбулаторна.

Стаціонарна психіатрична експертиза проводиться в психіатричних стаціонарах, де організовуються психіатричні експертні комісії, що складаються не менше ніж з трьох лікарів-психіатрів: голови, члена комісії, доповідача, який проводить спостереження за досліджуваною особою. Оскільки проведення стаціонарної психіатричної експертизи вимагає тривалого спостереження за особою та дослідження її здоров'я, така особа повинна бути направлена до відповідного медичного закладу на строк до двох місяців.

В апеляційному порядку може бути оскаржена ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову його в такому направленні.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути об'єднано в одне провадження з провадженням, яке здійснюється в загальному порядку.

Виділення в окреме кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можливе за наявності підстав, передбачених ст. 217 КПК України.

Досудове розслідування за такою категорією кримінального провадження закінчується закриттям даного провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Тільки прокурор виносить постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1–6 ч. 1 ст. 284 КПК України. Така постанова може бути оскаржена в порядку, передбаченому пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 303 КПК України. Скарга на постанову прокурора може бути подана особою протягом десяти днів з моменту отримання нею копії такої постанови (ч. 1 ст. 304 КПК України).

Постанова прокурора про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Якщо слідчий, дізнавач складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 292 КПК України), то прокурор затверджує його і надсилає до суду. Прокурор може самостійно скласти клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надіслати його до суду в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 292 КПК України.

Одночасно з переданням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру суду, прокурор зобов'язаний під розписку надати копію такого клопотання та реєстру матеріалів досудового розслідування законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування цих заходів (ст. 293 КПК України).

14.7. Досудове розслідування в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю

Одним з основних напрямів діяльності органів державної влади є зміцнення державної безпеки. Безпека держави нерозривно пов'язана з державною таємницею.

Поняття «*державної таємниці*» (секретної інформації) визначене у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», відповідно до якого, це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

У главі 40 КПК України окремо встановлено правовий режим використання у кримінальному проваджені інформації, яка містить відомості, що становлять «державну таємницю».

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності.

Режим секретності – це встановлений згідно з вимогами Закону України «Про державну таємницю» та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці.

Усі процесуальні рішення, які ухвалюються у кримінальному провадженні, не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

За формою відображення інформації *матеріальні носії секретної інформації* можуть бути *класифіковані на такі види*:

– документи, що містять державну таємницю: текстові документи, зокрема письмові (рукописні, надруковані) та фонодокументи; зображувальні документи, у тому числі графічні, фотодокументи, кінодокументи і відеодокументи;

– предмети, відомості про які становлять державну таємницю;

– інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю.

До участі в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

За порушення законодавства про державну таємницю посадові особи та громадяни можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження.

Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв ухвалюються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам (законним представникам) підозрюваного (обвинуваченого) забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю.

Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливлює ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду.

Ознайомлення із змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, *передаються* в установленому законом порядку на зберігання *до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування*.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці.

У такому разі на зазначену особу поширюються обов’язки і права, які передбачено для експертів за КПК України.

Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

14.8. Провадження досудового розслідування на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні

Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном. Особливий порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв і консульських установ України, врегульований нормами глави 41 КПК України, є обумовленим певними традиціями, які склалися у сфері міжнародних відносин.

Представництво і захист інтересів України та її громадян в іншій державі є однією з основних функцій дипломатичних представництв і консульських установ нашої держави за кордоном, визначених у ч. 1 ст. 3 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. і п. а) ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини від 24.04.1963 р. У цьому знаходить прояв загальновизнаний у міжнародному праві принцип захисту прав громадян за кордоном, оскільки громадяни будь-якої держави, перебуваючи за її межами, не втрачають зв'язку зі своєю вітчизною.

Попри те, що за кордоном громадяни України знаходяться під юрисдикцією держави перебування, на них одночасно поширюється законодавство України, зокрема і кримінальне процесуальне, якщо вони вступають у кримінальні процесуальні відносини з компетентними органами України на тих територіях, на які поширюється юрисдикція України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 4 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується у разі здійснення провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Якщо ж міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, також здійснюється в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України (ч. 3 ст. 4 КПК України).

Згідно із загальним міжнародним правом територія дипломатичного представництва або консульської установи є недоторканною, і службові особи держави, на території якої вони розташовані, не можуть вступати в ці приміщення інакше, як за згодою керівника відповідного представництва або установи України. На приміщення дипломатичних представництв і консульських установ, майно, що в них розміщується, їхні транспортні засоби поширюється імунітет від обшуку й арешту.

Недоторканність поширюється також на кореспонденцію і документацію дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном. Певні імунітети від юрисдикції держави перебування та привілеї мають керівники та деякі інші працівники зазначених представництв і установ, наприклад, їх не можна іноді навіть допитати як свідків без їхньої згоди. Практично це означає, що певною мірою (конкретні межі визначаються у двосторонніх актах, які регулюють зносини України та іншої держави) на територію дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном поширюється юрисдикція України. Перш за все, це стосується кримінальних правопорушень, вчинених на території даних представництв і

установ, особливо якщо їх вчинено громадянином України і внаслідок їх вчинення шкода не була завдана державі перебування та її громадянам.

До того ж на консульські установи покладається передача судових документів, виконання судових доручень з одержання показань осіб для судових органів держави, яку вони представляють, відповідно до чинних міжнародних угод або, за відсутності таких угод, у будь-якому іншому порядку, що не суперечить законам і правилам держави перебування (п. f ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини).

Відповідно до ст. 86 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 02.04.1994 р. № 127/94, у разі вчинення злочинів на борту повітряного судна консул надає командирові повітряного судна допомогу у виконанні обов'язків, що випливають із законодавства України і міжнародних договорів України.

Також консул уповноважений:

а) з'ясовувати обставини подій, що мали місце на морському і повітряному судні, опитувати капітана і членів екіпажу судна;

б) відправляти громадян України, пошту і вантажі на суднах України, що прямують у порти України, а також на українських повітряних суднах, що прямують в аеропорти України;

в) одержувати, складати або засвідчувати будь-який документ щодо суден і повітряних суден України, що передбачені законодавством України або міжнародними договорами України;

г) вживати всіх залежних від нього заходів для охорони повітряного судна, що зазнало аварії чи зробило вимушену посадку, вантажів і речових доказів, які свідчать про характер події, і надає допомогу спеціалістам України у розслідуванні льотної події тощо (статті 72, 73, 74, 84, 87 Консульського статуту України).

За п. 1 ч. 1 ст. 519 КПК України у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, службовими особами, уповноваженими на вчинення кримінальних процесуальних дій, визначаються:

– керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

– капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Такий керівник зобов’язаний негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела йому стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України. Якщо ж він сам став потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення, то зобов’язаний призначити для вчинення кримінальних процесуальних дій іншу службову особу дипломатичного представництва чи консульської установи.

Під час досудового розслідування зазначені службові особи уповноважені на застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи, проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи й особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК України.

Проведені ними процесуальні дії докладно описуються у відповідних процесуальних документах, а також фіксуються за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім тих випадків, коли таке фіксування було неможливим з технічних причин.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України на підставі ст. 522 КПК України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше, ніж на сорок вісім годин. При цьому він повинен забезпечити надання затриманій особі доступу до отримання правової допомоги; доставлення її на територію України до підрозділу органу державної влади, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомити про факт затримання компетентний орган досудового розслідування в Україні, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України, яким зараз є Міністерство закордонних справ України, розташоване в Шевченківському районі міста Києва.

Після продовження досудового розслідування на території України службові особи дипломатичного представництва чи консульської установи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються до нього як свідки і зобов’язані надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених ними або за їх участі процесуальних дій.

Кримінальне провадження на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Яскравим проявом додержання Україною своїх міжнародних зобов’язань і раціональної диференціації кримінальної процесуальної форми є врегульований положеннями глави 41 КПК України особливий порядок кримінального провадження на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Наявність цієї особливої форми кримінального провадження обумовлена вимогами норм міжнародного морського і повітряного права, у сфері регулювання яких, як відомо з багаторічної історії відповідних галузей транспортного сполучення, кримінальні правопорушення не рідкісне явище (наприклад, Конвенції ООН про правопорушення і деякі інші діяння, вчинені на борту повітряного судна 1963 р., Конвенції ООН з морського права 1982 р.). Злочини та інші правопорушення на борту судна у відкритому морі можуть бути вчинені як членами екіпажу, так і іншими особами, що перебувають на ньому. Важливу роль у здійсненні невідкладних слідчих (розшукових) та інших дій з розслідування обставин таких правопорушень традиційно відіграє капітан судна або інші уповноважені ним члени екіпажу з числа керівного складу.

У ч. 1 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України вказано, якщо на судні, що перебуває у плаванні, вчиняються діяння, передбачені законом України про кримінальну відповідальність, капітан судна уповноважений на вчинення процесуальних дій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України та відповідною Інструкцією, яка затверджується Генеральним прокурором України за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства.

Згідно з Інструкцією про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, затвердженою Наказом Генерального прокурора України від 14.11.2012 р. № 112, що була розроблена відповідно до вимог ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України на підставі положень КПК України, зміст та форма кримінального провадження на судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, які передбачені ст. 7 КПК України.

Морськими і річковими суднами, які маються на увазі за змістом положень, закріплених у статтях глави 41 КПК України, є такі зареєстровані та приписані до портів України самохідні чи несамохідні плавучі споруди, що використовуються для перевезення в іноземні порти морськими та іншими водними шляхами (річками, озерами, водосховищами) вантажів, пасажирів, багажу, пошти, для здійснення в морі рибних та інших морських промислів, розвідки і видобування корисних копалин, виконання буксирних, рятувальних операцій, прокладання кабелю та інших господарських, наукових і культурних цілей (статті 13, 15 та інші Кодексу торговельного мореплавства України).

Повітряні ж судна у цьому контексті – це апарати, що підтримуються в атмосфері у результаті їх взаємодії з повітрям, відмінної від взаємодії з повітрям, відбитим від земної поверхні (п. 79 ст. 1 Повітряного кодексу України), і належать до об'єктів цивільної авіації України. За ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про

правопорушення і деякі інші діяння, вчинені на борту повітряного судна (Токіо, 14.09.1963 р.), держава реєстрації повітряного судна правомочна здійснювати юрисдикцію щодо правопорушень і дій, вчинених на його борту.

Правила глави 41 КПК України не поширюються на військові кораблі, підводні військові човни та інші судна, що плавають під військово-морським прапором України, а також на військові літаки України.

Відповідно до ст. 519 КПК України і ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна України в разі вчинення кримінального правопорушення на судні, є службовою особою, уповноваженою на вчинення процесуальних дій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України.

Якщо капітан судна є потерпілим внаслідок вчинення кримінального правопорушення, він з числа командного складу екіпажу призначає іншу службову особу, уповноважену на проведення процесуальних дій (наприклад, старшого помічника або помічника капітана). Капітан судна набуває прав і обов'язків потерпілого з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до провадження як потерпілого відповідно до ст. 55 КПК України. Рішення про призначення іншої службової особи, уповноваженої на проведення процесуальних дій, капітаном судна приймається у формі постанови.

Якщо кримінальне правопорушення вчинено капітаном судна, настала його смерть чи за станом здоров'я він не може виконувати службові обов'язки або його звільнено з посади, вимоги кримінального процесуального законодавства забезпечує службова особа, на яку за законодавством покладається виконання обов'язків капітана судна (як правило, старший помічник капітана).

Кримінальне провадження здійснюється та процесуальні документи складаються державною мовою України. Капітан судна забезпечує учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право заявляти клопотання і подавати скарги рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі потреби послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України.

Під час здійснення кримінального провадження на судні відомості досудового розслідування можуть бути розголошені лише з дозволу капітана судна і в тому обсязі, в якому він визнає це можливим. У необхідних випадках капітан судна попереджає осіб, яким стали відомі дані досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їхній обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою відповідальність, встановлену ст. 387 КК України.

Кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися лише за згодою такої особи або компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством та міжнародними договорами України (ст. 6 КПК України).

Капітан судна під час перебування судна за межами України зобов'язаний невідкладно прийняти заяву, повідомлення про кримінальне правопорушення. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписується заявником (потерпілим).

У протоколі усної заяви, повідомлення зазначаються:

– дата їх надходження або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

– прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

– короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

– інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР, а також прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол та розпочала досудове розслідування.

При цьому особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, письмово попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення.

Заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність, за винятком випадків, коли таке попередження неможливо зробити з об'єктивних причин.

Капітан судна, який прийняв заяву від потерпілого, відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України під розпис вручає йому пам'ятку про процесуальні права та обов'язки потерпілого, які передбачені статтями 56, 57 КПК України. Така ж пам'ятка під розпис вручається також особі, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з чим вона, після початку провадження, подала заяву про її залучення до нього як потерпілого.

Якщо капітан судна самостійно виявив або йому з іншого джерела стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на судні, він складає про це рапорт, в якому вказує:

– дату і час виявлення або надходження з іншого джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, із зазначенням цього джерела;

– короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, відомості про заподіяну ним шкоду;

– попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– свої прізвище, ім'я, по батькові та посаду.

Заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, рапорти реєструються в книзі обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, яка зберігається у службовому приміщенні капітана судна. Вона повинна бути прошита, пронумерована, опечатана печаткою та скріплена підписом судновласника або капітана порту.

Записи до книги заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення вносяться особисто капітаном судна у день надходження заяви і повідомлення

про кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ним кримінального правопорушення. Кожен запис має мати порядковий номер.

До книги вносяться відомості про:

– прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника, його анкетні дані (число, місяць, рік народження, місце народження, місце проживання та роботи);

– місцеві час та дату (із зазначенням часового поясу) надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

– інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

– короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

– попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– місцеві час та дату (із зазначенням часового поясу) затримання особи;

– проведені процесуальні дії;

– вжиті заходи забезпечення кримінального провадження;

– перелік процесуальних документів та вилучених речей, майна та документів, що міститься в зібраних матеріалах процесуальних дій;

– дату та орган досудового розслідування, якому передано матеріали процесуальних дій, за місцем проведення досудового розслідування (відповідно до ч. 2 ст. 523 КПК України);

– дату, дані про судно та прізвище, ім'я, по батькові капітана судна, в разі передачі цих матеріалів капітану іншого судна під прапором або з розпізнавальними знаком України, що повертається на територію України, про що останній розписується у книзі.

Капітан судна за першої можливості забезпечує внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, передбачених пунктами 1–7 ч. 5 ст. 214 КПК України.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на судні досудове розслідування розпочинається негайно після реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також відповідних рапортів у відповідній книзі обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

Капітан судна несе особисту відповідальність за законність та своєчасність вчинення процесуальних дій.

Капітан судна після реєстрації заяви, повідомлення або рапорту, уповноважений застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна і затримання особи, а також проводити слідчі (розшукові) дії у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи, особистого обшуку (без ухвали суду), огляду місця події, з метою:

– запобігання кримінальному правопорушенню (у разі якщо є відомості про готування до нього);

– припинення кримінального правопорушення;

– вжиття заходів для запобігання завданню шкоди людям, судну, вантажу, що перебувають на ньому;

– організацію допомоги потерпілим, інших заходів щодо запобігання загрозі затоплення судна, втрати його морехідних якостей, настання екологічної катастрофи через виливи пально-мастильних матеріалів, шкідливих речовин, інших тяжких наслідків.

Капітан судна невідкладно будь-яким доступним способом повідомляє прокурора, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна, про початок досудового розслідування та його підстави, а також інші відомості, передбачені пунктами 1–5, 7 ч. 5 ст. 214 КПК України.

З метою забезпечення кримінального провадження капітаном судна може бути застосовано тимчасове вилучення майна підозрюваного на підставах та в порядку, передбачених статтями 167, 168 КПК України.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

а) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення і/або зберегли на собі його сліди;

б) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування і/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення, чи як винагорода за його вчинення;

в) є предметом кримінального правопорушення, пов’язаного з їх незаконним обігом;

г) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них або на які було спрямоване кримінальне правопорушення. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Капітан судна під час тимчасового вилучення майна або негайно після його здійснення зобов’язаний скласти відповідний протокол, а також забезпечити схоронність такого майна. Водночас варто мати на увазі, що за ч. 1 ст. 521 КПК України клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подане до суду не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Капітан судна має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: а) якщо цю особу застали під час вчинення кримінального правопорушення або замаху на його вчинення; б) якщо безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення.

Підставою для застосування капітаном судна тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний може:

– переховуватися від органів досудового розслідування і/або суду;

– знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного в цьому ж кримінальному провадженні;

– перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

– вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати кримінальне правопорушення, у якому підозрюється.

Як зазначено у ч. 2 ст. 520, абз. 2 ч. 1 ст. 522 КПК України, капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України, зокрема, за ч. 2 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України, до передачі її відповідним правоохоронним органам у першому порту України, та здійснити її обшук. При цьому він повинен негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз’яснити процесуальні права, передбачені КПК України, надати йому можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором, або здійснити таке повідомлення самостійно.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, капітан морського судна складає протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються:

– координати місця перебування судна, назва судна, дата і місцевий час (із зазначенням часового поясу) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України;

– підстави затримання;

– результати особистого обшуку;

– клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;

– повний перелік процесуальних прав та обов’язків затриманого.

Цей протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим, якому негайно під розпис вручається його копія. За можливості копія цього протоколу надсилається прокурору, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна. У разі неможливості надіслання прокурору копії протоколу про затримання особи йому про це повідомляється в будь-який спосіб.

Капітан морського (річкового) судна своїм наказом повинен призначити одну або кілька службових осіб із числа членів екіпажу судна, відповідальних за тримання затриманого, та провести їх інструктаж, про що зробити відмітку у відповідному журналі.

Службова особа, відповідальна за тримання затриманих на морському (річковому) судні, зобов’язана:

– негайно зареєструвати затриманого в журналі;

– роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки;

– звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання;

– забезпечити належне поводження із затриманим та додержання його прав, передбачених Конституцією України, іншими законами України;

– забезпечити запис у журналі всіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

– забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого.

До складу осіб, які надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням та наявності такої можливості може бути допущена конкретна особа, яка має право на зайняття медичною діяльністю.

Особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, повинна бути поміщена в спеціально ізольоване, охоронюване приміщення на судні. За її поведінкою встановлюється цілодобове спостереження.

Доступ сторонніх осіб до приміщення, де перебуває затриманий, допускається виключно з дозволу капітана судна.

Порядок та умови тримання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, мають відповідати вимогам Закону України «Про попереднє ув'язнення» з урахуванням конструктивних особливостей судна та його перебування у плаванні за межами України.

Капітан судна зобов'язаний забезпечити доставляння затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Відповідно до ч. 2 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України, капітан судна у разі необхідності може направити затриману ним особу і зібрані матеріали в Україну на іншому судні під прапором або з розпізнавальним знаком України, зареєстрованому в Україні. При цьому він несе відповідальність за своєчасність і повноту зібраних матеріалів та за затриману особу відповідним правоохоронним органам України.

Зібрані матеріали процесуальних дій мають бути прошиті, аркуші пронумеровані та складено реєстр процесуальних документів і вилучених речей і документів, який додається до матеріалів.

У разі вчинення діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, під час перебування судна в порту, у внутрішніх або територіальних водах України капітан судна зобов'язаний передати особу, яка підозрюється у вчиненні цього діяння, відповідним правоохоронним органам у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством України.

Подальше досудове розслідування кримінального правопорушення здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого

поширюється на територію місцезнаходження порту приписки морського, річкового, повітряного судна України (ч. 2 ст. 523 КПК України). Після продовження досудового розслідування на території України службові особи, які здійснювали процесуальні дії (капітан судна або його старший помічник чи помічник, пілот повітряного судна тощо), залучаються до нього слідчим компетентного органу досудового розслідування як свідки і зобов'язані надавати пояснення слідчому (прокурору) щодо проведених процесуальних дій (ч. 3 ст. 519 КПК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи.* Київ, 1992. С. 18–24.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : підписано 16 груд. 1966 р. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. Київ, 1992. С. 36–62.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96- %D0%B2%D1%80.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

8. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січн. 2021 р. № 1150-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text.

9. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022.

10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 груд. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

12. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

13. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text.

14. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text.

15. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

16. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.

17. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.

18. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text.

19. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

20. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст.545. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.

Тема 1. Загальні положення досудового розслідування

1. Кодекс торговельного мореплавства України : прийнятий 23 трав. 1995 р. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939–VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text.

3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листоп. 1992 р. № № 2782-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text.

4. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657–XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

5. Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14 черв. 2016 р. № 296. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16#Text.

6. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листоп. 2012 р. № 515. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Text.

7. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань : затв. наказом Державного бюро розслідувань від 07 верес. 2020 р. № 463. *Державне бюро розслідувань* : [сайт]. URL: https://dbr.gov.ua/sites/default/files/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20463.pdf.

8. Інструкція про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях : затв. наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: https://nabu.gov.ua/nakaz-n141-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-pro-poryadok-rozglyadu-zvernen-gromadyan-povidomlen.

9. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Tex.

10. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text

11. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17.

12. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0298905-20.

13. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text.

14. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків: позиція Верховного Суду : постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 черв. 2021 р. у справі № 397/784/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771993.

15. Галаган О. І. Процесуальний порядок розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник*

Національної академії Державної прикордонної служби України. 2017. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_9.

16. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 231 с.

Тема 2. Фіксування кримінального провадження

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1104-2012-%D0%BF.

3. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022.

4. Постанова Верховного Суду від 16 груд. 2020 р. Справа № 219/828/18. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-2460км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93698340.

5. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0511740-13.

6. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 січ. 2023 р. Справа № 161/730/20 Провадження № 51 – 3385 км 22. *ІПС IPLEX* : [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108654515&red=100003366b3f3e2161ea0fa8ad0eff3d2adb26&d=5.

7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17.

8. Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання: наказ Державної судової адміністрації України від 06 черв. 2022 р. № 156. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750-22.

9. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» : наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 груд. 2021 р. № 175/390/57/72. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0390886-21.

10. Кримінальний процес : підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.] ; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 778 с.

11. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 1. С. 340–345.

12. Рибицька О. М. Особливості фіксування процесуальних дій кримінального провадження в екстериторіальному просторі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 454–457.

13. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування : навч. посіб. / [Р. І. Благута, А-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 384 с.

Тема 3. Докази і доказування під час досудового розслідування

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851–IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15.

2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text.

3. Актуальні питання доказів та доказування у кримінальному процесі : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лют. 2015 р.) / відп. ред. М. А. Погорецький ; Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка ; Генеральна прокуратура України ; Національна академія прокуратури України ; Рада адвокатів м. Києва. Київ : Прецедент, 2015. 193 с.

4. Алєксєєва-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2018. Вип. 2. С. 247–253.

5. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. Вип. 36 (2). С. 123–125.

6. Багинець О. Вплив деяких правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2014. №1. С. 80-86.

7. Благодир А. А., Благодир С. М., Ляш А. О. Доказування у кримінальному провадженні України: окремі питання правового регулювання. *Право і суспільство.* 2020. № 4. С. 263–269.

8. Вапнярчук В. Суб’єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. №1. С. 160–168.

9. Вапнярчук В. В. Щодо концепцій недопустимості доказів. *Право і суспільство.* 2016. № 3. С. 162–167.

10. Вапнярчук В. В., Істотність порушень кримінальної процесуальної форми як умова визнання доказів недопустимими. *Вісник кримінального*

судочинства. 2019. № 4. С.8–16.

11. Гребенюк М. В., Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні : методич. рекомен. Київ : МНДЦ при РНБО України. 2017.79 с.

12. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві: навч.-метод.посіб. Одеса: Фенікс. 2016. 80 с.

13. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 груд. 2012 р., м. Київ. Харків: Видавець Строков Д. В., 2013. 376 с.

14. Доказування у кримінальному провадженні : кол. авт. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 346 с.

15. Дроздов О. М. До проблеми допустимості доказів, отриманих прокурором на початку досудового розслідування. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції : IV Харків. кримін. процес. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук, проф. С.А. Альперта, «Пів століття служіння науці та освіті». м. Харків, 24 берез. 2023 р. Нац. юрид. ун-т ім. Я.Мудрого, Каф. кримін. процесу. Харків : Право. 2023. С. 85–92.

16. Зінченко В. М., Ковальчук С. О. Достатність доказів у кримінальному провадженні: монографія. Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2022. 272 с.

17. Кастарнов Д. Б., Азаров Ю. І. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Кафедра. 2017. 176 с.

18. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С.10–18.

19. Кравченко Н. С. Суб'єкти доказування цивільного позову в кримінальному провадженні: монографія. МВС України, НАВС. Київ: Вид. центр «Кафедра». 2016. 215 с.

20. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 1. С. 301–305.

21. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2017. 249 с.

22. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2013. Випуск 11.С. 280–283.

23. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–2. С. 313–315.

24. Никоненко М. Я. Значення в процесі доказування окремих дій, які здійснюються до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи*

розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 травня 2021 року). Київ: Нац. акад. внутр. Справ. 2021. С. 200–203.

25. Никоненко М. Я. Пояснення в системі джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2020. №43. С. 163–167.

26. Никоненко М. Я. Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Зарубіжний науковий журнал«Recht der Osteurop äischen Staaten».* 2020. № 4. С. 45–51.

27. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1 (13). С. 12–22.

28. Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: автореф. дис. …канд. юрид наук.: 12.00.09. Київ. 2016. 20 с.

29. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу 26 лип. 2016 р. ГПУ України, НАПУ України; Громадська орг-я «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Київ. 2016. 174 с.

30. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків : Право. 2017. 256 с.

31. Рогатинська Н. З. Значення документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Університетські наукові записки.* 2012. № 3. С. 349–354.

32. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. №1 (5). С. 301-306.

33. Сапін О. Проблеми збирання доказів прокурором під час особливого режиму досудового розслідування. *Протидія терористичній діяльності : міжнародний досвід і його актуальність для України*. Київ. 2016. С. 309–310.

34. Спільник С. Діяльність прокурора щодо забезпечення збирання допустимих доказів у кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури.* 2016. № 2. С. 75–83.

35. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров. Київ: Алерта. 2015. 294 с.

36. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях : навч. посібник / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, Ю. І. Азаров та ін. Київ: Центр учбової літератури. 2015. 104 с.

37. Тепак С. Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство.* 2022. № 5. С. 270–278.

38. Удалова Л. Д. Суб’єкти кримінально-процесуального доказування. К. : КНТ. 2012. 160 с.

39. Форостяний А. В. Щодо розширення предмету доказування у кримінальному провадженні. *Юридична наука.* 2015. № 3. С. 152–158.

40. Цехан Д. М. Теоретичні основи використання цифрових доказів у кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2012. № 1. С. 207–210.

41. Шевчишен А. Можливості збирання доказів і розшуку при здійсненні окремих негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Право України.* 2016. № 10. С. 177–185.

42. Шумило М. Є. Докази досудового і судового провадження: проблема функцій та співвідношення. *Юридичний вісник України.* 2013. № 40 (953). С. 6–7.

43. Шумило М. Є. Непрямі докази в кримінальному процесі України: монографія. Харків : СПД ФО Брові О. В., 2012. 206 с.

Тема 4. Проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. №3781-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12.

2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. : *Верховна Рада України.* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text.

3. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: лист Вищого спеціалізованого суду України від 03 черв. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VRR00205).

4. Аленін Ю. П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник /за ред. В.К. Волошиної. 2020. 141 с.

5. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2018. 233 с.

6. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.». 2010. 576 с.

7. Колесник Ю. В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2016. 20 с.

8. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС. 2019. Ч. 1. 532 с.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини: довідкове видання / уклад.: Севрук Ю. Г., Столітній А. В., Сапін О. В., Мала О. Р., Снігар М. І. та інші; за ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього. Київ: Національна академія прокуратури України. 2018. 924 с.

10. Лазарєв А. П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: теорія та механізм реалізації : монографія. Харків : Панов А. М., 2019. 210 с.

11. Лисаченко С. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 316–321.

12. Літвінова І. Ф. Забезпечення недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі: монографія. Київ: О. С. Ліпкан. 2012. 230 с.

13. Лупій С., Крижановський А. Слідчі (розшукові) дії: поняття, значення та види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: «Юридичні науки». № 4 (36). 2022.

14. Молдован В. В., Молдован А. В. Слідчі (розшукові) дії: Навчально-практичний посіб. Київ: Алерта. 2019. 310 с.

15. Негласні слідчі (розшукові) дії [Текст] : навч. посіб. / Албул С. В. та ін. ; за заг. ред. С. А. Дроботова. Київ : Вістка. 2022. 470 с.

16. Негласні слідчі (розшукові) дії [Текст] : навч.-наоч. посіб. / К. К. Арушанян та ін. ; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. А. В. Столітнього. Оновл. вид. Київ : Норма права. 2021. 109 с.

17. Негласні слідчі (розшукові) дії : навч.-наоч. посіб. / Ю. Г. Севрук та ін. Київ : Нац.акад. прокуратури України. 2017. 109 с.

18. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в «зелених кімнатах». Stepanova Hanna. Contemporary issues of sustainable development. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. ISBN 978 – 83 – 946765 – 7 – 5; pp. 421-428, illus., tabs., bibls.

19. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні. Електронний мультимедійний посібник. Осауленко О. А., Самодін А. В., Степанова Г. М. та ін. НАВС. 2018. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/slidchi_rozdii/index.html

20. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид. Харків: Правова Єдність. 2017. 840 с.

21. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта. 2020. 1070 с.

Тема 5. Повідомлення про підозру

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236.

2. Постанова Верховного Суду України від 24 лист. 2016 р. у справі № 5-

328кс16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/63392983.

3. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688.

4. Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88): рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. HUDOC. European Courtof Human Rights. URL: https: //hudoc.echr.coe.int/eng# {%22itemid%22: [%22001 -57895%22]}.

5. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04): рішення Європейського Суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

6. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 161–169.

7. Безпалий Тарас. Скасування повідомлення про підозру. *ЛІГА. блоги*. URL:https: //blog.liga.net/user/tbezpalyy/article/30431.

8. Бублик Н. С. Вручення письмового повідомлення про підозру особам щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є. О. Дідоренка*. №. 3(87). 2019. С. 99–109.

9. Глинська Н. Обґрунтованість повідомлення про підозру як складова підстави обрання заходів забезпечення кримінального провадження. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: II Харк. кримінал, процесуал. полілог: присвяч. актуал. питанням застосування заходів забезпечення кримінал, провадження (м. Харків, 12 груд. 2019 р). Харків: Право. 2020. С. 14–17.

10. Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України.* 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0.

11. Гончаренко В. Кримінальне процесуальне право України. Навчальний посібник. К.: Юстініан. 2019. 574 с.

12. Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права.* 2019. № 1.С. 20–25.

13. Гузела М., Палюх А. Поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. *«Юридичний вісник Національного університету» Львівська політехніка.* 2019. С. 249–254.

14. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України.*2017. № 12. С. 74–81.

15. Кримінальний процес: навч. посіб, для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринівта ін. Харків: Право. 2019. 298 с.

16. Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило,

В. М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: «Право». 2018. 584 с.

17. Кримінальний процес: підручник Р І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів. ЛьвДУВС. 2019. Ч. 1. 532 с.

18. Максименко Н. В. Оскарження підозри у кримінальному процес України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія ПРАВО. випуск 57.Том 2. 2019. С. 102–108.

19. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: монографія. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2019. 256 с.

20. Муляр Г. В., Ховпун О. С., Часова Т. О., Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 228–233.

21. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження). Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін./за ред. Н. О. Марчук. К.: «Арт-Дизайн». 2015. 248 с.

22. Науково-практичний коментар кримінально-процесуального кодексуУкраїни / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.:Одіссей. 2018. 1104 с.

23. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика європейського суду з прав людини та українські реалії. *Право і суспільство.* 2019. № 6. Ч. 2. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/30.pdf.

24. Петрушко М. І. Висунення прокурором додаткового обвинувачення. *Правовий часопис Донбасу*. № 2(63). 2018. С. 150–154.

25. Посвистак О. Здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Кримінальний процес. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2019. С. 280–285.

26. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: збірник тез науково-практичного семінару (01 грудня 2017 року)/ упор. А. Я. Хитра, Р. М. Шехавцов, Є. В. Пряхін, С. М. Марко. Львів: ЛьвДУВС. 243 с.

27. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. Посібник. Р. І. Благута, А-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 384 с.

28. Слюсарчук Х. Р.Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Право і суспільство. Кримінально-процесуальне право та криміналістика.* № 4. 2019. С. 314–322.

29. Сухачова І. О. Реалізація прокурором функції обвинувачення під час обґрунтування підозри. Організаційно-правові аспекти досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2020. № 4. С. 279–284.

30. Сухов Ю. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції Великої Палати Верховного Суду щодо спеціальних суб'єктів. *Вісник кваліфікаційної дисциплінарної комісії Адвокатури України*. Київ. 2020. № 9.

С. 18–29.

31. Сухов Юрій. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції великої палати верховного суду щодо спеціальних суб'єктів. *Судово-Юридична газета.* URL:https://sud.ua/ru/blog?page=4.

32. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид. доповн. і перероб. К.: Алерта. 2017. 840 с.

33. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта. 2020. 1070 с.

34. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина. Підручник. «Алерта». Київ. 2020. 452 с.

35. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру у контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 9. С. 149–153.

36. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.

37. Хабло О. Ю. Обґрунтування підстав застосування запобіжних заходів: конвенційні стандарти та вітчизняна практика. *Право і суспільство.* 2020. № 4. С. 270–278.

38. Хитра А. Я. Визначення поняття повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнар. наук.-практ. конференц. (11 листопада 2018 року) / упор. Ю. С. Назар. Львів: ЛьвДУВС. 2019. С. 348–351.

39. Шевчишен А. В. Особливості повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 216–231.

40. Шкелебей В. А. Способи та порядок вручення письмовою повідомлення про підозру. Вісник національною судочинства. № 4. 2017. С. 110–114.

Тема 6. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради Украъни.* 2016. № 1. Ст. 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19.

4. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування

спеціальним правом : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листоп. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF.

5. Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2016 р. № 104. *ІПС ЛІГА : ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KP160104.

6. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. №223–558/0/4–13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13.

7. Про узагальнення судової практики розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 07 лют. 2014 р. *Вищий спеціалізований суд* : [сайт]. URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html.

8. Справа «Пантелеєнко проти України» (Заява № 11901/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 29 черв. 2006 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

9. Справа «Седлецька проти України» (Заява № 42634/18): рішення Європейського суду з прав людини від 01 квіт. 2021 р. остаточне 01/07/2021. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g53#Text.

10. Галась І. В. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження : дис. … канд юрид наук : 12.00.09. Київ. 2019. 193 с. URL: http://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/galas/.

11. Дьомін Ю. Відсторонення та звільнення з посад осіб, які вчинили корупційні або пов’язані з ними правопорушення. *Вісник прокуратури*. 2016. № 2. С. 84–91.

12. Заходи забезпечення кримінального провадження : наук.-практ. посіб. / О. І. Богатирьова, А. О. Галай, О. З. Гладун та ін.; за заг. ред. В. Т. Маляренка. Київ : Нац. Аакад. прокуратури України. 2015. 310 с.

13. Костін М. Вдосконалення нормативно-правової регламентації доступу слідчого до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2015. № 1. С. 25–32.

14. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2019. 270 с.

15. Макаров М. А. Теорія та практика здійснення судового контролю у кримінальному процесі : монографія. Київ : Кафедра. 2017. 434 с.

16. Методичні рекомендації зі здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження / О. І. Заліско, М. В. Банчук, М. В. Рябенко та ін. Київ : Нац. акад. прокуратури України. 2014. 120 с.

17. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2019. 256 с.

18. Моргун Н. С. Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2015. 237 с.

19. Никоненко М. Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування. *Судова апеляція.* 2014. № 1 (34). URL : http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121408/.

20. Пахолюк О. С. Грошове стягнення як один із заходів забезпечення кримінального провадження. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 1. С. 318–321.

21. Сотник Н. А. Кримінально-процесуальний примус через призму нового КПК України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. № 3. С. 254–258.

22. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб. Київ : КНТ. 2016. 168 с.

23. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4 (37). С. 77–84. URL: http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/visnyk/pdf/4_2014.pdf.

24. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта. 2017. 548 с.

25. Хабло О. Ю. Окремі проблеми застосування тимчасового доступу до речей і документів. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 8 черв. 2018 р.). Дніпро. 2018. С. 135–136.

26. Хабло О. Ю. Тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні: законодавча регламентація та проблеми застосування. *Судова апеляція*. 2014. № 1. С. 61–67.

27. Чернявський С. С. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 179–185.

28. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2017. 20 с.

Тема 7. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 25. Ст. 180. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15.

2. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 35. Ст. 360. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12.

3. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : постанова Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2012 р. № 15. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF.

4. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF.

5. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : затв. наказом МВС України від 08 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17.

6. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13.

7. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23 трав. 2017 р. № 440. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17.

8. Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час досудового розслідування : наказ МВС України та Міністерства юстиції України від 01 жовт. 2018 р. № 806/3105/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18.

9. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ МВС України від 13 лип. 2016 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16.

10. Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і

кримінальних справ № 14 від 19 груд. 2014 р. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00154.html.

11. Справа «Kehayov проти Болгарії» (Заява № 41035/98) : рішення Європейського Суду з прав людини від 18 січ. 2005 р. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1257.html.

12. Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88) : рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57895%22]}.

13. Справа «Єлоєв проти України» (Заява № 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text.

14. Справа «Ігнатов проти України» (Заява № 40583/15) : рішення Європейського Суду з прав людини від 15 груд. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SOO00937.

15. Справа «Летельє (Letellier) проти Франції» (Заява № 12369/86) : рішення Європейського Суду з прав людини від 26 черв. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_159#Text.

16. Справа «Москаленко проти України» (Заява № 37466/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 серп. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_797#Text.

17. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

18. Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83.

19. Справа «Ткачов проти України» (Заява № 39458/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 13 груд. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_335#Text.

20. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662.

21. Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) положень ст. 150 КПК України щодо тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) : рішення Конституційного Суду України від 08 лип. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-03#Text.

22. Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 23 лист. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63.

23. Затримання уповноваженою службовою особою : метод. рек. / А. А. Вознюк, О. С. Осетрова, О. Ю. Хабло та ін.; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2019. 52 с.

24. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2019. 256 с.

25. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука.* 2014. № 9. С. 83–90.

26. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 6. ч. 2. С. 173–187.

27. Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Кафедра. 2017. 216 с.

28. Фаринник В. І Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 2. С. 85–94.

29. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта. 2017. 548 с.

30. Фоміна Т. Г. Обґрунтування ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду під час застосування запобіжних заходів крізь призму практики ЄСПЛ. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. № 6. С. 126–130.

31. Хабло О. Ю. Обґрунтування підстав застосування запобіжних заходів: конвенційні стандарти та вітчизняна практика. *Право і суспільство.* 2020. № 4. С. 270–278.

32. Хабло О. Ю, Бойко О. В. Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2022. 216 с.

33. L. D. Udalova, O. Yu. Khablo Ensuring state, public, and personal interests in criminal proceedings under martial law or a state of emergency. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2022. Том 12. № 4. С. 17–28.

Тема 8. Зупинення досудового розслідування

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.

3. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : постанова Кабінету Міністрів України від 12 квіт.

2022 р. № 441. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17.

5. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 серп. 2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0849-20.

6. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0298905-20.

7. Постанова Верховного Суду від 03 берез. 2021 р. Справа № 686/10936/17-к. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-1607км20. *ІПС IPLEX* : [сайт]. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95345078&red=1000033e93040faf8222e2a2f9465eec938058&d=5.

8. Галаган О. І., Дунаєва А. В. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 282–287.

9. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 478–483.

10. Говорун Є. О. Зупинення перебігу строків досудового розслідування. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2021. № 1. С. 100–105.

11. Кримінальний процес : підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ:, «Центр учбової літератури», 2022. 778 с.

12. Макаров М. А. Оскарження слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (2). С. 217–221.

13. Мирошниченко Т. М. Щодо окремих аспектів правового регулювання зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2014. Випуск 27. Том 3. С. 124–127.

14. Отчак Н. Я., Маліцька Н. В. Відновлення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 4. С. 165–171.

15. Погорецький М. А., Старенький О. С. Оголошення особи у міжнародний розшук : проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 4. С. 71–88.

16. Расчотнов Є. В. Відновлення досудового розслідування у кримінальному провадженні. *Юридична наука.* 2015. № 4. С. 138–144.

17. Хахуцяк О. Ю., Верещак О. І. Проблеми оголошення особи у міжнародний розшук в контексті здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 300–303.

18. Черняк Н., Гаркуша А. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з оголошенням у розшук підозрюваного. *Jurnalul juridic national*: *teorie si practica*. 2018. № 3. Т.1. С. 137–140.

Тема 9. Закінчення досудового розслідування

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. Ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 05 берез. 2023 р.).

2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05.

3. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20 серп. 2019 р. № 814. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text (дата звернення 05 бер. 2023 р.).

4. Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 14 черв. 2016 р. № 296. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16#Text (дата звернення 01.03.2023)

5. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Проблемні питання закриття кримінального провадження під час досудового розслідування. *Юридична наука.* 2015. № 4. С. 115– 122.

6. Аленін Ю. П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. / за ред. В. К. Волошиної. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. 2020. 141 с.

7. Бойко О., Литвинов В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2019. С. 100–104.

8. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2017. 298 с.

9. Глоенко Г. І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування. *Право і безпека.* 2016. № 4 (63). С. 60–64.

10. Головко Б. Ю. Звільнення особи від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового розслідування та її значення у діяльності прокурора в кримінальному провадженні. *Форум права.* 2017. № 5. С. 91–98. URL: https://forumprava.pp.ua/files/091-098-2017-5---------14-.pdf 455.

11. Дізнання в Національній поліції : навч. посіб. / кол. авт. за загальною редакцією доктора юридичних наук, доцента, заслуженого юриста України М.С. Цуцкіридзе. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Київ: Гол.слідч.управл. Нац. пол. України; ТОВ «7БЦ». 2022. 316 с.

12. Дрозд В. Г. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Випуск № 2/2018. С. 174–185.

13. Дрозд В. Г. Сутність та зміст обвинувального акту як форми закінчення досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2018. Вип. 1, т. 2. С. 182–187.

14. Жмудінський В. П. Закриття кримінального провадження: актуальні питання. *Право і суспільство.* 2018. № 3. ч. 2. С. 253–258.

15. Іващенко В. О. Проблемні питання закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом. *Правові горизонти / Legal horizons.* 2019. Вип. 15 (28). С. 76–80. URL: https://law-review.sumdu.edu.ua/wpcontent/uploads/2019/09/№1528-2019__-76-80.pdf.

16. Кримінальний процес: підручник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ : «Центр учбової літератури». 2022. 778 с.

17. Макаров М. А., Заїка С. О., Кубарєва О. В. Досудове розслідування та судове провадження щодо кримінальних проступків у питаннях і відповідях : навч. посіб., Київ: Вид. «Центр учбової літератури». 2022. 80 с.

18. Михайленко В. Завершення і закінчення досудового розслідування: гра слів чи різні етапи досудового розслідування. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduva.html

19. Хрущ О. Процесуальна діяльність прокурора під час закриття кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 3 (15). С. 155–163. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3- 2017/hrusch.pdf.

Тема 10. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 груд. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та

боротьбу з цими явищами : Закон України від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text.

3. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо судового розгляду за відсутності обвинуваченого (in absentia). 2022. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Vss00999.

4. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 3. С. 1–7.

5. Верещак О. І. Сутність спеціального досудового розслідування (in absentia) у кримінальному провадженні. *Приватне та публічне право.* 2018. № 1. С. 109–112.

6. Дрозд В. Г. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) як диференційована форма кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 7. С. 333–337.

7. Калінніков О. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (in absentia) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 314 с.

8. Кучинська О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (in absentia) та відео конференція: порівняльний аналіз. *Право України.* 2015. № 7. С. 43–50.

9. Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. *Право і Безпека.* 2015. № 2. С. 113–120.

10. Нагорнюк-Данилюк О.О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: дис… канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. К. 2016. 239 с.

11. Хахуцяк О. Ю., Верещак О. І. Проблеми оголошення особи у міжнародний розшук в контексті здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 300–303.

12. Шевченко О. А. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3. С. 460–468.

13. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia)... та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства.* № 2/2017. С. 125–134.

14. Шехавцов Р. М. Спеціальне досудове розслідування. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / За ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор». 2016. 496 с.

Тема 11. Дізнання як форма досудового розслідування

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

2. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text.

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Верховного Суду Касаційного кримінального суду від 15 черв. 2021 р. у справі № 204/6541/16-к *Вердиктум. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97736430.

4. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків: позиція Верховного Суду : постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 черв. 2021 р. у справі № 397/784/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771993.

5. Актуальні питання терії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвідом. наук.- практ. круглого столу (Київ, 14 лист. 2019 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С.Чернявський та ін. Київ : Нац. акад.внутр. справ, 2019. 197 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/15446.

6. Аленін Ю. П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. / за ред. В. К. Волошиної. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. 2020. 141 с.

7. Бойко О., Литвинов В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2019. С. 100–104.

8. Бровко Н. І., Сімакова С. І. Інститут кримінальних проступків як механізм спрощеного порядку досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал.* Київ. 2020. С. 298–301.

9. Гаркуша А., Петриченко Є. Регламентація повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. № 1. С. 265–271.

10. Глобенко Г. І. Зарубіжний досвід та положення законодавства України щодо дізнання: порівняльно-правовий аналіз. Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 22 трав. 2019 р.). Маріуполь. 2019. С. 294–296.

11. Дізнання: навчальний посібник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 340 с.

12. Дізнання в Національній поліції : навч. посіб. / кол. авт. за загальною редакцією доктора юридичних наук, доцента, заслуженого юриста України М. С. Цуцкірідзе. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Київ: Гол.слідч.управл. Нац. пол. України; ТОВ «7БЦ». 2022. 316 с

13. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ : Нац. акад. внутр. Справ. 2020. 160 с.

14. Затримання у кримінальному провадженні : навч. посіб. / кол. авторів: А. В. Захарко, Рогальська В. В., Солдатенко, Д. В. Лазарева та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2021. 224 с.

15. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. М. Цуцкірідзе, С. Вітвіцький, О. Ковтун, М. Городецька, В. Бурлака та ін. Київ: 7БЦ. 2021. 54 с.

16. Макаров М. А., Заїка С. О., Кубарєва О. В. Досудове розслідування та судове провадження щодо кримінальних проступків у питаннях і відповідях : навч. посіб., Київ: Вид. «Центр учбової літератури». 2022. 80 с.

17. Рогальська В. В. Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді: процесуальні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право-електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».* 2017. № 2. С.198–201.

18. Романов М. Функціонування підрозділів дізнання національної поліції України: до питання визначення функцій як елементу організаційних засад. *Честь і закон.* № 3 (78)/2021, с. 89–93. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/3/78/244558.

19. Сачко О. В. Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання. *Актуальні проблеми держави і права.* 2018. № 81. С. 34–37.

20. Хитра А. Я., Кунтій А. І. Окремі питання початку досудового розслідування у формі дізнання. Журнал східноєвропейського права. 2021. № 84. С. 10–14.

Тема 12. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309 КПК України від 17 черв. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text.

2. Постанова Верховного Суду від 18 жовт. 2019 р. у справі № 757/37346 /18-к. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85033376.

3. Постанова Верховного Суду від 23 жовт. 2019 р. у справі № 575/27915/19-к. *Вердиктум. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/85269292.

4. Постанова Верховного Суду від 18 лист. 2019 р. у справі № 760/12179/16-к (провадження № 51-9550кмо18). *Вердиктум. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/85542805.

5. Постанова Верховного Суду від 28 берез. 2019 р. у справі № 286/1695/18. *Вердиктум. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/80950762.

6. Постанова Великої палати Верховного Суду від 23 трав. 2018 р. у справі № 237/1459/17. *Вердиктум. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/74475877.

7. Рішення Об'єднаної палати Верховного суду у рішенні від 18 лист. 2019 р. у справі № 367/3068/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86035067.

8. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Дніпро від 11 лют. 2020 р. у справі № 201/468/20. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87556427.

Тема 13. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462–IX. *Верховна Рада України :* [сайт]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20/sp:max50:nav7:font2#n2.

2. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : постанова Кабінету Міністрів України від 12 квіт. 2022 р. № 441. *Верховна Рада України :* [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF.

3. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022.

4. Юлія Пономаренко. Особливості обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану: зміни до КПК України. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/osoblivosti-obchislennya-strokiv-dosudovogo-rozsliduvannya-v-umovah-voennogo-stanu-zmini-do-kpk-ukra.html.

Тема 14. Особливі порядки кримінального провадження

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : підписана 18 квіт. 1961 р., Відень. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U?ed=1961_04_18.

2. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квіт. 1963 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63K02R.

3. Конвенція ООН з морського права : підписана 10 груд. 1982 р. ; ратифіковано Законом України № 728-XIV від 03 черв. 1999 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/728-14.

4. Конвенція про злочини та деякі інші дії на борту повітряного судна від 14 вер. 1963 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63K07U?ed=1963_09_14.

5. Принципи захисту психічно хворих осіб та поліпшення психіатричної допомоги: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17 груд. 1991 р. № 46/119. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU91323.

6. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text.

7. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf.

8. Кодекс торговельного мореплавства України : прийнятий 23 трав. 1995 р. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text.

9. Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 360. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text.

10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 груд. 2006 р. № 3477–IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.

12. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03 квіт. 2013 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text.

13. Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text

14. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text.

15. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовт. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text.

16. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 лип. 2017 р. Закон № 2136-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text.

17. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

18. Про Національну поліцію: Закон України від 15 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

19. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

20. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січ. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text

21. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 чер. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text

22. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

23. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лют. 2000 р. №1 489-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text.

24. Про Раду національної безпеки: Закон України від 05 бер. 1998 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text.

25. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

26. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

27. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text.

28. Про Консульський статут України : указ Президента України від 02 квіт. 1994 р. № 127/94. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text.

29. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні. Затв. Указом Президента України від 10 черв. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text.

30. Про судову практику застосування судами примусових заходів медичного характеру : постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 черв. 2005 р. № 7. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text.

31. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 11 груд. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15.

32. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січ. 2014 р. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ* : [сайт]. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

33. Справа «Анатолій Руденко проти України» (заява № 50264/08): рішення Європ. суду з прав людини від 17 лип. 2014 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text.

34. Справа «Ассенов та інші проти Болгарії» : рішення Європ. суду з прав людини від 28 жовт. 1998 р. у справі. URL: https://www.srji.org/resources/search/33/.

35. Справа «Бастіс проти Литви» (Заява № 80749/17) **:** рішення Європейського суду з прав людини від 04 лют. 2020 р. *Практика ЄСПЛ. Український аспект* : [сайт]. URL: https://www.echr.com.ua/translation/sprava-bastis-proti-litvi/.

36. Справа «Будан проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 15 груд. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text.

37. Справа «Горшков проти України» (заява № 67531/01): рішення Європ. суду з прав людини від 08 лист. 2005 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_090#Text.

38. Справа «Елчі та інші проти Туреччини» : рішення Європ. суду з прав людини від 13 лист. 2003 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO0883.

39. Справа «Єлоєв проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 06 лист. 2008 р. у справі. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text.

40. Справа «Загородній проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 24 лист. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#Text.

41. Справа «Ічин та інші проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 21 берез. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_661#Text.

42. Справа «Корнейкова проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 19 січ. 2012 р. у справі. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SOO00378.

43. Справа «Кучерук проти України» (заява № 2570/04): рішення Європ. суду з прав людини від 06 груд. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_839#Text.

44. Справа «Лекавічієне проти Литви» *(Заява №* 48427/09*)* : рішення Європейського Суду з прав людини від 27 черв. 2017 р. *Національна Асоціація адвокатів України* : [сайт]. URL: https://unba.org.ua/publications/2516-rishennya-evropejs-kogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-lekavichiene-proti-litvi-vid-27-chervnya-2017-roku.html.

45. Справа «Медведєв і Костюк проти України» (Заяви № 61075/10 та № 27575/14) : рішення Європейського Суду з прав людини від 20 груд. 2018 р. *Міністерство юстиції* : [сайт]. URL: https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom.

46. Справа «Наталія Михайленко проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 15 трав. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465#Text.

47. Справа «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 12 бер. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text.

48. Справа «Прокопенко проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 20 січ. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_863#Text.

49. Справа «Свершов проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 27 лист. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text.

50. Справа «Харченко проти України» : рішення Європ. суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text.

51. Справа «Ходжич проти Хорватії» : рішення Європ. суду з прав людини від 04 квіт 2019 р. URL: https://www.echr.com.ua/translation/sprava-xodzhich-proti-xorvati%D1%97-pres-reliz/.

52. «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 трав. 2018 р. № 865. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

53. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text.

54. Порядок застосування електронних засобів контролю: наказ МВС України від 08 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17#Text.

55. Правила застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 серп. 2017 р. № 992. *Офіц. вісник України.* 2017. № 98. С. 169. Ст.3014.

56. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text.

57. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 14 квіт. 2016 р. № 296. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16#Text.

58. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text.

59. Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами: наказ МВС України від 02 лип. 2015 р. № 794. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0873-15#Text.

60. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text.

61. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ від 08 трав 2018 р. № 865. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text.

62. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України № 337/25114 від 26 лют. 2014 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text

63. Постанова Верховного Суду від 06 лют. 2020 р. № 234/18511/18. *ІПС ЛІГА : ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/87527892.

64. Вінницький міський суд Вінницької області справа №127/15271/19 від 23 груд. 2021 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148200.

65. Рахівський районний суд Закарпатської області справа 305/2054/19 від 18 квіт. 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102148200.

66. Артеменко А. С. Доказування у кримінальних провадженнях про діяння неосудних осіб: автореф. дис. канд. юрид. наук (12.00.09). Нац. акад. внутр. справ. К. 2015. 20 с.

67. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса. 2017. 20 с.

68. Біленко А. О., Біловол В. С. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Молодий вчений.* 2018. № 5 (57). С. 596–599.

69. Використання «Зеленої кімнати» при проведенні допиту малолітньої (неповнолітньої) особи». Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування». 07.06.2019. Дніпро.

70. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті Європейських стандартів справедливого судового розгляду». Національний університет «Одеська юридична академія». 2019. 25 с.

71. Гловюк І. В. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні : навч.-метод. посіб. Завтур. Одеса : Юрид. літ. 2017. 224 с.

72. Дердюк Б. М. Провадження щодо неосудних і обмежено осудних осіб в суді першої інстанції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність. Одеса. 2012. 20 с.

73. Зеленська М. І Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: питання соціально-правової природи. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 1. С. 25–31.

74. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: наук.-практ. посіб. за ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього. Київ: Національна академія прокуратури України. 2018. 172 с.

75. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія. За заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2018. 1148 с.

76. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми: монографія. Харків: Право. 2020. 1304 с.

77. Литвинчук О. І. Особливості кримінальних проваджень на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2018. № 2 (82).

78. Особливості досудового розслідування щодо окремої категорії осіб : науково- методичні рекомендації. О. О. Юхно, С. Є. Абламський, Т. Г. Фоміна, Р. П. Чича, В. В. Романюк, О. В. Захарченко,. Харків : ХНУВС. 2017. 60 с.

79. Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: навчально-методичний посібник. Київ, 2017. 238 с.

80. Сенченко Н. М. Зміна загального порядку досудового розслідування і його продовження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Право і суспільство.* 2017. № 3. С. 245–250.

81. Сенченко Н. Міжнародно-правові стандарти по справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 123–126.

82. Слободянюк П. Л. До проблеми судового захисту прав потерпілого від злочину в контексті приватного обвинувачення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2018. № 4. С. 18–22.

83. Степанова Г. М. Потерпілий в кримінальному процесі. Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена Дню слідчого в Україні. Актуальні проблеми досудового розслідування. 05 лип. 2017 р. К. НАВС.

84. Степанова Г. М., Кулик М. Й. Особливості відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. Міжвідомча науково-практична конференція. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Київ. 24 лист. 2017 р. К. НАВС.

85. Степанова Г. М., Григорчук Н. П. Сучасна характеристика інституту медіації. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізький національний*

університет Міністерства освіти і науки України. 2022. №1. С. 292–295.

86. Степанова Г. М., Григорчук Н. П. Ефективний спосіб врегулювання спорів: застосування Програм медіації щодо неповнолітніх. Відновне правосуддя в умовах воєнного часу. Збірник науково-практичної конференції НАВС (18 лист. 2022 р.). Київ. С. 112–115.

87. Степанова Г. М., Хахуцяк О. Ю. «Зелена кімната» в Україні. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. Київ, 28 трав. 2021 р. редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2021. 376 с.

88. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу. Вид. 15–те, доповн. і перероб. Київ: Правова Єдність, 2018. 854 с.

89. Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь. 2018. 247 с.

90. Фоміна Т. Г. Процесуальний порядок обрання запобіжного заходу до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 169–177.

Римарчук О. В., Мельник О. В., Заїка С. О., Макаров М. А., Терещенко Ю. В., Никоненко М. Я., Конюшенко Я. Ю., Харченко С. В., Удалова Л. Д., Хабло О. Ю., Кубарєва О. В., Кулик М .Й., Симчук А. С., Сухомлин Ю. В., Хахуцяк О. Ю., Зарубей В. В., Чурікова І. В., Литвинчук О .І., Степанова Г. М., Письменний Д. П., Галаган О. І.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

навчальний посібник

юридична та спеціалізована література

Підписано до друку 02.02.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 19,875
Тираж 100 прим. Зам. № 002-02-2024

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»,
Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія ВОЗ№ 919546 від 19.09.2024 р.